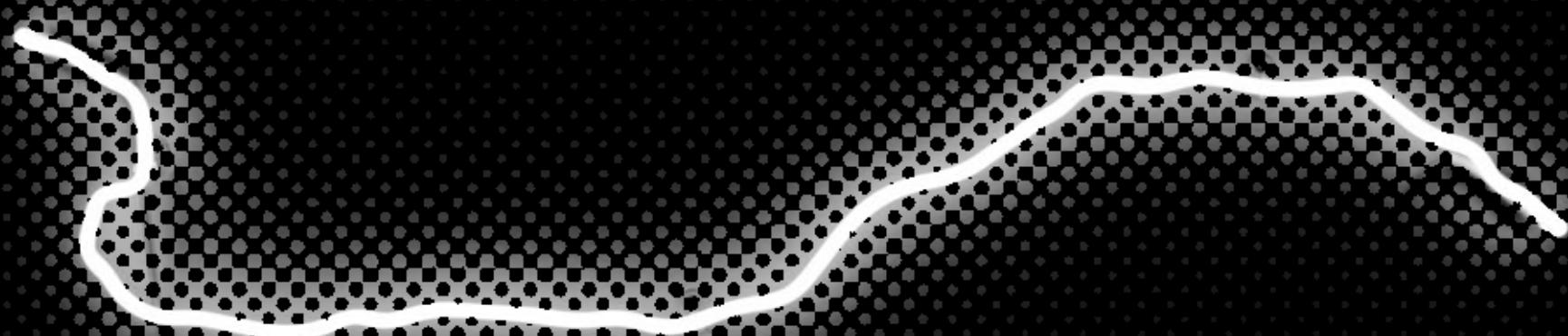

10
YEARS

Bulgaria & Romania

10 years in the European Union

България & Румъния
10 години в Европейския съюз

Bulgaria & România
10 ani în Uniunea Europeană

PLOVDIV 2019
European Capital of Culture

2021 Timișoara 2021
European Capital of Culture

Cover / Корица / Copertă:

Pravdoliub Ivanov

Border by Memory, 2006

object, neon,

Edition of 5+2 AP

Courtesy of Sariev Contemporary, Plovdiv

Cover design:

Studio Punkt

BUCUREŞTI, 2017

**Bulgaria & Romania
– 10 years in the
European Union**

**България & Румъния
– 10 години в
Европейския Съюз**

**Bulgaria & România
– 10 ani în Uniunea
Europeană**

Bulgaria

Chief Editor / Главен редактор:

Dimitar Stoyanovich / Димитър Стоянович

Photo Editor / Фоторедактор:

Ana Yovanovich / Ана Йованович

English Translation / Превод на английски:

Miryana Dimitrova / Мирияна Димитрова

Proof Reading / Коректор:

Ivan Gulyashki / Иван Гуляшки

Romania

România

Concept & coordination / Concepție și coordonare:

Oana Boca Stănescu

English Translation / Traducere în limba engleză de:

Alistair Ian Blyth

Editing & Copy Editing / Redactare și corectură:

Ada Tanasă

Proof Reading / Verificare traducerii:

Anca Băicoianu

Coordinators

Координатори

Volum coordonat de:

Bulgaria

Victor Yankov – Deputy director Plovdiv 2019 Foundation / International Relations

Romania

Oana Boca Stănescu – Cultural manager

Design and prepress

Дизайн и предпечат

Design și prepress:

Ştefan Lucuț / Стефан Лукут

© 2017,

Asociația „Timișoara – Capitală Culturală Europeană”

ISBN print: 978-973-0-25889-9

ISBN PDF: 978-973-0-25855-4

plovdiv2019.eu

timisoara2021.ro

©

Asociația „Timișoara – Capitală Culturală

Europeană”, 2017

Plovdiv 2019 Foundation - European Capital of

Culture, 2017

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording, or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embedded in critical reviews and certain other noncommercial uses permitted by copyright law.

Всички права запазени. Никоя част от тази публикация не може да бъде разпространена или предавана подък аквата и да е формално покачено и да е начин, включително фотокопиране, записване или друго електронни или механични този, без предварителното писмено разрешение на издавателя, с изключение на случаите, при които са разрешени от законата за авторско право.

Toate drepturile rezervate. Este interzisă reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea și difuzarea prin orice mijloace și sub orice formă, inclusiv fotocopierea, înregistrarea sau alte metode electronice sau mecanice, fără permisiunea scrisă a editorului. Exceptie fac citatele scurte, integrate în cronică sau folosite în diverse scopuri non-comerciale, conform legii copyrightului.

Bulgaria – 10 years in the European Union
България – 10 години в Европейския Съюз

- 13 **Introduction / Въведение:** Haralan Alexandrov & Dimitar Stoyanovich
- 24 **Cinema / Кино:** Genoveva Dimitrova
- 34 **Photography / Фотография:** Liliana Karadzhova
- 44 **Visual Arts / Визуални изкуства:** Luchezar Boyadjiev
- 58 **Architecture / Архитектура:** Aneta Vasileva
- 68 **Design / Дизайн:** Lidia Manolova
- 78 **Literature / Литература:** Vladimir Zarev
- 88 **Media / Медии:** Georgi Lozanov
- 98 **Book Publishing / Книгоиздаване:** Svetlozar Zhelev
- 108 **Theatre / Театър:** Javor Gardev

Romania – 10 years in the European Union
România – 10 ani în Uniunea Europeană

- 127 **Introduction / Introducere:** Victor Neumann
- 142 **Cinema / Cinema:** Mihai Fulger
- 154 **Photography / Fotografie:** Cosmin Bumbuț
- 162 **Visual Arts / Arte vizuale:** Călin Dan
- 174 **Architecture / Arhitectură:** Ștefan Ghenciulescu
- 188 **Design / Design:** Mihnea Ghilduș
- 204 **Literature / Literatură:** Alex Goldiș
- 216 **Media / Media:** Elena Stancu
- 228 **Book Publishing / Publishing:** Călin Vlasie
- 238 **Theatre / Teatru:** Iulia Popovici

EN

2017 marks the 10th anniversary of the admission of Bulgaria and Romania into the European Union. The anniversary has become an occasion for balances, conferences, round tables and reports. But all of these inquiries fail to give us a clear answer to the questions: Are 10 years enough, have we become Europeans during this period, and what does this really mean within the dynamic geopolitical landscape of today?

Plovdiv and Timișoara are two cities which have won the prestigious title of European Capital of Culture and simultaneously pass through the challenging and exciting experiences of the EU's largest cultural project. The anniversary of this European membership coincides with the most dynamic phase of the preparation in Plovdiv, as well as with the initial preparatory work in Timișoara. Throughout this difficult process, the two cities will encounter European maturity and gain experience from society and the institutions of both countries. In order to achieve their new goals, to change established models and stereotypes, they will use cultural resources to pave the way for even the most immovable public attitudes and to fulfil their mission of

introducing suitable European practices and models within the local context. Although there is no universal criterion for measuring their success, both cities are relatively close and share a similar destiny. However, the two countries they represent are particularly unique and infinitely different, just as the European culture is in its entirety.

Plovdiv 2019 and Timișoara 2021 have united in order to further get to know each other and briefly present the development of the cultural scenes in Romania and Bulgaria, ten years later. Designed initially as an informative brochure, this initiative has gradually grown into an extensive anthology, following a clear and simple format – 10x10 –, where ten authors from both countries share their views on the progression and change during this ten year period, focusing on ten different areas of culture. Its purpose is to give a general idea of the processes that took place within the cultural spheres of these foreign countries. The joint effort is also an opportunity for the two cities to present the European Capital of Culture as a national initiative, whose aim is just as overwhelming as the very philosophy of an EU membership.

BG

През 2017 година се навършват 10 години от приемането на България и Румъния в Европейския съюз. Годишнината се превърна в повод за равносметки, конференции, кръгли маси и доклади. Но всички тези анализи не успяват да дадат еднозначен отговор на въпроса: Много или малко са 10 години, осъзнали ли сме се като европейци за този период и какво означава въщност това в динамичния geopolитически пейзаж днес?

Пловдив и Тимишоара са двата града носители на престижната титла Европейска столица на културата, които минават почти едновременно през предизвикателния и вълнуващ опит с най-големия културен проект на ЕС. Годишнината от европейското членство съвпада с най-динамичната фаза от подготовката на Пловдив и с началото на работата в Тимишоара. В този нелек процес двата града са на път да изпитат на практика европейската зрялост и опит на обществото и на институциите в двете държави; да постигнат своите нови вододели; да променят установени модели и стереотипи; със средствата на културата да проправят проходи и в най-непробиваемите обществени нагласи; да изпълнят мисията си и да въведат добrite европейски практики и модели в местния контекст. Няма универсален критерий, с който да се измери успехът им. Макар да са близо и да споделят сходна историческа съдба двата града и двете държави, които те представлят, са уникални, неповторими и безкрайно различни, точно каквато е и европейската култура в своята цялост.

Пловдив 2019 и Тимишоара 2021 обединиха усилия, за да се опознаят взаимно и да представят пред външния читател накратко културните сцени в Румъния и България десет години по-късно. Замислена първоначално като информационна брошура, разраснала се постепенно до обемиста антология, тази публикация следва прост и ясен формат - 10X10. Десет автора

The similarities and differences between them emerged during the very coordination of the publication, with the same clarity that can be found in both texts. It is evident that ten years proved to be the exact time necessary to raise confidence and courage, to learn more about ourselves and each other, and to communicate this knowledge to others.

Svetlana Kuyumdzhiева
Artistic Director Plovdiv 2019 Foundation

от всяка държава споделят своята гледна точка за развитието и промените в десет различни сфери на културата през този период. Целта ѝ е да даде макар и обща първоначална представа за процесите, които протичат в културата на тези непознати за мнозина държави. Съвместната инициатива е и възможност за двата града да представят Европейска столица на културата като наистина национална кауза, чиято цел е точно толкова надлокална, колкото и самата философия на членството в ЕС.

Сходствата и различията помежду им се очертаха в самата координация по реализирането на тази публикация със същата яркост, с която се четат и в текстовете в двете ѝ части. Но явно десет години се оказаха точно необходимият период, за да наберем самочувствие и смелост, да се обърнем един към друг, да научим повече за себе си и да разкажем и на останалите.

Светлана Кююмджиева
Артистичен Директор, Фондация Пловдив 2019

EN

Two European Capitals of Culture – Plovdiv 2019 and Timișoara 2021 – have joined their will to create a collective volume to highlight the common richness and diversity of Europe, and to give a voice to the artists and people working in culture in these places in the context of a heavily challenged Europe. Two countries, Bulgaria and Romania, celebrate in 2017 ten years since they have joined the European construction, with turbulent changes and reforms, failures and achievements.

A dream at which they aimed decades ago, the European Project is confronted today with a deep crisis of values: migration and refugees, lack of confidence in democratic institutions, populism, raise of nationalism. The fragile European construction seems to need more than ever inspiration, flexibility, reconnection with its basic principles, assumed participation of its citizens in political decisions, courage, optimism, energy, that is, the ingredients which led it at the beginnings. Today, within the new global context, more integration than ever is needed. And culture must and can take over this role; it can create bridges of dialogue and

exchanges. Culture is made by and for people.

In this context, Timișoara and Plovdiv have taken the courage to bring people together to what the road of making two European Capitals of Culture means, repositioning the common values of Europe. The situation of our continent, 10 years after the two countries have joined the EU, requires a new type of dialogue and a critical, yet constructive attitude of its citizens to reinvent the Europe we are dreaming about. The two cities have assumed the role of cultural leaders, not only in the name of the citizens they are representing, but also in the name of Europe; and not only in 2019 and, respectively, in 2021, but long after that, as the legacies of the European Capitals of Culture years will last forever.

The present volume offers different views of the past decade, 10 in Bulgaria and 10 in Romania, an overall look on how these two countries went through their first decade of the EU integration process. However, as the landmarks of cultural history cannot be roughly established, the 10X10 contributions are flexibly moving in time, sometimes crossing

RO

Două capitale europene ale culturii – Plovdiv 2019 și Timișoara 2021 – și-au unit forțele într-un volum colectiv pentru a sublinia bogăția și diversitatea comune Europei și a da glas artiștilor și oamenilor de cultură ai acestor locuri în contextul unei Europe greu încercate. Două țări sărbătoresc, în 2017, zece ani de la intrarea în construcția europeană, cu tumultuoase schimbări și reforme, eșecuri și realizări.

Un vis la care acestea au aspirat cu decenii în urmă, Proiectul European, se confruntă în ziua de azi cu o profundă criză a valorilor: migrația și refugiații, scăderea încrederii populației în instituțiile democratice, populismul și naționalismul. Fragila construcție europeană pare să aibă nevoie mai mult ca oricând de inspirație, flexibilitate, reconectare cu principiile fundamentale, participare asumată a cetățenilor la deciziile politice, curaj, optimism, energie, adică de elementele care au călăuzit-o la începuturi. Astăzi, în noul context global, este nevoie de o mai mare integrare. Iar cultura poate juca un nou rol, poate clădi puncte de dialog și schimburi. Cultura este concepută de și pentru oameni.

În acest context, Timișoara și Plovdiv și-au asumat curajul de a atrage oamenii spre ceea ce înseamnă drumul către două capitale europene ale culturii, care au menirea de a reduce valorile comune ale Europei în centrul atenției. Situația continentului nostru, la 10 ani de la aderarea în Uniunea Europeană, impune restaurarea artei dialogului și a unei atitudini critice, însă constructive, pentru a reinventa Europa la care visăm. Cele două orașe și-au asumat rolul de lideri culturali, nu doar în numele țărilor pe care le reprezintă, dar și al Europei, și nu doar în 2019 și, respectiv, în 2021, ci și mult după aceea, pentru că moștenirea capitalelor culturale europene va rămâne pentru totdeauna.

Volumul de față propune perspective diferite asupra ultimului

the 2007-2017 period and questioning various movements on the Bulgarian and Romanian cultural scenes in their full development.

The readers will find analyses dedicated to film, visual arts, architecture, design, literature, media, publishing, photography and theatre, introduced by an ample text meant to set the context. The 10x10 authors succeed to highlight various analyses concerning certain fields about which many things were written in the past decade, from overall perspectives about a certain field of culture to personal testimonies and niche stories.

The anthology is far from being an exhaustive report or a classical historical overview of a decade of cultural life of the two countries, though. It is rather about 10x10 personal perspectives suggested by Plovdiv 2019 and Timișoara 2021, two entities which have assumed the journey of becoming European Capitals of Culture and leaving behind a legacy for a more stable and more integrated free Europe. The volume is therefore a tribute to those who have contributed to this freedom.

Simona Neumann

Director-General Timișoara 2021

deceniu, 10 din Bulgaria și 10 din România, o privire de ansamblu asupra modului în care au traversat cele două țări primul deceniu al integrării în Uniunea Europeană. Însă, cum bornele istoriei culturale nu pot fi așezate „brutal”, cele 10x10 contribuții se mișcă generos pe axa timpului, extinzând adesea granițele intervalului 2007-2017 și investigând diferite mișcări prezente pe scenele culturale din Bulgaria și România în întreaga lor desfășurare.

Cititorii vor regăsi în volum analize dedicate filmului, artelor vizuale, arhitecturii, designului, literaturii, mediei, publishing-ului de carte, fotografiei și teatrului, prefațe de un amplu material introductiv menit să așeze datele în context. Cei 10x10 autori reușesc să aducă în prim-plan analize variate asupra unor domenii despre care s-a scris mult în ultimul deceniu: de la perspective panoramice cu privire la un anumit domeniu al vieții culturale până la mărturii subiective și povești de nișă.

Antologia este departe de a se constitui într-un raport exhaustiv sau într-o istorie clasică a unui deceniu de viață culturală a unui stat membru al UE: putem mai curând să vorbim despre 10x10 perspective subiective propuse de către cele două entități – Plovdiv 2019 și Timișoara 2021 – care și-au asumat călătoria creării celor două Capitale Europene ale Culturii și a moștenirii pentru o Europă liberă mai integrată și mai stabilă. Volumul este, prin urmare, un tribut adus tuturor acelora care au contribuit la această libertate.

Simona Neumann

Director general Timișoara 2021

Bulgaria
10 years in the European Union
България - 10 години в Европейския съюз

Introduction

Въведение

EN

Dimitar Stoyanovich: Let's begin with the fundamental question: Bulgaria has been a member of the European Union for ten years now – what has this decade brought and what it hasn't to the country and to us, the Bulgarians?

Haralan Alexandrov: We can approach this topic from a few different angles. The infrastructural approach is a favourite one among the politicians. The idea is that the material infrastructure of the country is beginning to approximate the European and this process will somehow result in the expected Europeanisation.

European sophistication and culture will flow together with the cars on the new motorways. This "transport" hypothesis might turn out to be valid to a much larger extent than I expected. The motorways and the low-cost airlines transformed Sofia and Plovdiv, together with Varna and Burgas, into sought-after tourist destinations. As you have certainly noticed, the streets and the pubs we remember from our childhood are already populated with noisy English-speaking, Spanish-speaking and other young foreigners. This is beneficial for the country, although I personally see myself deprived from access to my favourite bar, completely

BG

Димитър Стоянович: Нека започнем от базовия въпрос: след десет години в Европейския съюз какво се случи с България и нас, българите, и какво не се случи?

Харалан Александров: Възможни са няколко подхода към тази тема. Най-популярен сред политиците е инфраструктурният подход. Идеята е, че материалната инфраструктура на страната започва да се доближава до европейската и от това някак си ще произтече европеизацията. Ще потекат по новите магистрали европейска цивилизираност и култура. „Транспортната“ хипотеза ще вземе да се окаже вярна в по-голяма степен, отколкото очаквах. Магистралите и нискобюджетните аеролинии превърнаха София и Пловдив наред с Бургас и Варна в желани туристически дестинации. Както със сигурност си забелязал, улиците на нашето детство и кръчмите, в които сме израсли, вече са окупирани от шумни англо-, испано- и прочее говорящи млади хора. Това е добре за страната, въпреки че в личен план започвам да се преживявам като губещ по силата на простия факт, че не мога да се вредя в любимия си бар от огромната чуждоезична тълпа, която го е обсебила. Но така или иначе това се случи, София, Пловдив, Бургас, Варна са на картата на европейските градове.

packed with people – a foreign crowd which has taken it over... Anyway, this has happened: Sofia, Plovdiv, Varna and Burgas are already on the European city map.

D.S.: I see your point. In a strange “transport” way, the latent Bulgarian belonging to Europe which has always existed, if we look at the matter from a historical and civilisational point of view, suddenly emerges at the forefront, defeating the aggressive provincial greyness of socialism. The presence of “the European” on the streets of Sofia or Plovdiv changes the social culture attitudes.

H.A.: That's right. The European part of our cultural identity has been liberated and invigorated by the tourism market, beginning to take over our oriental identity, and it is likely to experience further development. There is something else as well. I think that the ugliness epidemic – our intense desire to deface the most beautiful places in Bulgaria by pouring concrete over them – is slowing. I am referring to the crazy

and uncontrolled construction boom, which started at the beginning of the post-1989 transition period and literally materialised and visualised the vulgar inner world of its creators. Miraculously, the urban European spirit defeated this barbarian impulse and, if we are lucky, it might even completely eradicate it. I am talking about cultural transformations in a broad sense – mentality, worldviews, social organisation, interpersonal relationships and so on. In my opinion, we are going through a very interesting period of crisis and rearrangement of the elements of our cultural identity, which can progress in very different and unexpected directions. Or maybe we should not think of this as a temporary phenomenon, but as a sustained hybrid situation, typical for all peripheral cultures: the tense ambivalent attitude towards the high European civilisation: finding out how much of it we like, how much we do not like, which part of it we want to accept and which part – to refuse.

D.S.: In this line of thought, the other big question would be the identity issue, or rather what issues we need to overcome in

Разбирам тезата ти. По някакъв странен „транспортен“ начин тази латентна българска принадлежност към Европа, която и в исторически и в цивилизационен план винаги е била тук, изведнъж започва да излиза на преден план, надделявайки над агресивната провинциална сивота на социализма. Присъствието на „европеца“ по софийските или пловдивските улици налага промяна в нравите и цялата обществена култура.

Точно така. Европейската част от нашата културна идентичност е освободена и динамизирана от туристическия пазар, започва да взима превес над ориенталската и вероятно ще продължи да се развива. Има и нещо друго. Мисля си, че вече преминава епидемията на грозотата – неистовия стремеж да бетонираме и загрозим най-красивите места в България. Имам предвид бясното и разюздано строителство от началото на прехода, което буквално материализира и визуализира убогия вътрешен свят на своите създатели. Но по някакво чудо градският, европейски дух удържа на варварския пристъп и при щастливо развитие дори има шанс да вземе връх. Става дума за културните трансформации в широкия смисъл – манталитета, обясненията за света, социалната организация, човешките отношения и пр. Според мен преминаваме през много интересен период на криза и преподреждане на културната идентичност, която може да поеме в различни и

Destructive Creation, In step with the time

Courtesy of Destructive Creation

Kapana Creative District, 2016
visitkapana.bg
Plovdiv 2019 Foundation

Courtesy of "Ketchup"

order to connect to the European identity once and for all.

H.A.: Firstly, we must overcome or rather cure ourselves from the traumatic attitude towards the Ottoman period of our history. I am not suggesting that we must like it, but if we try to comprehend its significance outside of the nationalistic canon and integrate it within the narrative of our identity, it will be much easier to find our place in modern civilisation. But it seems that touching on this issue is still painful and the topic remains trapped in ideological clichés. In this sense, we are stuck halfway through our history. The cultural trauma inflicted by socialism and earlier national catastrophes will be healed only when we feel secure enough to reconnect to our past, without denying or glorifying it. If we kick the habit to conceal a part of the truth for the sake of our own comfort, the process of the rediscovery of our European identity will develop more successfully.

D.S.: I sense in you a dose of certainty that, after all, we will find our place in history and the sense of belonging of our value

system...

H.A.: At the moment, an intensive process of a reassessment of the national identity within the context of European culture is taking place. It is facilitated by the experience of living abroad, chosen by a great number of Bulgarians, many of them young and proactive. For the first time in our history, so many people have the opportunity to travel freely across Europe, to work in different places, to study at European universities and this is one of the benefits of the EU membership. These people acquire first-hand experience of what it means to be Bulgarian and European at the same time, to be a European citizen from a poor country; to be somewhere halfway on the road to integration in the global civilisation. These compatriots begin to rediscover Bulgaria and to reassess its culture in the new light of their experience. This helps them to connect with the country in a new, better informed, more balanced and healthier way.

D.S.: I agree with you. Moreover, there is a relatively recent impression of Bulgaria as a place

неочеквани посоки. А може би не трябва да го мислим като нещо временно, а като устойчива хибридна ситуация, характерна за периферните култури: това напрежнато амбивалентно отношение към високата европейска цивилизация – колко от нея харесваме, колко не харесваме, колко и каква част от нея искаме да приемаме и каква искаме да отхвърлим.

Другата голяма тема в този ред на мисли би трябвало да е идентичността. И по-скоро онова, което трябва да преодолеем, за да се свържем окончателно с европейската идентичност.

На първо място трябва да преодолеем, или по-скоро да се излекуваме, от травматичното отношение към османския период в нашата история. Не казвам, че трябва да го харесваме, но ако се опитаме да го разберем отвъд националистическия канон и да го интегрираме в разказа за нашата идентичност, ще ни е много по-лесно да се впишем в съвременната цивилизация. Но явно докосването до тази тема все още е болезнено и тя остава затворена в идеологически клишета. В този смисъл се намираме по средата на историята. Културните травми от тоталитаризма и от предишните катастрофи ще бъдат излекувани, когато започнем да се свързваме с миналото спокойно, не от позицията на отричане или възвеличаване. Ако се освободим от вредния навик да премълчаваме част от истината за собствено удобство, процесът на преоткриване на нашата

where one can lead a relaxed and even perhaps decent life; one knows what is like to live abroad, but is free from the “inferiority” complex which tormented us so badly before we joined the EU.

H.A.: Precisely. The degree of this yearning for positive identity varies according to the potential and the abilities of the specific individual and of the community. It can range from the touching rediscovery of the national folk dances to the desire of keeping the spaces around people's houses tidy and pleasant. I see many well kept gardens and pots of flowers on people's window sills and balconies – I take this as a sign that more Bulgarians accept this country as their home, not as a hateful territory which must be robbed, left and forgotten. Since people are regaining control over the physical space surrounding them, soon they will want to regain control over the public life as well.

D.S.: From a historical point of view, ten years are too short a period, but it seems that the first decade of Bulgaria's EU

membership has been extremely important, symbolically and psychologically, no matter how long the future process is going to be.

H.A.: Of course. The simple fact that we do not have to stand in the non-EU queues at the airports, that we can travel using our Bulgarian ID cards, is boosting our self-confidence. We are no longer automatically rejected, suspected and despised as shady Balkan individuals, and this allows us to connect with our own brighter Balkan identity. This identity, of course, will remain Balkan, but on a more European scale. At the moment, the community is mobilising all its resources to construct this new identity. Regardless of what the prophets of the national apocalypse tell us, this time the world is on our side. Unless this healing process of self-knowledge is attacked, blown up or betrayed from the inside, it will inevitably lead to a cultural transformation. And to a more profound, better informed and not so much ideology-laden perspective of the big world and of our valuable place in it.

D.S.: However, there is another

европейска идентичност ще се развие по-сполучливо.

Усещам у теб известна убеденост, че в крайна сметка ще намерим своето точно място в историята и ценностната ни принадлежност.

В момента усилено тече процес на преосмисляне на националната идентичност в контекста на европейската култура. Основният ресурс за това е опитът от живот извън страната на огромно количество българи, повечето от които са млади и активни. За първи път в нашата история толкова много хора имат възможност да пътуват свободно в Европа, да работят на различни места, да учат в европейски университети, и това е една от привилегиите от членството в ЕС. Те имат богат опит от първа ръка какво означава да си българин и европеец едновременно; да си гражданин на Европа, но от бедна държава; да си някъде по средата на пътя в интеграцията в глобалната цивилизация. Тези наши сънародници започват да преоткриват България и да преосмислят нейната култура именно от перспективата на този опит. И да се свързват с нея по нов, по-информиран, по-балансиран и здравословен начин.

Съгласен съм с теб. Още повече, че има едно сравнително ново усещане за България като място, където можеш да водиш спокоен и дори достоен живот, знайки какво те чака

Kapana Creative District, 2016
visitkapana.bg
Plovdiv 2019 Foundation

Courtesy of "Ketchup"

One Design Week 2016

Photo credit: Felia Baruh

fundamental question: what will happen after these first ten years?

H.A.: The moment we relax about who we are and why we are the people we are, we will have to decide what to do with our country, which is wonderful to live in but dangerously depopulated. We need to invite people, to welcome them, but we must learn how to live with them. The sullen attitude towards migrants aptly demonstrates that this will not be an easy process. However, the cultural change is happening and its marks are visible everywhere. Patrons flock to the theatres, bookshops multiply and Bulgarian films are made. A noticeable urban culture is emerging; the youth subcultural life is flourishing. City municipalities have learned to act as adequate partners in this spontaneous process – Sofia's

cultural calendar, rich in events, and the resurrection of the "Kapana" as Plovdiv's artistic hub are apposite examples. The gloomy forecasts for total victory of vulgarity, the "chalgaisation" (translator's note: "chalga" is an infamous pop-folk music genre, combining ethno musical motifs with vulgar lyrics and licentious appearance of the singers) did not materialise, high culture turned out to be surprisingly resilient. In the wake of the disaster, civilisation is slowly returning to our land. So, I am a moderate optimist.

навън, но лишен вече от комплексите на тази „второразрядност“, която ни мъчеше толкова много преди приемането ни в Европейския съюз.

Именно. Този копнеж по позитивна идентичност варира според възможностите и капацитета на съответния човек и общност. От трогателното завръщане на хората и ръчениците до стремежа да подредиш и разкрасиш пространството около дома си. Все по-често виждам поддържани градинки и саксии с цветя, окачени на прозорците. Изглежда все повече българи приемат, че това е техният дом, а не омразна територия, която трябва да бъде ограбена, напусната и забравена. След като започват да си връщат контрола върху физическото пространство, скоро ще поискат да си върнат и контрола върху публичния живот.

Десет години са твърде условен период от историческа гледна точка, но като че ли тези първи десет български години в ЕС са изключително важни, символно и психологически важни, колкото и дълъг да е предстоящият процес.

Разбира се. Самият факт, че на летището ти е спестено да се редиш на опашката за неевропейци и можеш да пътуваш само с личната си карта, вече ти дава друго самочувствие. Вече не сме автоматично отхвърлени, заподозрени и презрени като тъмни

балкански субекти, което позволява да се свържем с нашата по-светла балканска същност. Тя, разбира се, ще продължи да е балканска, но в по-европейдния регистър. В момента общността мобилизира всички ресурси за конструиране на тази нова идентичност. Каквото и да говорят пророците на националния апокалипсис, този път светът е на наша страна. Ако този процес на оздравително себепознание не бъде атакуван, взривен или предаден отвътре, той неизбежно ще доведе до културна трансформация. И до една по-задълбочена, по-информирана, не толкова идеологизирана перспектива към големия свят и нашето достойно място в него.

Има обаче и един друг, базисно важен въпрос: какво предстои да се случи след тези първи десет години?

В момента, в който се успокоим около това кои сме и защо сме такива, ще трябва да решим какво да правим с нашата територия, която е твърде добра за живеене, но е опасно обезлюдена. Необходими са хора, които да бъдат поканени да живеят тук, и ние трябва да се научим да съжителстваме с тях. Прискърбното отношение към мигрантите показва, че това няма да е лесен процес. Но културната промяна вече е в ход и нейните белези са навсякъде около нас. Театрите са пълни, книжарниците се множат, снимат се български филми. Появява се видима градска култура, процъфтява младежкият субкултурен живот. Общинските власти се научиха да партнират

на този спонтанен процес – конкретни примери са богатият културен календар на София, възкръсването на Капана като артистичен център на Пловдив и много други. Мрачните прогнози за повсеместна чалгизация не се оправдаха, високата култура се оказа изненадващо устойчива. Бедствието започва да отшумява, цивилизираността бавно се завръща по нашите земи. Така че аз съм умерен оптимист.

*Kapana Creative District, 2016
visitkapana.bg
Plovdiv 2019 Foundation*

Courtesy of Violeta Dincheva

10

Светлана Димитрова
Геноева Димитрова

The new self-confidence of the Bulgarian cinema
Българското кино – с ново само-уважение

24

cinema

KINO

The new self-confidence of the Bulgarian cinema

Българското кино – с ново самочувствие

EN

Since 2007 we felt – physically, financially and creatively – unrestrained by the borders in Europe, and even though the Bulgarian democracy sometimes seems to be limping and the European self-consciousness has become all but a desired cliché, Bulgarian cinema has emerged as the most sensitive aesthetic radar, capable of detecting the existential moods here and abroad. The ten years of EU membership have been decisively favourable for the Bulgarian cinema. In fact, the decade marks our film industry's biggest achievements since the democratic changes in 1989. The participation in festivals and the

organisation of pan-European awards in the cultural sector are made possible thanks to EU funding programmes; various film productions – feature films, documentaries, animations – benefit from cofinancing.

However, it should be made clear that the Bulgarian cinema emerged not only as the most apposite of all arts in terms of its ability to depict and understand the endless transition from one form of government to another in all its tragicomic essence; it pioneered the way to our cultural presence in the big family of the old continent. Since 1993, Bulgaria has been a member of

BG

От 2007 г., когато физически, финансово и творчески се почувствахме хора без граници в Европа, дори понякога да куца българската демокрация, а европейското самосъзнание да се е превърнало в копнежно клише, българското кино като че ли се оказа най-чувствителният естетически радар за улавяне на екзистенциалните настроения тук и навън. Десетте ни години членство в Европейския съюз са решително благоприятни за него. Това е всъщност най-силният му период след промените от 1989 година. По европейски програми се финансират участия на фестивали, общеевропейски награди в областта на културата, съфинансират се различни филмови продукции – и игрални, и документални, и анимационни.

Но веднага е необходимо уточнение – българското кино се оказа не само най-адекватното от изкуствата в изобразяването и осмислянето на нескончаемия преход в цялата му трагикомична същност, а и пионер в културното ни присъствие в голямото семейство на Стария континент – от 1993 г. България членува в паневропейския Фонд за подкрепа на копродукции и разпространение на европейски филми Eurimages към Съвета на Европа. В годините на членството ни в ЕС са подкрепени около 15 мажоритарни копродукции и близо толкова миноритарни. Важна е и

Genoveva Dimitrova
Геновева Димитрова

The new self-confidence of the Bulgarian cinema
Българското кино – с ново самочувствие

Eurimages, the council of Europe's pan-European cinema coproduction and distribution support fund. Since the beginning of our EU membership, over fifteen major and almost the same number of minor productions have been supported. Another important initiative is the "Creative Europe" programme, which merged the former "Media" and "Culture" programmes and was launched by the European Parliament in 2013. Since 2003, its Bulgarian office is the place where our filmmakers communicate directly with Europe even when their projects are still at a pre-production stage. The programme supports primarily small-scale productions that explore human sorrows and joys, experiences and worlds, consolidating authors and producers with diverse viewpoints about life and art.

As far as Bulgarian film is concerned, the works of both newcomers and established masters show diversity in terms of style and genre configurations and look at life from different angles. The first to get noticed were several uncompromising debuts, included in various competitions at esteemed international festivals

(among these are *Zift*, directed by Javor Gardev, *Eastern Plays* by Kamen Kalev, *Ave* by Konstantin Bojanov, *Sneakers* by Ivan Vladimirov and Valeri Yordanov, *Alienation* by Milko Lazarov, *Viktoria* by Maya Vitkova, *The Lesson* by Kristina Grozева and Petar Valchanov); some of the above became the recipients of notable international awards.

In 2010, the year of protest initiated by the Bulgarian filmmakers against the failure to enforce the film industry legislation, there was a number of film debuts, which gave hope for the birth of a new "angry young" film wave. However, in 2016, there were only two, but nevertheless valuable, European coproductions, dominated by the forceful preoccupation with the misery, the poverty and the multifaceted problems of our society. The hellish dissection of life *Godless* (Bulgaria / The Netherlands / Italy) by Ralitza Petrova became the first Bulgarian film to be awarded the "Golden Leopard" at the Locarno festival and won numerous other awards. The even more stunning *Hristo* by Grigor Lefterov and Todor Matsanov (Bulgaria / Italy), focusing on the life of a young tramp, was screened in Warsaw. Following the

програма „Творческа Европа“, приета от Европейския парламент през 2013 г. и обединила досегашната „Медиа“ и „Култура“. Българското й бюро от 2003 г. е мястото, където филмовите ни автори общуват директно с Европа още преди да са създали филмите си. Програмата подкрепя предимно скромни филми, които ровят из тегоби и радости, преживявания и светове, консолидират автори и продуценти с различни житейски и творчески нагласи.

Що се отнася до българското игрално кино, заглавията и на начинаещи и на майстори са разнообразни, в различни стилистики и жанрови конфигурации, показващи разни ракурси към живеенето ни.

Първо бяха забелязани отделни безкомпромисни дебюти, включени в различни конкурси на престижни международни фестивали (сред които „Дзифт“ на Явор Гърдев, „Източни пиеци“ на Камен Калев, „Аве“ на Константин Божанов, „Кецове“ на Иван Владимиров и Валери Йорданов, „Отчуждение“ на Милко Лазаров, „Виктория“ на Майя Виткова, „Урок“ на Кристина Грозева и Петър Вълчанов), а някои от тях обраха и сериозни международни награди.

Ако през 2010-а, в годината на протеста на българското кино срещу неизпълняването на Закона за филмовата индустрия се появи група дебюти, която даде надежда за млада недоволна вълна в киното у нас, през 2016-а бяха само две, но качествени

Viktoria,
director Maya Vitkova, 2014

The new self-confidence of the Bulgarian cinema

Българското кино – с ново самоучврствие

Genoveva Dimitrova
Геновева Димитрова

Alienation,
director Milko Lazarov, 2013

international success of her indie debut, *The Lesson* (2014, Bulgaria / Greece), telling the story of a wretched teacher who robbed a bank, Kristina Grozeva's second film, *Glory* (Bulgaria / Greece), is a low-budget feature based on a true story and deals with the degrees of manipulation. Unlike her first film, the wit of Grozeva's *Glory* gives us the chance to take a fresh breath. The film also won a number of prizes. The accolades our cinema received made it recognisable. And yet, our first big hit was Stephan Komandarev's second film *The World is Big and Salvation Lurks Around the Corner*, (2008, Bulgaria / Germany / Hungary / Slovenia), based on Ilij Trojanow's novel; the film was the first ever Bulgarian entry to be included in the 2009 Academy Awards shortlist. The cinematic narrative soars backwards and forwards in time, exploring the notions of past, roots, emigration and return. Emotions and reason swirl in a carousel ornamented with signs of the modern Bulgarian history. The journey through Europe, undertaken by the grandfather and his grandson on their way home, with a yellow flower adorning their tandem bicycle, is the most beautiful and striking part of the film. In 2014 Komandarev

presented *The Judgment* (Bulgaria / Germany / Croatia / Macedonia), an exciting story about refugee trafficking across the Rhodope Mountains, based on real events and people, a film which attempts to probe the feeling of guilt. The panel of judges at the national "Golden Rose" festival (including international European representatives for the first time that year) awarded the film the Grand Prix and the Best Actor prize for Assen Blatechki's performance. Last year, Stephan Komandarev and Katya Trichkova participated in the "Un Certain Regard" competition at the Cannes film festival with the Romanian coproduction *Dogs* by Bogdan Mirică. The film won the FIPRESCI award. This year, their low-budget film *Directions* (Bulgaria / Germany / Macedonia) is among the sixteen titles included in the same competition and the first Bulgarian entry since 1988. This is an exceptional achievement of Bulgarian cinema. Speaking about *Directions* during the 70th Cannes festival press conference, Thierry Frémaux, the executive director of the festival, said: "Not just Iranians make films which take place in cars and taxis, the Bulgarians do too, especially Stephan Komandarev... And we are

европейски копродукции, доминирани от силовото занимание с дъното, мизерията и многообразните проблеми на нашето общество. Адският разрез на живеенето „Безбог“ (България/Холандия/Франция) на Ралица Петрова спечели за първи път „Златен леопард“ за киното ни в Локарно и още над 20 международни награди. Още по-потресния „Христо“ на Григор Лефтеров и Тодор Мацанов (България/Италия), фокусиран в млад клошар, бе показан във Варшава. След международния успех на независимия дебют „Урок“ (2014, България/Гърция), фокусиран върху клета учителка, обрала банков клон, вторият филм на Кристина Грозвеа „Слава“ (България/Гърция) е нискобюджетен, създаден също по действителен случай и занимаващ се с измеренията на манипулацията. За разлика от първия той дава възможност за поемане на въздух през остроумието. „Слава“ също завоюва доста награди. Натрупаха се похвали за киното ни и то стана разпознаваемо. И все пак първият ни голям удар е с втория филм на Стефан Командарев „Светът е голям и спасение дебне отвсякъде“ по романа на Илия Троянов (2008, България/Германия /Унгария/Словения), който за първи път в историята на киното ни стигна до шортлистата на „Оскар“ през 2009 година. Филмовият разказ кръжи назад-напред във времето, показвайки минало и корени, емиграция и завръщане. Емоции и разум се люлеят във въртележка от знаци в новата българска история. А минаването през Европа към дома от дядо и внук с жълто цвете върху колело tandem е най-живописната и внушителна част от

pleased to present a rare country – Bulgaria". This breakthrough is the result of the efforts of Komandarev but also of the Bulgarian festival background, as well as the European self-confidence of our cinema.

I recall Javor Gardev's statement: "The European cinema is striving to become ever so transnational, to open its borders. It insists, as much as possible, on liberating itself from its national characteristics and the next thing that happens is that these are ascribed to it as its specific traits". Wim Wenders is even more extreme in his opinion: "Actually, European art exists and it uses a common language par excellence: European film".

Following the successes of the feature, documentary and animated films, it is high time for the Bulgarian politicians and audiences to overcome their indifference to Bulgarian cinema. After all, it represents a part of our national memory. It is the cinema that articulates the big problems of our time. And the more confused, desperate and unable to see the horizon in this ramshackle country we are, the more adequately films reflect the Bulgarian living. And the difficult future of our European Union – shared and important for all of us.

филма. През 2014 г. Командарев показва „Съдилището“ (България/Германия/Хърватия/Македония) – вълнуващ филм за трафик на бежанци в Родопите, базиран върху реални случаи и хора, опитващ да разправя вини. На националния фестивал „Златна роза“ журито бе за първи път европейско и му присъди Голямата награда и за мъжка роля на Асен Блатечки. След като миналата година Стефан Командарев и Катя Тричкова участваха в конкурса на „Особен поглед“ в Кан с румънската копродукция „Кучета“ на Богдан Мирика и филмът спечели наградата на FIPRESCI, сега новият им нискобюджетен филм „Посоки“ (България /Германия/ Македония) е сред 16-те заглавия там за първи път след 1988 година. Това е изключителен успех за българското кино. На пресконференцията за 70-ото издание на Кан изпълнителният директор на фестиваля Тиери Фремо каза по повод „Посоки“: „Не само иранците правят филми в коли и таксита, но и българите, в частност Стефан Командарев... И ние сме доволни да представим една рядка страна – България“. Този пробив е следствие както на усилията на самия Командарев и на българския фестивален бекграунд, така и на европейското самочувствие на киното ни.

И се сещам за изказването на Явор Гърдев: „Киното в рамките на Европа се стреми да бъде все по-транснационално, да отвори границите си. Тоест то самото максимално настоява да се освободи от националните си характеристики и в следващия момент те му се приписват като специфична

Godless,
director Ralitsa Petrova, 2016

The Lesson,
directors Kristina Grozeva and Petar Valchanov,
2014

Eastern Plays,
director Kamen Kalev, 2009

особеност". Вим Вендерс е още по-краен: „В действителност съществува европейско изкуство и общ език пар екселанс: европейският филм“.

Крайно време е след успехите на игралното, документалното и анимационно кино българските политици и зрителите да преодолеят безразличието си към него. Защото киното ни е част от паметта на нацията. Тъкмо през него се артикулират големите проблеми на нашето време. И колкото сме объркани, отчаяни, без хоризонт в тази олющена държава, толкова са адекватни българските филми на българското живеене. И на трудното бъдеще на нашия общ и толкова важен за всички ни Европейски съюз.

10
YEARS

Lilianna Karadzhova
Лилияна Караджова

Photography – a territory with fewer borders
Фотография – територия с по-малко граници

Ten snaps from Prague,
Fotofabrika / Missirkov / Bogdanov

Courtesy of Fotofabrika Festival
fotofabrika.org

Missirkov Bogdanov
missirkovbogdanov.com

34

Photography

ФОТОГРАФИЯ

A territory with fewer borders

територия с по-малко граници

EN

During the last few years, Bulgaria has become one of the interesting photographic territories of Europe. This is not so much due to the existence of esteemed schools, traditions or examples which foreign camera colleagues should look up to, but rather to the thriving diversity of practices. Authors who break the mould of the photographic education and the journalistic canon often emerge here. This tendency began back in the 1990s, but the accession of Bulgaria to the European Union increased the influences of contemporary photography and expanded the opportunities for self-expression. Although an exhaustive

analysis is not possible here, an outline of selected festivals and authors will demonstrate how these constructive tendencies are represented effectively. Fortunately, these examples are strong enough to overshadow the problems caused by the imitation, wrapped in the fancy packaging of the pretence of originality, the light-hearted discarding of history and the popularisation of photographs selected according to dubious and unclear criteria.

The changes began with the radical reassessment of the limits of photography. What is photography? What makes an image worthy of public

BG

През последните години България е една от интересните територии на фотографски живот в Европа. Не толкова със солидни школи, традиции или образци за другоезичните колеги по камера, а с живото разнообразие от практики. Тук често се появяват автори, различни от калъпа на фотографското образование и каноните на репортажа. Тази ситуация започва да се формира още през 90-те години на ХХ век, а присъединяването на България към Европейския съюз засили влиянието на съвременната фотография, както и разшири възможностите за изява. Без да е възможен изчерпателен обзор, могат да се посочат няколко фестивала и автори, които добре представят градивните тенденции. За радост те са достатъчно силни, за да надделят над проблемите – наличието на подражателство, опаковано в претенция за оригиналност, лековатото отхвърляне на историята или налагането на фотография, селектирана по неясни критерии.

Промените започват с радикалното преосмисляне на границите на фотографията. Какво е това фотография? Какво прави една снимка достойна за представяне пред публика? Тези въпроси отдавана нямат еднозначен отговор. Фотографията доби автономност спрямо теорията и критиката.

Lilitana Karadzhova
Лилияна Караджова

Photography – a territory with fewer borders
Фотографията – територия с по-малко граници

display? These questions have long lost their singular answer. Photography acquired autonomy from the theory and the critics. The function of a photograph is not restricted to its power to communicate a message, or to the aesthetic conventions of the visual culture. The established photographers are no longer just photojournalists or portrait artists who focus their cameras on the political celebrities or the representatives of the art guilds. A whole new wave of contemporary and conceptual photography flowed into Bulgaria. Dozens of authors came of age and found their niche by combining local roots with international currents – such are the Missirkov/Bogdanov duo, Vesselina Nikolaeva, Nikola Mihov, Antoni Georgiev, Leda Vaneva, Dimitri Stefanov (ranked by the World Press Photo as one of the twelve most talented artists of 2011). Catching up with the Western European art models established during the 1970s, their work follows the logic set by the world of art. Another big change in Bulgarian photography is the historically well-known “museification of photography” – over the past decade, the active display of photographs in museums and galleries has been happening in

Bulgaria as well. The frequency and the quality of photographic exhibitions matched those of art exhibitions in the big galleries and museums.

Meanwhile, in Bulgaria, traditional themes found place in the socially engaged photography, exemplified by series dedicated to poor working conditions, life in the desolated villages and the problems of the socially disadvantaged people. A good example of modern influences on the subject of social photography is the series “Portraits of Shame” by Ivaylo Petrov, included in the “Beyond the portrait” exhibition at Vivacom Art Hall. The series consists of colour photographs, taken at a scripted photo session, featuring Bulgarian rowing champions photographed in the abandoned rowing canal near Vidin. The champions Bogomil Petrov, Boris Nedyalkov, Tsvetelina Tsvetanova and Stefan Iliev pose wearing their medals, while covering their faces with their hands. Ivaylo Petrov has arranged the shots according to a conceptual model and has succeeded in finding the difficult balance between photographs and text.

The important aspects of the

Ролята на снимката в света нито се ограничава до нейната съобщителна мощ, нито до естетическите конвенции на визуалната култура. Утвърдените фотографи вече не са единствено фоторепортери, нито портретисти, фокусирали силните на деня или някоя от артистичните гилдии. Цяла една вълна съвременна и концептуална художествена фотография се вля в България. Десетки автори се формират, съчетавайки локални корени и международни течения, като тандема Мисирков/Богданов, Веселина Николаева, Никола Михов, Антони Георгиев, Леда Ванева, Димитри Стефанов (определен за един от 12-те най-големи таланти за 2011 г. от World Press Photo). Догонвайки модела на западноевропейското изкуство, наложил се през 70-те години, техните изяви повече следват логиката на света на изкуството. И това е друга голяма промяна в българската фотография. Така известната в историята „музеификация на фотографията“ – нейното активно представяне в музеите и галерии, през последното десетилетие активно се случва и в България. Честотата и качеството на фотографските изложби достигнаха живописните дори в големите галерии и музеи.

Същевременно в България се развиха традиционни теми в социално ангажираната фотография. Такива са поредиците, посветени на влошените условия на труд, на живота в запустяващите селища и проблемите на социално слабите. Добър пример за съвременни влияния върху социалната фотография е поредицата

*People in movement,
Fotofabrika / Stoyan Nenov*

Courtesy of Fotofabrika Festival
fotofabrika.org / Stoyan Nenov

*Ten snaps from Prague,
Fotofabrika / Missirkov / Bogdanov*

Courtesy of Fotofabrika Festival fotofabrika.org /
Missirkov / Bogdanov (missirkovbogdanov.com)

„Портрети на срама“ на Ивайло Петров, част от изложбата „Отвъд портрета“ във Виваком Арт Хол. Режисирани цветни снимки представят български шампиони по гребане в занемарената гребната база край Видин. Шампионите Богомил Петров, Борис Недялков, Цветелина Цветанова и Стефан Илиев са заснети със своите медали, но са скрили лицата си с ръка. Ивайло Петров конструира кадъра по концептуален модел и е намерил трудния баланс между снимки и текст.

Голямата тема за развитието на съвременната българска фотография между традициите и новите тенденции се формира от събития като Месец на фотографията, който от 2010 г. насам се провежда ежегодно през юни. Въпреки че месецът не е институционално свързан с Европейския месец на фотографията, провеждан в Атина, Берлин, Будапеща, Люксембург, Париж и Виена, събитието носи градивните практики на тази фестивална форма – лекции, семинари, творчески работилници, дискусии и изложби. Организаторите от Национално сдружение „Фотографска академия Янка Кюркчиева“ се придържат към пропорционалното представяне на български и чужди фотографии. Тяхната позиция съчетава добро познаване на историята на българската фотография с критически и аналитичен поглед към утвърдените западни фотографи, които е градивно да бъдат представени у нас.

Вълната съвременна фотография породи и

development of contemporary Bulgarian photography, oscillating between the traditions and the new tendencies, are shaped by events such as the Month of Photography, an annual event taking place every June since 2010. Although the Bulgarian "Month" is not institutionally connected to the European Month of Photography which takes place in Athens, Berlin, Budapest, Luxembourg, Paris and Vienna, the event has adopted the creative practices of this European festival form and consists of lectures, seminars, creative workshops, discussions and exhibitions. The organisers from the "Academy of Photography Yanka Kyurkchieva" national association adhere to a balanced mixture of Bulgarian and foreign photographs. Their attitude combines a good knowledge of the history of Bulgarian photography with a critical and analytic look at the established photographers of the West, whose work is constructive enough to be presented in our country.

The new wave of contemporary photography also generated an aggressive enforcement of imitations. The mechanisms serving as a connection between the galleries and the institutions

allowed the introduction of copycat conceptual "tricks". Such is the decontextualisation for its own sake of all kinds of objects, the intrusive alteration of the viewing angle, the adherence to the modern "blurred aesthetics", the deliberate taking of meaningless photographs, devoid of narrative. This local phenomenon reveals that the techniques of the newly introduced modern photography are still very much at a phase of basic and literal comprehension.

The awareness of the progress became more acute thanks to a few other festivals, which became popular with the general public. These are the international photography meetings in Plovdiv (held since 1980), the Fotofabrika Festival in Sofia, the "Master of Photography" series and the experimental European Month of Photography (2011–2014). The activity of the artists is also stimulated by the international biennale of the "FODAR" foundation, the competitions of BG Press Photo, FIAP and Canon. Tsvetan Tomchev has contributed to the continuation of the history of the Bulgarian photojournalism with the book *The great Bulgarian*

агресивното налагане на имитация. Механизмите, свързващи галерии и институции, допуснаха лансирането на дословно възпроизвеждани концептуални „трикове“. Такива са самоцелното изваждане от контекст на всякакви обекти, натрапчивата промяна на зрителния ъгъл, придръжането към модерната „естетика на неяснотата“, тенденциозното заснемане на безсюжетни, неозначаващи нищо снимки. Този локален феномен издава, че похватите на новонавлязлата съвременна фотография са все още първосигнално и дословно усвоявани.

Усещането за раздвижване се засили с още няколко фестивала, популярни сред широката публика. Това са международните фотографски срещи в Пловдив (съществуващи от 1980 г. насам) и софийският Фестивал „Фотофабрика“, поредицата „Майстори на фотографията“, Експерименталния европейски месец на фотографията (2011–2014). Активността на фотографите се провокира и от международното биенале на фондация „ФОДАР“, конкурсите Бг Прес Фото, FIAP, Canon. За продължението на историята на българската фотожурналистика значим принос имат двата тома „Големите фотопортери на България“, съставени от Цветан Томчев. Книгите представляват пред млади и зрели фотографи някои от най-добрите български снимки, направени в периода 1912–1989 г. и служат за ориентир в изграждането на устойчиви фотографски ценности.

Lilitana Karadjzheva
Лилияна Караджева

Photography – a territory with fewer borders
Фотографията – територия с по-малко граници

*Portraits of Shame,
Ivaylo Petrov*

Bogomil Petrov

Born on the 20th of November 1939 in Vidin. In May 1964 he set the first world record for the Bulgarian weightlifting and first record for the country after WWII. In Sofia's regional weightlifting tournament, he overcame the weight of 140 kg, which is more than the Russian record in the "lifting" discipline – cat. 67.5 kg. He had been a national competitor for 8 years, took part in 101 tournaments, of which he won 67. Graduated the National Sports Academy with a pedagogic and a weightlifting trainer profile. He had numerous rowing achievements. In 1977 he traveled non-stop for 300 km in a boat, from Vidin to Ruse, which he managed to do in 41 hours and 40 minutes. He rowed in a kayak for the whole distance of the river Danube's springs in Germany to its delta by the Romanian city Sulina.

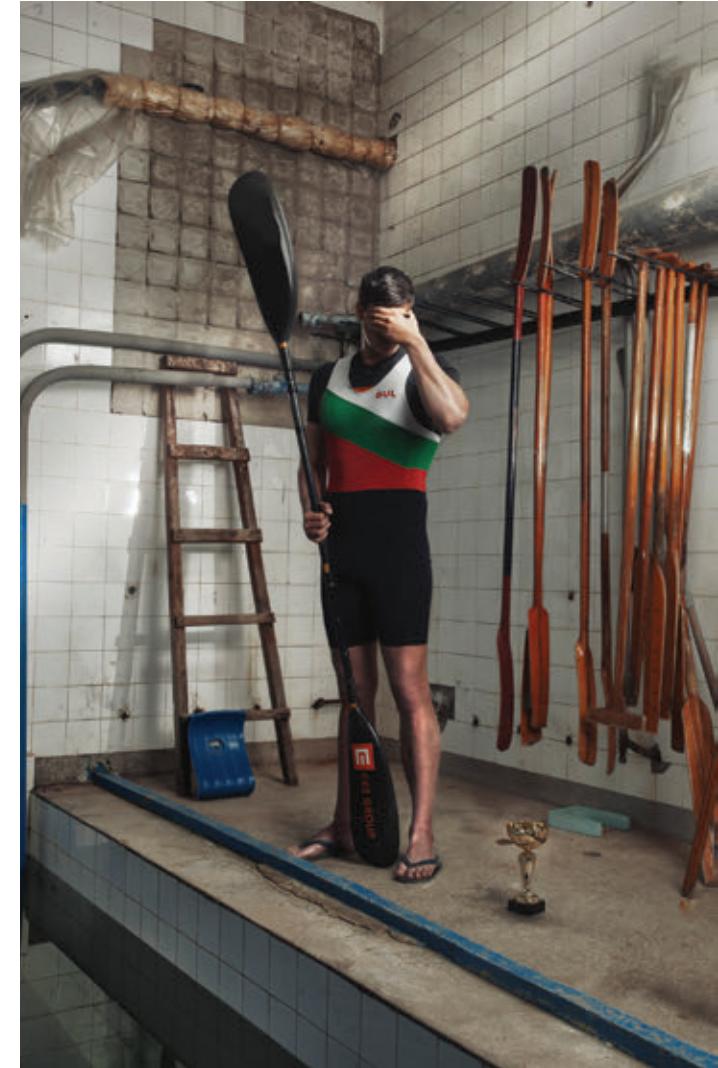
Courtesy of Ivaylo Petrov / ivaylopetrov.eu

*Portraits of Shame,
Ivaylo Petrov*

Boris Nedalkov

He was born on the 25th of June 1993 in Vidin. Rower for the kayak clubs "Bdin" and "Vanto – Vidin". Currently a rower for the SC Levski, Sofia. Eight time republican champion of Bulgaria in the single kayak – in 2007, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014 and 2015. The only Bulgarian competitor in the Junior Olympics in Singapore 2010. Ranked 6th in the European championship in Croatia in 2011 for juniors and 10th in the Junior World Championship in 2012.

Courtesy of Ivaylo Petrov / ivaylopetrov.eu

**Portraits of Shame,
Ivaylo Petrov**

Tsvetelina Tsvetanova

She was born on the 27th of February 1996 in Vidin. Competes for SC "Wrestling, Sambo, Judo" – Vidin. Four times world champion in Sambo for girls under 18. Two times European champion for girls in Sambo. Two times bronze medalist in Judo in the European and the World championships. In 2012 she won the title of European Champion for girls under 16, the same year she won the first place in the Balkan championship for Judo. Gold medalist and owner of the European cup for Judo in 2012 and 2015.

Courtesy of Ivaylo Petrov / ivaylopetrov.eu

**Portraits of Shame,
Ivaylo Petrov**

Stefan Iliev

He was born on the 21st of April 1954 in Vidin. He is a canoe competitor in the clubs "Bdin", CSKA and "Akademik" – Sofia. He started his sports career in the "Bdin" club of Vidin, where he won numerous titles in the National competitions. He has participated in multiple World and European tournaments, a bronze medalist in two seated canoe from the World Championship in Belgrade in 1975 with the marathon's distance of 10 km. He had been working as a trainer in "Bdin" – Vidin, "Akademik" – Sofia and Pleven. Currently a trainer for the "Vanto – Vidin" club. Master of sports.

Courtesy of Ivaylo Petrov / ivaylopetrov.eu

photojournalists. By presenting some of the best Bulgarian photographs created during the period 1912-1989, the two-volume collection appeals to both young and mature photographers and acts as a beacon for the nurturing of sustainable photographic values.

Thanks to the opening of the borders, dozens of world famous photographers have visited Bulgaria. Public lectures by Cristina Garcia Rodero and Chema Madoz were included in the programme of the Fotofabrika Festival, and “Masters of Photography” featured exhibitions by Ryan McGinley, Harry Benson and Steve McCurry. The Bulgarian audience had two opportunities to meet Attila Lorant, famous for his photographs featuring in The Explorer, National Geographic and Greenpeace. In 2010, The Hungarian Cultural Institute presented his exhibition “Cultural diversity”, dedicated to the tolerance between small communities in East Africa, the Andes and Amazonia. The reportage photos are infused with human and creative purity. Their appeal stems from the photographer’s extraordinary sensitivity to the emotional nuances of the exotic peoples and their culture, without

crossing the ethical borders or seeking the sensational. Lorant’s visits in 2010 and 2013 took the form of an informal dialogue between the photographer and the audience. Such kind of meetings is facilitated by the open European borders and creates the living tissue of the cultural dialogue. The question of borders became ever so topical in 2015, when Stoyan Nenov, a Bulgarian photojournalist working for Reuters, won the Pulitzer Prize in the “Breaking News Photography” category. His images of the refugees’ “Balkan route” illustrate the conflict on the roads and at the barriers of the European Union. However, it is more important that these images pose questions about the invisible cultural borders and the ability of photography to remove them.

Благодарение на отворените граници десетки световно доказани фотографи гостуваха в България. В рамките на фестивала „Фотофабрика“ се провеждаха отворени лекции на Кристина Гарсия Родеро и Чема Мадос, а в рамките на „Майстори на фотографията“ бяха представени изложби на Райън Макгинли, Хари Бенсън, Стив Маккъри. Българската публика успя двукратно да се срещне с Атила Лорант, известен с фотографиите си в The Explorer, National Geographic, Greenpeace. През 2010 г. Унгарският културен институт представи неговата изложба „Културно многообразие“, посветена на толерантността между малките култури в Източна Африка, Андите и Амазонка. Репортажните снимки са направени с човешка и творческа чистота. Те въздействат с изключителната чувствителност на фотографа към емоционалните нюанси на непознатите хора и тяхната култура, без да пристъпват етичните граници или да търсят сензация. Посещенията на Лорант през 2010 и 2013 г. протекоха със свободен диалог между фотографа и зрителите. Такива срещи са предпоставени от отворените граници на Европа и създават живата плът на културния диалог. Темата стана още по-актуална през 2015 г., когато Стоян Ненов – български фотокореспондент на Reuters, спечели „Пулицър“ в категорията „Снимки от горещи новини“. Неговите кадри от „балканския маршрут“ на емигрантите показват конфликт в пътищата и барierите в Европейския съюз. Но по-важно е, че повдигат въпроси за невидимите културни граници

Self-portrait with Twins and One Breast,
Linn Schröder

Courtesy of Fotofabrika Festival
fotofabrika.org

10
YEARS

Ljubčeslav Božadić,
Лјубчеслав Божадић

It's too early to say
Все още е прекалено рано да се каже

44

visual

arts

визуални
изкуства

It's too early to say

Все още е прекалено рано да се каже

EN

During Richard Nixon's visit to Beijing in 1972, the Chinese premier, Zhou Enlai, was asked about the impact of the French Revolution. Zhou famously commented that it was "too early to say", though he might have misunderstood the question, confusing the events in France that took place in 1789 with those of 1968. In any event, when a country has survived quite a few centuries with its own name and territory, though not necessarily with its own political independence, a period for recapitulation of only ten years is indeed "too early to say".

The general feeling in the field of visual

arts concerning the period of the last 10 years is (arguably) positive, no question about it. But it could have been a lot and a lot better... Why it is not better – for that we blame the political and the business elites. There were too many administrative misfires and too much lack of initiative. The mood of the state is to maintain the status quo, to hark back to the times of ancient Thrace and the First/Second Bulgarian Empire. This has been a powerful drawback working against the progress and the benefitting from the EU membership. They could have used the unique chances provided by the European common home in order to fast forward the country's

BG

По време на посещението на Ричард Никсън в Пекин през 1972 г. китайският премиер Чжоу Енлай е попитан какво мисли за влиянието на френската революция. Енлай дава известния си отговор, че „все още е прекалено рано да се каже“, въпреки че може би е объркал две революционни събития, случили се във Франция – през 1789 и през 1968 година. И така, когато една държава е оцеляла много векове, запазила е собственото си име и територия, макар и не и политическата си независимост, период от десет години е наистина твърде кратък, за да се прави рекапитулация.

Общото усещане в областта на визуалните изкуства относно периода на последните десет години е (относително) положително, няма спор. Но би могло да е много, много по-добре. Защо не е по-добре – за това ще обвиним политическите и бизнес елити. Има прекалено много административни спънки и липса на инициатива. Държавата е настроена да поддържа статуквото, да се обляга на древна Тракия и Първото/Второто българско царство. Това е сериозна бариера, която спира прогреса и ограничава ползите, които ни носи членството в ЕС. Държавата би могла да използва уникалните шансове, дадени от общия ни европейски дом, за да ускори културния си живот ДНЕС – като стартира демократични, либерални, визуални и културни инициативи. Например България

Luchezar Boyadjiev
Лъчезар Бояджиев

It's too early to say
Все още е прекалено рано да се каже

cultural life of TODAY – by kick-starting democratic, liberal, visual and cultural initiatives. For instance – Bulgaria is not represented at the La Biennale di Venezia with its own pavilion; there are very small countries participating, there are failed states presenting their current art there, but a country that is due to chair the EU in 2018 has not made any sustained effort to become visible in the most important art event in the global world. In the eyes of the world, Bulgaria does not exist as a visual arts country. Against this background, it seems like there is not so much to talk about on the topic of 10 years of Bulgaria in the EU. As it stands, the state establishment, rather than the independent sector of groups and individuals, is more to blame for the stalemate – the country has the creative potential but it does not have the state support to make a stand on the global (visual) art scene of advanced contemporaneity. The “good” news is that this status quo has not changed for a lot longer than just the last 10 years. The bad news is that there are few indications it might change any time soon. Let’s enumerate some items from the mixture of grievances and elations, of missed chances and newly available

opportunities in the visual arts sector.

1. The good news is that the small but sustainable non-governmental sector in the visual arts has not only survived but prospered, creatively at least. Artists' groups and associations, collectives, spaces, galleries and the new breed of initiatives or visual art festivals are modestly but constantly springing up (sometimes with only a few editions) in the larger cities of Sofia, Plovdiv, Veliko Tarnovo, Varna, Ruse, and Blagoevgrad among others. These, as well as those surviving from the mid-to-late 1990s (Sofia Underground Festival, Art Today in Plovdiv, ICA-Sofia), have always ideas to realise and work at the highest level; they have grown to conceptualise, fundraise, realise projects and collaborate in the national and international arena. For them and their audience, the EU membership has opened many doors – creatively, financially and legally. The most positive example here is the Open Arts Foundation in Plovdiv offering a whole range of activities: educational programs, all night festivals, artistic and cultural events, publishing, etc.

не е представена на Биеналето във Венеция със собствен павилион. Много малки държави отбелязват участие, „провалени“ страни представят съвременното си изкуство, но държавата, която ще председателства ЕС през 2018 г., не е направила никакво по-сериозно усилие, за да се изяви в най-значимото събитие в света. В очите на света България не съществува като страна на визуалното изкуство. На този фон изглежда, че няма какво толкова да се каже по темата „Десет години България в ЕС“.

Както изглежда, държавното устройство, а не независимият сектор, състоящ се от групи и отделни хора, е виновно за тази патова ситуация – страната има творчески потенциал, но не получава подкрепата на държавата, за да се откри на прогресивната съвременна сцена на световното (визуално) изкуство. „Добрата“ новина е, че това статукво не се е променяло в продължение на много повече от тези десет години. Лошата новина е, че има малко индикации за скорошна промяна. Нека разгледаме някои елементи от смесицата от оплаквания и въодушевления, пропуснати шансове и нововъзникнали възможности в областта на визуалните изкуства.

1. Добрата новина е, че малкият, но устойчив неправителствен сектор на визуалните изкуства не само е оцелял, но и просперира, поне от творческа гледна точка. Художествени групи и асоциации, колективи, пространства, галерии и нов вид инициативи или фестивали на визуалните изкуства скромно, но постоянно се появяват (понякога се реализират само няколко издания) в големите

Pravdoliub Ivanov
Memory is a Muscle, 2007
resin, silicone, polycarbonate
100 x 100 x 300 cm
52nd Venice Biennale, Bulgarian Pavilion

Courtesy of Sariev Contemporary, Plovdiv

2. The even better news is that there is a new energy. Younger generations are coming of age with or without the benefit of the EU membership. However, the simple fact of the generally improved legal and economic climate which is more stable, though not necessarily more fair, enables them to look for jobs and to travel for educational and / or professional purposes much more easily. This allows new initiatives to come to the fore – partnerships with equally precarious and flexible younger generation and groups from all over the EU are now easier to form even with the negligible local funding options. The new festivals in Sofia and Plovdiv are witnesses to the process.

3. The old news is that the values and benefits of contemporary approaches to art – the emphasis to what is happening here and now in life, society and culture – have not caught on with the elite in politics and business. The process is a see-saw of back-and-forth with the responsible state institutions, such as the Ministry of Culture and the National Art Gallery, mostly unable to take decisive, irreversible steps in support of contemporary art practices

and their representation both here, in public and private collections, and abroad, at top biennales where national representation is a bit like the Olympics – you have to be “in” if you want to be heard and acknowledged... There are two examples. The positive: in 2007, with the EU membership just around the corner, Bulgaria was given the chance by UNESCO to exhibit in Venice, in the Palazzo Zorzi. The impact of the collaboration between the state institutions (with the enlightened decisions made by responsible officials at the time) and the independent sector – curators, artists, collaborators, sponsors – resulted in a highly professional, relevant and memorable national pavilion of contemporary art. The negative: in 2011, the new Ministry leadership at the time nominated for participation at the same forum the project of a curator with much more financial resources than either curatorial experience or presence in the Bulgarian art scene. This misfire, however, energised a unique gathering of groups and individuals from the visual arts scene to protest against the unmotivated, unprofessional and irresponsible decision. The signatories to the letter of protest were numerous

градове като София, Пловдив, Велико Търново, Варна, Русе, Благоевград и други. Тези, както и оцелелите от средата и края на деветдесетте (София ъндърграунд фест, Изкуството днес в Пловдив, Институт за съвременно изкуство в София), винаги имат нови идеи за реализация и работата им е на най-високо ниво; те бележат развитие и концептуализират проекти, събират средства, осъществяват идеи и сътрудничества на национално и международно ниво. За организации като тях и за тяхната публика членството ни в ЕС отвори много врати – творчески, финансови и законови. Най-положителният пример е фондация Отворени изкуства в Пловдив, предлагаща широк спектър от дейности: образователни програми, нощи фестивали, художествени и културни събития, издателска дейност и т.н.

2. Още по-добрата новина е, че определено се усеща една нова енергия. По-младите поколения съзряват със или без ползите от членството ни в ЕС. Въпреки това по-благоприятният законов и икономически климат, който е и по-стабилен, въпреки че може би не по-справедлив, им позволява много по-лесно да търсят работа и да пътуват с образователни или професионални цели. Това дава възможност за нови инициативи да се появят на преден план – партньорства със също толкова несигурни и гъвкави млади поколения и групи от целия Европейски съюз вече се формират по-лесно въпреки ограниченията варианти за местно финансиране. Новите фестивали в София и Пловдив са свидетели на този процес.

Pravdoliub Ivanov
Loaded, 2010
installation art, suitcases, intervention
dimensions variable

Courtesy of Tiroche DeLeon Collection
& Art Vantage

It's too early to say

Все още е прекалено рано да се каже

Lachezar Boyadjiev

Лъчезар Бояджиев

Emil Mirazchiev
Wag The Dog. Interactive video-installation, 2000
European Month of Culture – Plovdiv
Center for Contemporary Art – Ancient Bath

Photo credit: Emil Mirazchiev archive

and varied. For the first time in living memory, a professional consensus at a national level was reached. The defect was transformed into an effect, although the concrete results are yet to come...

4. The good news is that there are new museums on the block. The bad news is that they are largely dysfunctional as far as contemporary visual art practice is concerned – after a museum reform, the largest museum-level national institutions in the capital Sofia were united under a huge umbrella of 9 institutions of various sizes, histories and profiles. The conglomeration has a pyramid-like hard-to-manage structure with little space provided for autonomous initiatives. For instance, SAMCA – the Sofia Arsenal Museum of Contemporary Art – is a museum in name but in fact is just a space for temporary exhibitions of the National Gallery of Art. The first stage of the reconstruction of the small historical building was funded by a grant from Norway under the European Economic Area (EEA) program. Though expectations are still not fulfilled, the EU membership has enabled this step in the right direction.

5. The old news is that the National Art Gallery is not collecting new art, with the exception of a single rushed campaign at the end of 2012. One suspects that it was a politically crucial moment. The “good” news is that it is not collecting old art either. It is just there to stand guard at the gates of tradition and the EU membership has done little to change that attitude. The Sofia Municipality has grown to a level which meets the expectations and is providing limited funding for building up the collection of contemporary Bulgarian art at the Sofia City Art Gallery. The program started before 2007 and yet in the last few years it is accompanied by efforts to make it adequate to the international standards. As a result, there is at least one public institution one can rely on. Unfortunately, the situation is not all that rosy in the other cities of Bulgaria.

6. One thing has changed for the better, for sure. The rush of investment in new corporate building construction and advertisement between 2003 and 2008 changed the visual interface of Bulgarian cities. This was triggered by the expected membership

3. Старата новина е, че ценностите, въплътени в съвременните похвати в изкуството, и ползите от тях – отразяващи какво се случва тук и сега в живота, обществото и културата – все още не са достигнали до политическия и бизнес елит. Това, което се случва, е прехвърляне на топката, а в тази игра отговорните държавните институции като Министерството на културата и Националната художествена галерия като цяло не могат да направят решителни, необратими стъпки в подкрепа на съвременните художествени практики и тяхното представяне както тук, в обществени и частни колекции, така и в чужбина, наrenomирани биеналета, където участието на една нация е подобно на това на олимпийски игри – трябва да си там, за да бъдеш забелязан и приет. Могат да се приложат два примера. Положителният: през 2007 г., на прага на членството ни в ЕС ЮНЕСКО даде шанс на България да се представи в Палацо Зорзи във Венеция. Ефектът от сътрудничеството между държавните институции (благодарение на вдъхновените решения, взети от отговорните ръководители по онова време) и независимия сектор – куратори, художници, сътрудници, спонзори – доведе до изграждането на високо професионален, смислен и запомнящ се павилион, представящ съвременно българско изкуство. Отрицателният пример: през 2011 г. тогавашното ново управление на министерството номинира за участие в същия форум проект на куратор, чийто финансов ресурс бе много по-голям от опита му или присъствието на българската арт сцена. Този провал обаче даде тласък на необичайно събиране на групи и отделни личности от областта на визуалните

in the EU. It was fuelled by direct capital investment and it made for a very aggressive, even vulgar, visual environment in Sofia, Plovdiv, Varna and elsewhere. But the 2008 global financial crisis put an end to that and that was good news. More recently, however, the ambitions of ex-advertisers gave rise to the construction of quite a number of magnificent monuments. The visual presence of aggressive corporate headquarters or fancy billboards is now replaced by monuments. For some time it seemed there would be no end to the proliferation of evermore Disneyland-like public art in the city environments. Although the monument-erection process never reached the incredible levels of a neighbouring country's capital, still there is a trend to create new monuments with glowing eyes in the dark, singing hooves and all-around souvenir-like visual appeal. People seem to like that, but we think it is ill-conceived and inconsiderate. Yet, it is far more preferable to have a few funny monuments here and there than aggressive corporate advertisement everywhere. We think that the EU-backed legislature has regulated the process and now public space in the cities is better protected than before. Of course, that is so only until somebody finds a way to open a few back doors and have an eye-popping skyscraper in a place where there were only modest and cosy

city neighbourhoods in the past.

7. One thing the EU membership has not changed is the scarcity of new private collections of contemporary art. In fact, there are hardly 2 or 3 or less. In fact, no state-level incentives exist for either private or public art collecting. One might have expected that the civilisational example of the art-collecting practices and art-sharing ways tried out in the EU find fertile ground here... No way, we are alone with our own unenlightened elites that are neither supported when they need it, nor encouraged when they deserve it.

8. The really good news of the last 10 years is that membership in the EU has facilitated the free movement of people (read that as art students, artists and curators, dealers and critics, art lovers and just about anybody), goods (thank God there is no longer the irksome red tape when doing shows in Berlin or Malta) and ideas! Being an international artist or a curator based in Bulgaria is now infinitely easier than ever before! Yet one wishes to have more and more attractive art events locally; events that would bring in international audiences, or at least international artists, curators and art lovers. That would make the status of being in the EU reciprocal. Yet, even the possibility to travel at will (money questions presumably solved

изкуства, за да протестираат срещу немотивираното, непрофесионално и безответствено решение. Много и различни хора поставиха имената си в протестното писмо. За първи път от незапомнени времена бе достигнат професионален консенсус на национално ниво. Дефектът се превърна в ефект, въпреки че конкретните резултати все още предстоят.

4. Добра новина е, че се сдобиваме с нови музеи. Лошата новина е, че те като цяло са нефункционални от гледна точка на визуалните изкуства – след реформа в музеите най-големите национални институции на ниво музей в София бяха събрани под една арка, обединяваща девет институции с различни размери, история и профили. Конгломерацията с пирамidalна структура беше трудна за управление и остави малко място за самостоятелни инициативи. Например САМСИ (Софийски арсенал – Музей на съвременното изкуство) е музей само по име, а в действителност е пространство за временни експозиции към Националната художествена галерия. Първият етап от реконструкцията на малката историческа сграда бе финансиран от субсидия от Норвегия по програма на Европейската икономическа зона. Въпреки че очакванията все още не са удовлетворени, членството ни в ЕС подпомогна тази крачка в правилната посока.

5. Старата новина е, че Националната художествена галерия не се обогатява с ново изкуство с изключение на една припряна кампания в края на 2012 година. Лесно е да се заподозре, че това е бил ключов политически момент. „Добрата“ новина е, че не придобива и старо изкуство. Тя пази портите на традицията и членството ни в ЕС е направило малко, за да се промени това отношение. Столичната община е достигнала ниво, което да отговаря на очакванията, и осигурява ограничено финансиране за подпомагане

**A Place You Have Never Been Before, Bulgarian Pavilion at the
52nd International Art Exhibition - La Biennale di Venezia**
Artists: Pravdoliub Ivanov, Ivan Moudov and Stefan Nikolaev
Curator: Vessela Nozharova

Stefan Nikolaev, *What Goes Up Must Come Down*, 2007, bronze,
aluminium, gas generated flame, 440x232x230 cm, Venice, Palazzo
Zorzi - cortile

Gagarin in Space,
Luchezar Boyadjiev, 2011
Installation art; inflatable
object, paper collage, gallery
corner; app. 150x60x50 cm.
Installation view: "After the
Flight" (Show dedicated to the
50th anniversary of Gagarin's
1961 flight in outer space), ICA
Gallery, Sofia, 2011. Curator:
Iara Boubnova.
Photograph: Kalin Serapionov
Collection: EVN, Vienna

на сбирката на съвременно българско изкуство в Софийската градска галерия. Програмата започна преди 2007 г., но в последните няколко години тя се придвижава от усилия да отговаря на международните стандарти и в изложбената дейност на галерията. В резултат на това има поне една публична институция, на която може да се разчита. За жалост ситуацията не е така розова в другите български градове.

6. Едно нещо се е променило към по-добро със сигурност. Изblickът на инвестиции в новото корпоративно строителство и реклама в периода 2003–2008 промени визуалния интерфейс на българските градове. Тази дейност беше задвижена от очакваното членство в ЕС, беше поддържана от директни капиталови инвестиции и допринесе за създаването на много агресивна, дори вулгарна визуална среда в София, Пловдив, Варна и други градове. Но глобалната финансова криза през 2008 г. сложи край на това – и това вече беше добра новина. Наскоро обаче амбициите на бившите рекламодатели се насочиха към монументалните конструкции. Визуалното присъствие на агресивни корпоративни щабове или луксозни билбордове сега е заменено от паметници. За известно време изглеждаше, сякаш няма да има край на разпространението на все повече публично изкуство тип Дисниленд в градската среда. Въпреки че процесът на издигане на монументи не успя да достигне невероятните нива на столицата на една наша съседна държава, все пак и у нас има мода да се издигат такива с очи, светещи в мрака, пеещи копита и цялостен сувенирен облик. Хората изглежда ги харесват, но ние ги

somewhere...) is a blessing.

9. Due to all of the above, the good and the bad news – nowadays Bulgaria has a large and active, young and energetic, optimistic and workaholic Visual Diaspora! If you want to research the young artists Bulgaria has to offer (young being defined as anywhere between 20-30 and 40-50), you better go to Vienna, Berlin, Brussels, Paris, New York, London and Moscow, and so on. The Bulgarian art scene will never be big enough, with or without EU membership, to offer proper opportunities for young artists. So, it is great that the EU membership has made it possible for all those ambitious young artists to either stay or go, to study / work here or work / study there. No matter where you live and work, you can still go back and forth to take part in various activities, debates and art scenes. Moreover, the living / working in the larger art capitals of Europe exposes the artists to international standards and contexts. When they travel back to Bulgaria for projects or anything else, that enhances the exposure of the Bulgarian art scene itself to the international art context. Even more

importantly, it all happens in a natural way; it is based not on official cultural exchanges and it does not depend on official cultural policies (of which there are currently none relevant enough to speak of...). The Visual Diaspora of Bulgaria is a tangible force to be reckoned with and that is the best news in the visual arts since 2007.

10. In the summer of 2016, after only 9 years in the EU, Bulgaria finally recognised and reunited with Christo. This was prompted by The Floating Piers, a project by Christo and Jeanne-Claude for Lake Iseo in Italy: never before had there been so many Bulgarians visiting the installation, working, watching footage about it on TV or taking a stand (pro or con, or really bad...) on Christo's art. As they say, better late than never. This may have little to do with the EU membership itself, but we hope it will be a good way to reunite with contemporary art and the concerns it is able to voice out to the public both here and there.

намираме за лошо замислени и неприемливи. И все пак е за предпочитане да имаме няколко странно-забавни монумента тук-таме, отколкото агресивна корпоративна реклама навсякъде. Смятаме, че законодателството е регулирало тази дейност и сега публичното пространство в градовете е по-защитено от преди. Разбира се, това е така само докато някой не намери начин да отвори няколко задни врати и успее да издигне някой умопомрачителен небостъргач на място, където в миналото е имало скромен и уютен квартал.

7. Едно от нещата, които членството в ЕС не е успяло да промени, е липсата на нови частни колекции на произведения на съвременното изкуство. В момента има две-три или по-малко. Всъщност на държавно ниво няма стимули, които да въздействат на частното или публично арт колекционерство. Бихме могли да очакваме, че цивилизационният пример на колекционерските практики и методите на споделяне на произведения на изкуството, възприети в ЕС, ще намерят плодородна почва у нас... Не става, ние сме сами с нашия непросветен елит, който нито е подкрепян, когато се нуждае от това, нито е окуражаван, когато е заслужил.

8. Много добрата новина от последните десет години е, че присъединяването ни към ЕС направи възможно свободното движение на хората (студенти в областта на изкуствата, артисти, куратори, търговци и критици, любители на изкуството и всички останали), стоки (слава Богу, вече няма досадни бюрократии, когато се представяме в Берлин

или Малта) и идеи! Да си художник или куратор, работещ на международно ниво, но базиран в България, е неизмеримо по-лесно от преди! И все пак бихме желали да имаме по-атрактивни арт събития на местно ниво; събития, които биха привлечли международна публика или поне международни творци, куратори и любители на изкуството. Това би направило европейския ни статут реципрочен с този на останалите членове. Въпреки това дори и само възможността да пътуваме свободно (приемайки, че финансовите ни проблеми са решени някак) е благодат.

9. Вследствие на всички тези добри и лоши новини днес България има голяма и активна, млада и енергична, оптимистична и работохолична визуална диаспора! Ако искате да проучите младите творци на България (като под „млади“ са привиждани художниците в диапазона от 20-30 до 40-50 годиншните), по-добре потърсете във Виена, Берлин, Брюксел, Париж, Ню Йорк, Лондон, Москва и т.н. Българската арт сцена никога няма да бъде достатъчно голяма, със или без членството ни в ЕС, за да даде възможности на младите творци. Тъй че е прекрасно, че присъединяването ни към ЕС направи така, че всички тези амбициозни млади автори да могат да решат дали да останат, или да заминат, да учат/работят тук или да работят/учат в чужбина. Без значение къде човек живее и работи, може да се движи от едно място на друго, да участва в различни дейности, дебати и творчески сцени. В допълнение, работата/животът в по-големите столици на изкуството на Европа излага творците на влиянието

на международните стандарти и среди. Когато те се връщат в България, било то заради проекти или каквото и да било друго, чрез тях българската арт сцена се отваря към международната. Още по-важно, всичко това се случва по естествен начин; основава се не на официален културен обмен и не зависи от официални културни политики (сред които в момента няма такива, които да са достатъчно адекватни и да заслужават да се отбележат). Визуалната диаспора на България е осезаема сила, която изисква да се съобразяват с нея – това е най-добрата новина в областта на визуалните изкуства от 2007 г. насам.

10. През лятото на 2016 г., само след девет години членство в ЕС, България най-сетне прие и се помира с Криста. Това бе подтикнато от Плаващите кейове – проект на Кристо и Жан-Клод в езерото Изео в Италия. Никога досега не бе имало толкова много българи, които посетиха инсталацията, работиха, гледаха по телевизията и взеха отношение по темата за изкуството на Кристо (за или против или много отрицателно). Както се казва, по-добре късно, отколкото никога. Членството ни в ЕС може би има малко отношение към това, но ние се надяваме, че ще бъде добър начин да ни приобщи към съвременното изкуство и въпросите, на които то дава гласност в обществото – и тук, и там.

Focus Bulgaria at viennacontemporary 2015
Curators: Iara Boubnova, Vessela Nozharova, Dessislava Dimova
Publication: Boris Kostadinov
Organised by Open Arts Foundation, Plovdiv

Photo credit: viennacontemporary / Alexander Murashkin

10
YEARS

Luchezar Boyadjiev
Лъчезар Бояджиев

It's too early to say
Все още е прекалено рано да се каже

Architecture

архитектура

10 years of Bulgarian architecture in the European Union

10 години българска архитектура в европейския съюз

EN

Historically speaking, a decade in the field of architecture can be a long but also a short period of time.

The major part of the reconstruction of Warsaw's Old Town after the Second World War was completed within just seven years; this marks an unprecedented effort of a nation determined to restore the historical tissue of its city which was almost completely destroyed. Exactly ten years were necessary for the building of the new concert hall Elbphilharmonie in Hamburg (it was inaugurated in 2017, after many controversies, legal disputes and finally, a uniform international

applause). Ten years were not enough for the completion of the new Library of Alexandria in Egypt.

A common approach to writing architectural history (regardless of whether it encompasses a decade or a period of a thousand years) entails the distinction between different architectural styles, types of buildings or locations. However, most interesting are the studies which make a deep cut, as it were, and consider the architectural developments in the light of the events in society in general. After all, "pure architecture" no longer exists – its elements should be examined and

BG

От историческа гледна точка десет години в архитектурата могат да са и голям, и малък период от време.

Основната част от реконструкцията на Стари град във Варшава след края на Втората световна война е завършена само за седем години при безprecedентно усилие на една нация да възстанови историческата тъкан на града си почти от нула. Точно десет години бяха нужни на град Хамбург, за да построи новата си концертна сграда Elbphilharmonie (официално открита през 2017 г. след куп скандали, съдебни дела и накрая под всеобщи световни аплодисменти). Десет години не стигнаха за завършването на новата Александрийска библиотека в Египет.

Когато се пише архитектурна история (независимо дали за десет или хиляда години назад) обичайна практика е архитектурата да се разделя на стилове, на типове сгради или на локации. Най-интересни обаче са онези истории, в които се прави дълбок срез, наслагващ слуките в архитектурата с онова, което става в обществото въобще. В крайна сметка „чиста архитектура“ отдавна вече не съществува, тя трябва да бъде изследвана и тълкувана в контекста на периода, в който се е появила, а не като изолирано явление. Ето защо в този текст всяка от десетте години, които България изживя като член на

Aneta Vasileva
Анета Василева

interpreted within the context of the period when they were created, and not taken to be an isolated phenomenon. Therefore, in this essay, the example of a single architectural event, tendency or a key building is chosen to illustrate each year of the Bulgarian EU membership. All these instances shape the colourful story of our recent architectural history.

2007. The construction boom

Bulgaria joined the EU in the midst of an international construction boom which transformed forever the face of the country's architecture. Buildings were constructed quickly, in great numbers, everywhere – on the Black Sea coast, in the mountain resorts, in new residential areas. The quality was low and there was no substantial architectural debate to examine the issues. As a result, the first architectural blogs, which tried to shed light on the problems of architecture and to engage new audiences, emerged precisely in 2007.

2008. The Venice Biennale

The year marked Bulgaria's first ever participation at the prestigious

architecture Biennale in Venice. As a counterpoint to the speculative investment design which was widespread in the country, the Bulgarian pavilion was entitled "The Young Architects" and presented a few "boutique" architectural studios in an attempt to match up to the international standards.

2009. The economic crisis

The global financial crisis of 2007-2008 officially affected Bulgaria and dealt a heavy blow to the construction industry. A number of projects were put on hold; many architects found themselves with too much time on their hands. That is why in...

2010. The architects became publicly engaged professionals

...and started reacting in non-standard ways against the irritants in their environment: they organised various activities and created installations (shelters for the homeless, local playgrounds, green parking lots), they worked with their hands and tried ways to interact with the institutions. The first to engage in such activities was the

Европейския съюз, ще бъде представена с по едно архитектурно събитие, тенденция или ключова сграда. Всички те заедно формират шарения разказ за най-близката ни архитектурна история.

2007. Строителният бум

България влиза в ЕС в разгара на световен строителен бум, който завинаги променя архитектурното лице на страната. Срои се бързо, масово и навсякъде – черноморско крайбрежие, планински курорти, нови жилищни квартали. Нивото е ниско, а качествен архитектурен дебат почти липсва. В резултат именно през 2007 г. у нас се появиха първите архитектурни блогове, които опитаха да създадат нова публика за архитектурните проблеми.

2008. Венецианското биенале

България участва за пръв път в своята история на престижното Венецианско архитектурно биенале. Като контрапункт на спекулативното инвестиционно проектиране, което цари в страната, българският павилион е кръстен The Young Architects и представя няколко „бутикови“ архитектурни бюра в опит да постигне световна адекватност.

2009. Икономическата криза

Световната финансова криза от 2007–2008 официално достига България и удря строителството. Много проекти са замразени, много архитекти се оказват с достатъчно свободно време. Ето защо, през...

*Red Apple, Sofia,
Architectural Studio AEDES*

Courtesy of Minko Minev

“Transformatori” association, followed by many others.

2011. The good European taste in Bulgaria

Bulgaria took one more step towards becoming more global: it welcomed a popular European furniture brand, famous for its quality products, simple, clean design and affordable prices.

The introduction of the brand might seem all too mundane to mention, but it was crucial for the development of the architectural environment on a micro-level. Cheap, but masterfully designed furniture has the power to influence people's lives and tastes much more effectively than any architecture conference or exhibition.

2012. European funding

The results of the first European funding period on Bulgaria's architecture became visible and they do not look good. The country missed its chance to create emblematic public buildings, which could be the result of an active architectural contest. The competitions were way too formal and devoid of transparency.

A year later, the small paleontological museum in the village of Dorkovo caught the eye of the international media – its simple architecture and photogenic outline became the closest Bulgaria got to adequate assimilation of the EU financial support.

2013. Bulgarian cities enter the European Capitals of Culture competition

No fewer than eight Bulgarian cities put forward their candidature to the 2019 European Capital of Culture scheme. Plovdiv won the race; however, even more important were the candidatures themselves, because they led to the organisation of interesting initiatives and to a healthy and creative competition between the cities.

2014. Residents protest in demand for a better city environment

In 2014, more people began to manifest their attitude towards the environment they live in and react to various problems, absurdities and cases of corruption. Since 2014 our country boasts the new

2010. Архитектите стават общественици

И започват да реагират по нестандартни начини на дразнителите в средата около себе си: правят акции и инсталации (подслони за бездомници, квартални игрища, зелени паркинги), работят с ръцете си и пробват да взаимодействат с институциите. Първи бяха сдружение „Трансформатори“, след тях се появиха много други.

2011. Добрият европейски вкус в България

България става с една идея по-глобална с появата популярна европейска марка за мебели, известна със своето качество, изчистен дизайн и достъпни цени. Събитие на пръв поглед абсурдно със своята прозаичност, но ключово за развитието на архитектурната среда на микро ниво. Евтините мебели с добър дизайн имат силата да влияят на бита и вкуса на много повече хора, отколкото която и да е архитектурна конференция или изложба.

2012. Еврофондовете

Към края на първия програмен период на еврофинансиране за България архитектурните резултати от него стават видими. И не изглеждат добре. Изпусната е възможността за създаване на емблематични обществени сгради, резултат от активна архитектурна конкуренция. Конкурсите се правят формално, прозрачност липсва. Една година по-късно чуждите медии обиколи малкият палеонтологичен музей в село Дорково, който със

“Kvadrat 500” national gallery; built as a result of an open competition, it is well-planned, meticulously constructed and culturally connected to its surroundings.

2015. The debate about the fortresses

A serious discussion about the attitude towards the country's cultural heritage took place in 2015. Bulgarian municipalities invested heavily in reconstructions of medieval fortresses and the restoration of ancient ruins, including putting new construction layers on top of the ancient ones; ordinary citizens and experts reacted sharply to the bogusness of the reconstructions and the falsification of the cultural legacy.

2016. Sofia rediscovers the skyscrapers

With the rekindling of market optimism, the Bulgarian capital began to transform its uniform skyline. The new skyscrapers in Sofia, however, spring up at random places, do not conform to a general city planning concept and, as a rule, ignore the character and the city outline.

In lieu of a summary

The typical Bulgarian building constructed in the past decade is rectangular, with glass balustrade balconies with tube top rails, built of cheap materials and an abundance of imitation of wood. The 1990s kitsch and the pseudo-postmodernism are gone. The buildings are the result of an aspiration to measure up to the rest of the world, but there is no unique hallmark to make them appealing on an international level while remaining distinctively Bulgarian and recognisable in Europe.

Despite the pessimistic conclusion, this is nevertheless an optimistic essay. Bulgarian architecture went through many tribulations in the past decade but after all these rises and falls, disputes and collisions, it emerged transformed and slightly more European. This is why we should be more lenient towards our mistakes and more courageous in our dreams. And let us hope that more good architecture is yet to come.

семплата си архитектура и фотогеничен силует стана най-близкото до прилично усвояване на европари у нас.

2013. Българските градове се състезават за Европейска културна столица

Цели осем български града бяха кандидати за Европейска столица на културата 2019. Победи Пловдив, но по-важен бе процесът защото тези кандидатури доведоха до интересни инициативи и здравословна конкуренция между градовете.

2014. Граждани протестират за по-добра градска среда

През 2014 г. постепенно все повече хора започват да имат отношение към средата, която обитават, и да реагират на проблеми, недомислици и корупционни практики. А страната ни може да се похвали с новата Национална галерия „Квадрат 500“, построена след открит конкурс, добре проектирана, прецизно изпълнена и културно свързана с околната среда.

2015. Дебатът за крепостите

През 2015 се проведе големият разговор за отношението към културното наследство в страната. Българските общини инвестират масово в реконструкции на средновековни крепости и надстрояване на антични руини, а граждани и експерти реагират остро на бутафорността на възстановките и фалшификацията на наследството.

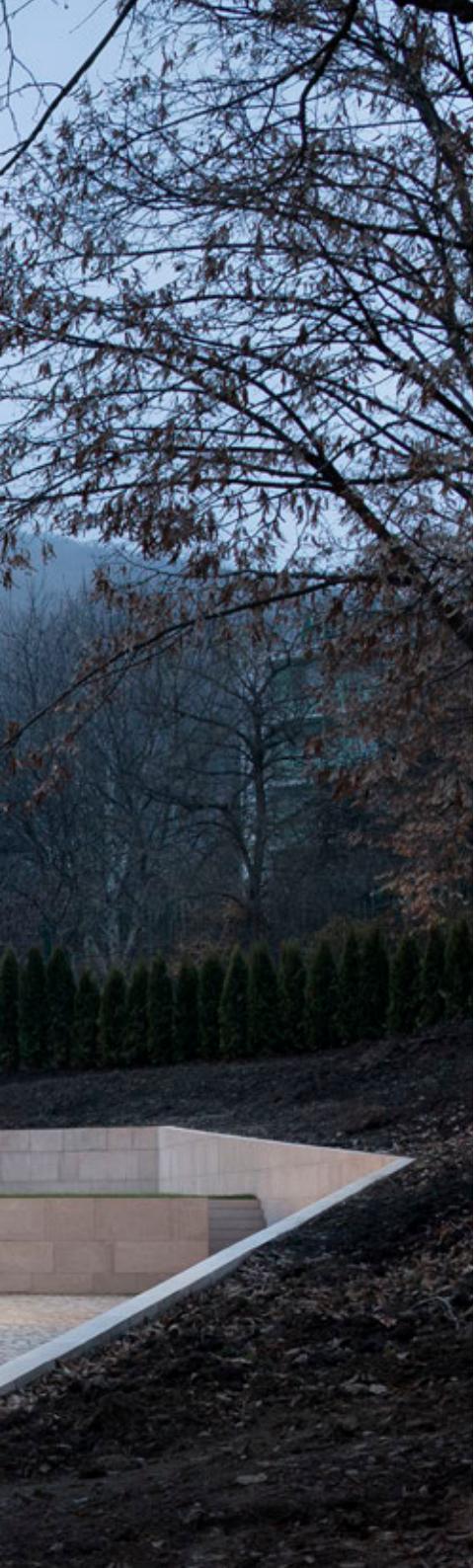
Photo credit: Lina Krivoshieva

*Aneta Vasileva
Анета Василева*

10 years of Bulgarian architecture in the European Union
10 години българска архитектура в европейския съюз

*Slight slope long house,
Targovishte, Bulgaria, started in 2010,
completed in 2014
I/O Architects*

Photo credit: Assen Emilov

2016. София преоткрива небостъргачите

С възстановяване на пазарния оптимизъм българската столица София започва да се отърва от равномерната си градска застройка. Новите софийски небостъргачи обаче се появяват на случайни места, без обща градоустройствена визия и по правило игнорират хектара и силуета на града.

Вместо обобщение

Типичната българска сграда от последните десет години изглежда така: правоъгълна, със стъклени балкони и тръбни парапети, с евтини материали и много имитация на дърво. Няма го вече кичът от 90-те, няма го псевдопостмодернизът. В сградите има желание за съизмерване с останалия свят, но няма уникален почерк, който да ги прави едновременно глобални и разпознаваеми като български в цяла Европа.

И макар финалът да не е оптимистичен, това въщност е един оптимистичен текст. Българската архитектура преживя много през последните десет години, но след всички възходи и падения, спорове и сблъсъци излезе от тях променена и една идея по-европейска. Затова по-добре да бъдем слизходителни към грешките си и смели в мечтите си. И дано ни се случи още много добра архитектура по пътя.

Aneta Vasileva
Анета Василева

10 years of Bulgarian architecture in the European Union
10 години българска архитектура в европейския съюз

10
YEARS

Lidia Manolova
Лидия Манолова

Bulgarian design – aspirations and reality
Българският дизайн – желания и реалност

68

Design

дизайн

Bulgarian design – aspirations and reality

Българският дизайн – желания и реалност

EN

As a cultural, public and economic phenomenon, design is connected to the creative environment which conceives it as well as to the level of economic and industrial development of the country it originates from. Despite its nature of commercial product, it upholds creativity as its fundamental characteristic; people appreciate design in a different way, compare to the other marketing products – it is something beautiful which they bring into their homes and lives. This inherent dualism of design and the necessity to develop its both sides simultaneously determines the level of its maturity and the character of its

expressions and success. What do we understand by the term “design” and why is it important for the Bulgarian society and for the image of the country within the context of the contemporary cultural life in Europe?

Design is an instrument which shapes every aspect of our lives. Regardless of its scale, it influences the visible and the invisible and is integral to our everyday, leisure, public structures, communication and even personal relationships. This is the reason behind the designers’ ability to contribute to the changes in society. The acceptance of Bulgaria as a full member of the EU gave our country’s

BG

Като културен, обществен и икономически феномен дизайнът е свързан както с креативната енергия на средата, която го създава, така и със степента на икономическо и индустриално развитие на страната. От една страна комерсиален продукт, той запазва творческата си природа като основна характеристика – хората харесват дизайна по различен начин, не като останалите маркетингови продукти; той е нещо красиво, което могат да вземат в домовете и в живота си. Дуализмът в неговата природа и необходимостта двете му страни да се развиват заедно определят и степента му на зрялост, проявленията и успехите му. Какво разбираме под понятието „дизайн“ и защо той е важен за обществото и за имиджа на страната в контекста на съвременния европейски културен живот?

Дизайнът е инструмент, който дава форма на всеки аспект от живота ни. Той влияе на видимото и невидимото независимо от мащаба и е присъщ елемент от нашето ежедневие, свободно време, обществена организация, комуникация, консумация и дори лични отношения. Това е и причината дизайнерите да допринасят за промените в обществото. Приемането на България за пълноправен член на ЕС разкри възможност културната идентичност на страната ни да се превърне в част от културния процес на Европа, да покаже „на светло“

Lidia Manolova
Лидия Манолова

Bulgarian design – aspirations and reality
Българският дизайн – желания и реалност

cultural identity the chance to become a part of the European cultural process and to bring to light the skills of the Bulgarian designers. At a time of massive globalisation, free information exchange, mobility, opportunities for distance work and the blurring of the borders within the European Union, there is a tendency towards universalisation of values and attitudes. At the same time, every nation is striving to retain its identity and to express its individuality. This is most easily achievable by the popularisation of its culture and the development of design with a unique character. At the beginning of the past decade, all attempts to encompass, analyse and exhibit Bulgarian design were limited to annual (or biannual) exhibitions, organised by the design department of the Union of Bulgarian Artists (UBA). The impact of these has not managed to reach beyond evoking the feeling of delight in remembering familiar products of the socialist past and the first steps taken by Bulgarian design; thus, emphasis was placed on the achievements of the Bulgarian industrial design of the past.

One of the major tasks which contemporary Bulgarian design faced

when the country became a member of the EU was the changing of the old-fashioned idea about design which had led to a lack of understanding and, eventually, to a lack of support for the new generation of Bulgarian artists. The difficulty posed by this task led to a contradiction, related to design's existence as a social and cultural phenomenon. On one hand, its presence is becoming more visible in the public sphere: there is already a design community, albeit consisting of separate groups and organisations; Bulgarian authors working in all fields of design – product, interior, graphic – win international awards; their products and concepts participate in renowned international design fairs. On the other hand, these achievements are the result of the work of individual professional groups and platforms; design keeps being neglected by the government institutions, and this hampers its development and the realisation of its full potential. A quick flashback takes us a few years ago, to one of the first product design exhibitions in Bulgaria, entitled "Bulgarian product design: does it exist?" (2011, curated by Adriana Andreeva, organised as part of Sofia

възможностите на българските дизайнери. Във времената на масовата глобализация, свободния обмен на информация, мобилността, възможността за работа от разстояние, размиването на границите в рамките на Европейския съюз се забелязва тенденция на универсализиране на ценности и възгледи. Същевременно всеки народ се стреми да запази своята идентичност и да изяви индивидуалността си, а това е най-лесно постижимо чрез популяризиране на неговата култура и развиване на дизайн със собствен облик. В началото на миналото десетилетие опитите да бъде обхванат, анализиран и показан се ограничават до годишни (или на две години) изложби, организирани от секция „Дизайн“ на Съюза на българските художници (СБХ), които не успяват да отидат отвъд умилението от припомняне на познати продукти от социалистическото минало и първите стъпки на родния дизайн; акцентът е поставян върху постиженията на българския индустрислен дизайн в миналото.

След приемането на България в ЕС една от основните задачи пред съвременния български дизайн се оказа да се промени старомодното схващане за това що е дизайн, което води до липса на разбиране, а оттам и на подкрепа за новото поколение български артисти. Сложността на задачата доведе до противоречие, свързано със съществуването му като социално и културно явление – от една страна, през последните десет години присъствуващо му като тема все повече се забелязва в общественото пространство; създаде се дизайн общество, макар и от отделни групи и организации; български автори от всички области на

Lidl Design Bookery part of
One Design Week, 2016
NEXT-DC - Digital Creative Agency

Photo credit: Lina Krivoshieva / The Plovdiv

*Vello Bike,
Valentin Vodev*

Courtesy of Vello Bike

*Flash Club,
Interior Design Firm Studio Mode*

Courtesy of Studio Mode

Design Week). This existential question demonstrated that Bulgaria's opening up to Europe accelerated the realisation that design was lagging behind and highlighted the lack of understanding of its significance, function and meaning for the improvement of our environment and everyday life.

The example provided by countries on the forefront of design, but also by others where design is successfully being developed, indicate the prerequisites for its existence: a well-developed industry, quality design schools (education), institutional support, international events and adaptable style – one that preserves the national character, traditions, crafts and culture. This is the only environment which can create products meeting the modern criteria for functionality and aesthetic appeal, as well as foster designers who are good enough to work for high-quality Bulgarian and international brands. All the problems of Bulgarian design stem from the fact that most of the conditions listed above are not satisfied – the lack of political intention and goodwill to create and develop a beneficial environment are at the heart of Bulgaria's struggle

to succeed and to the country's weak presence on the map of contemporary European design. Education is a crucial factor for the current state of Bulgarian design and its future. Offered at The National Academy of Art, The University of Architecture, Civil Engineering and Geodesy, The Technical University and The University of Forestry, it seemingly meets all the criteria of contemporary European design schools. Judging by the comprehension and skills of the students who graduate from these institutions, they have clearly acquired knowledge about technologies and materials, and are capable of conceptual thinking. At the same time, the connection between education and the real production environment is non-existent and this makes it impossible for the ideas to be put into practice and, typically, dooms them to remain as 3D images.

However, the enthusiasm, talent and creativity of the young designers, who seek opportunities to showcase their work and to receive feedback on their ideas and the products they create, cannot be disregarded. The high technologies, global communications and our membership in the EU enable them

дизайна – продуктов, интериорен, графичен, печелят международни отличия; продуктите и концепциите им участват в престижни международни изложения за дизайн. От друга – всичко това е резултат от действията на отделни професионални групи и платформи; дизайнът продължава да е подценяван от българските производители и неглизиран от държавните институции, което не му позволява да се развива пълноценно и да реализира своя потенциал. Бърза ретроспекция няколко години назад води към една от първите изложби на продуктов дизайн у нас, наречена „Българският продуктов дизайн: Има ли го, или го няма“ (2011 г., куратор Адриана Андреева, в рамките на Sofia Design Week). Този екзистенциален въпрос показва как отварянето на България към Европа ускори процеса на осъзнаване на изоставането в сферата на дизайна и неразбирането на смисъла, ролята и значението му за подобряване на средата, в която живеем, и на всекидневния живот. Примерът на страните с развит или успешно развиващ се дизайн ясно показва какви са предпоставките за съществуването му – развита индустрия, качествени училища за дизайн (образование), институционална подкрепа, международни събития, конвертируем стил – със запазен национален характер, традиции, занаяти, култура. Само в такава среда е възможно да се появят продукти, отговарящи на съвременните критерии за функционалност и естетика, както и дизайнери, работещи за добри български и световни брандове. Оттук започват и проблемите на българския дизайн – липсата на повечето от тези условия и на политическа воля за тяхното създаване и развиване е в основата на трудния му път към

Lidia Manolova
Лидия Манолова

Bulgarian design – aspirations and reality
Българският дизайн – желания и реалност

to participate in various international competitions and fairs. The Bulgarian interior, graphic and product design has been granted important international awards. The name of Svetoslav Todorov (Studio Mode) became the synonym for high-quality design after his studio won the 2011-2012 best bar award in the independent British ranking of the Restaurant and Bar Design Awards; this was followed by the prize Popular Choice Winner at the Architizer A+ Awards. The designer Ilian Milinov received the prestigious European prize Red Dot Design Award in 2012. More examples of success and recognition are: Vello Bike by Valentin Vodev (2015), Halfbike by Martin Avramov (2015), Petar Zaharinov (studio PRAKTRIK), who won the A+ platinum award, Konstantin Achkov's own successful furniture brand Lock Furniture... During the period 2010-2016, Bulgarian designers and architects received twenty one awards at the international A' Design Award and Competition. Bulgaria ranked thirty seventh, according to the competition's World Design Rankings, thanks to the following achievements: one platinum award, three gold awards, eleven silver and four bronze awards, two distinctions

in different design areas. In 2017, the design group "Cherga" is participating in the most prestigious Milan Furniture Fair with a separate stall and products, displayed in the young designers section Salone Satellite.

Curatorial initiatives and exhibitions organised by Studio Komplekt are also a significant contribution to the development and the promotion of Bulgarian design: the exhibition "Compositions: Contemporary Bulgarian Design" featuring Bulgarian designer products – interior objects, fashion accessories, jewellery – was presented at the Fuori Salone section at the Milan Furniture Fair in 2015. A crucial role for the change in the attitude towards design in our country had the launch of the first international design festival in Bulgaria in 2008: SOFIA DESIGN WEEK. Currently in its eighth year, the event has been taking place in Plovdiv (One Design Week) for the past three years. Incorporating different initiatives – exhibitions, discussions and workshops, – the festival endeavours to reflect the contemporary state of design and the directions for future development of the fields of the interior, graphic, fashion and

реализация и на недостатъчното представяне на България на европейската карта на съвременния дизайн. Съществен елемент от сегашното състояние и перспективите пред българския дизайн е образованието – осъществявано в Националната художествена академия, Университета по архитектура, строителство и геодезия (УАСГ), Техническия университет, Висшия лесотехнически университет, то привидно отговаря на критериите на съвременните европейски висши училища по дизайн. Съдейки по знанията и уменията на студентите и завършилите тези специалности, очевидна е подготовката им в областта на технологиите и материалите, както и концептуалното мислене. В същото време липсва връзката между образованието и реалната производствена среда – и това води до невъзможност идеите да бъдат реализирани и най-често остават като 3D изображения.

В същото време не могат да останат незабелязани и неоценени ентузиазмът, талантът и креативността на младите дизайнери, които търсят възможности за изява и оценка на идеите и продуктите, които създават. Високите технологии, глобалните комуникации и членството ни в обединена Европа им предоставят възможност за участие в различни международни конкурси и изложежия. Българският интериорен, графичен и продуктов дизайн е носител на престижни международни награди – името на Светослав Тодоров (Studio Mode) става синоним на качествени дизайнерски решения, след като студиото му става носител на награда за най-добър бар за 2011–2012 г. в независимата британска класация

Art News Café, Plovdiv

Courtesy of Art News Café

textile design, children's environmental design, computer tools, architecture, "green" practices in these areas, as well as sustainable development concepts. During this period, a number of young designers' professional associations were created: the "Cherga" design group, Dibla.com association, "Transformatori" association, the Bulgarian Design Group social network. They create designer products, actively seek communication with the manufacturers and the clients, organise events and projects, popularise the profession of the designer and, as a result, improve the level of Bulgarian design.

In this way, despite the problems clearly outlined above, design in Bulgaria succeeds in achieving a remarkable presence within the European cultural context. However, the point is clear – a lot of work, an understanding of the role and the importance of design, and institutional support are needed to ensure that the successes of the Bulgarian designers do not remain occasional and isolated.

Restaurant and Bar Design Awards, последвана от Popular Choice Winner от наградите Architizer A+ Awards. Дизайнерът Илиян Милинов е отличен с престижната европейска награда Red Dot Design Award 2012 г. Още примери за успехи и признание: Velo Bike на Валентин Водев (2015), Halfbike на Мартин Аврамов (2015), платинена награда A+ Award на Петър Захаринов (студио PRAKTRIK), успешната собствена марка за мебели Lock Furniture на дизайнера Константин Ачков. В периода между 2010 и 2016 г. български дизайнери и архитекти са отличени с 21 награди в международния конкурс за дизайн A' Design Award and Competition. Това поставя България на 37-о място в ранглистата за дизайн (World Design Ranking) на конкурса – с една платинена, три златни, 11 сребърни, 4 бронзови и 2 отличителни награди в различни сфери на дизайна. През 2017 г. дизайнерската група „Черга“ участва със свой щанд и продукти в най-значимото изложение за дизайн – Milano Furniture Fair, в частта за млади дизайнери Salone Satelite. Съществен принос за развитието и промотирането на българския дизайн имат кураторските инициативи и изложби, организирани от Студио Комплект – с изложбата „Композиции: Съвременен български дизайн“ (2015) български дизайнерски продукти – предмети за интериора, модни аксесоари, бижута – бяха представени на Milano Furniture Fair в частта Fuori Salone.

Съществена роля за промяна в отношението към дизайна у нас изигра появата на първия международен фестивал за дизайн в България през 2008 г. – Sofia Design Week. Събитието се провежда от

Chair Electron,
Konstantin Achkov / Lock Furniture

Courtesy of Konstantin Achkov / Lock Furniture

осем години, като последните три от тях базирано в Пловдив (One Design Week). Чрез редица инициативи – изложби, дискусии, работилници, фестивалът е опит да се обхванат съвременното състояние и посоките на развитие в областта на интериорния, графичния, модния и текстилния дизайн, дизайна за детска среда, компютърните средства в дизайна, архитектурата, зелените практики в съответните области, както и концепциите за устойчиво развитие. В този период се създадоха и професионални сдружения на млади дизайнери – дизайнерска група „Черга“, организацията Dibla.com, Сдружение „Трансформатори“, социалната мрежа Bulgarian Design Group, които създават дизайнерски продукти, активно търсят връзка с производителите и крайните клиенти, организират събития и проекти, популяризират дизайнерската професия и като резултат повишават нивото на дизайна в страната.

Така въпреки очертаните тук проблеми българският дизайн успява да постигне забележимо присъствие в европейския културен контекст. Но изводът е ясен – необходима е много работа, разбиране на ролята и значението на дизайна и институционална подкрепа, за да не останат успехите на българските дизайнери единични и изолирани.

Lidia Manolova
Лидия Манолова

Bulgarian design – aspirations and reality
Българският дизайн – желания и реалност

10

Literature

Интература

Bulgarian literature in the past decade
Българска литература през последното десетилетие

Vladimir Zarev
Владимир Зарев

Bulgarian literature in the past decade

българската литература през последното десетилетие

EN

In order to comprehend the state of current Bulgarian literature, we must take a step back in time. Before the fateful democratic changes, which transpired in November 1989, literature and art in general had a clearly expressed double meaning. To read a good book was to engage in a form of solidarity with the others and, most importantly and pricelessly, it was a clandestine resistance against the mediocrity and the vulgarities of the system. Even though it might sound absurd today, the desire to write well was a form of protest and this protest was made possible by the use of the so-called Aesop language, which every writer had created and developed

in his oeuvre. I will add only that the spiritual nature of every genuinely talented author is prone to doubt, rejection and disagreement. Even the most democratic and just public system is incapable of satisfying the desire for inner freedom of the writer, or any true creator, and provokes his distrust, opposition and ethical objections.

Following the democratic changes in Bulgaria, which brought awe, shared excitement, but also sorrow, the most priceless human possessions – the freedom of speech and the personality rights – were restored. Anything could be said in the media, any grievance,

BG

За да се разбере какво се случва напоследък в българската литература, трябва да се върнем малко по-назад във времето. Преди съд보ите демократични промени през ноември 1989 година тя, пък и изкуството в своята цялост имаха ясно изразено двойствено значение. Да четеш хубава книга беше форма на съпричастие с другите и най-важното, най-безценното, на спотаена съпротива срещу пошлостите и скудоумието на Системата. Колкото и днес да звуци абсурдно, стремежът да се пише хубаво беше форма на протест, а този протест беше възможен с помощта на езоповския език, който всеки писател си създаваше и развиваше в своето творчество. Ще прибавя само, че по самата своя духовна природа истинският талант е устроен така, че носи съмнение, отрицание и несъгласие. Дори най-демократичната и справедлива обществена система не е в състояние да удовлетвори вътрешната свобода на писателя, на всеки истински творец, и предизвика неговото недоверие, съпротива и хуманните му възражения.

След изпълнените с толкова вълнуващ възторг, със споделени патоси, но и с покруса демократични промени в България беше възстановено най-безценното човешко притежание – свободата на словото и на личността. Вече всичко можеше да се изкаже публично в медиите, всяка болка, политическо убеждение и несъгласие можеше да се изкреши, а

Vladimir Zarev
Владимир Зарев

political position and opposition could be shouted in public, and this had a immense impact on the development of the Bulgarian literature. The freedom of expression changed it and confronted it with new demands; many writers were left perplexed and their work was doomed to remain associated with the socialist era.

Indeed, literature lost much of its radiance and its public halo. Its social function decreased rapidly but its spiritual, aesthetic significance increased. A new generation of young, impatient authors emerged, the majority of whom showed considerable talent but many others were unable to rise above mediocrity. Since their past had not been affected by the totalitarian regime, they decided that the future was entirely in their hands. Just because they were born "democrats".

I would like to point out another important factor which changed the landscape of our national literature. Book circulation fell drastically by tens of times. The reasons behind this are all too clear – Bulgarian literature entered a gruelling competition against the

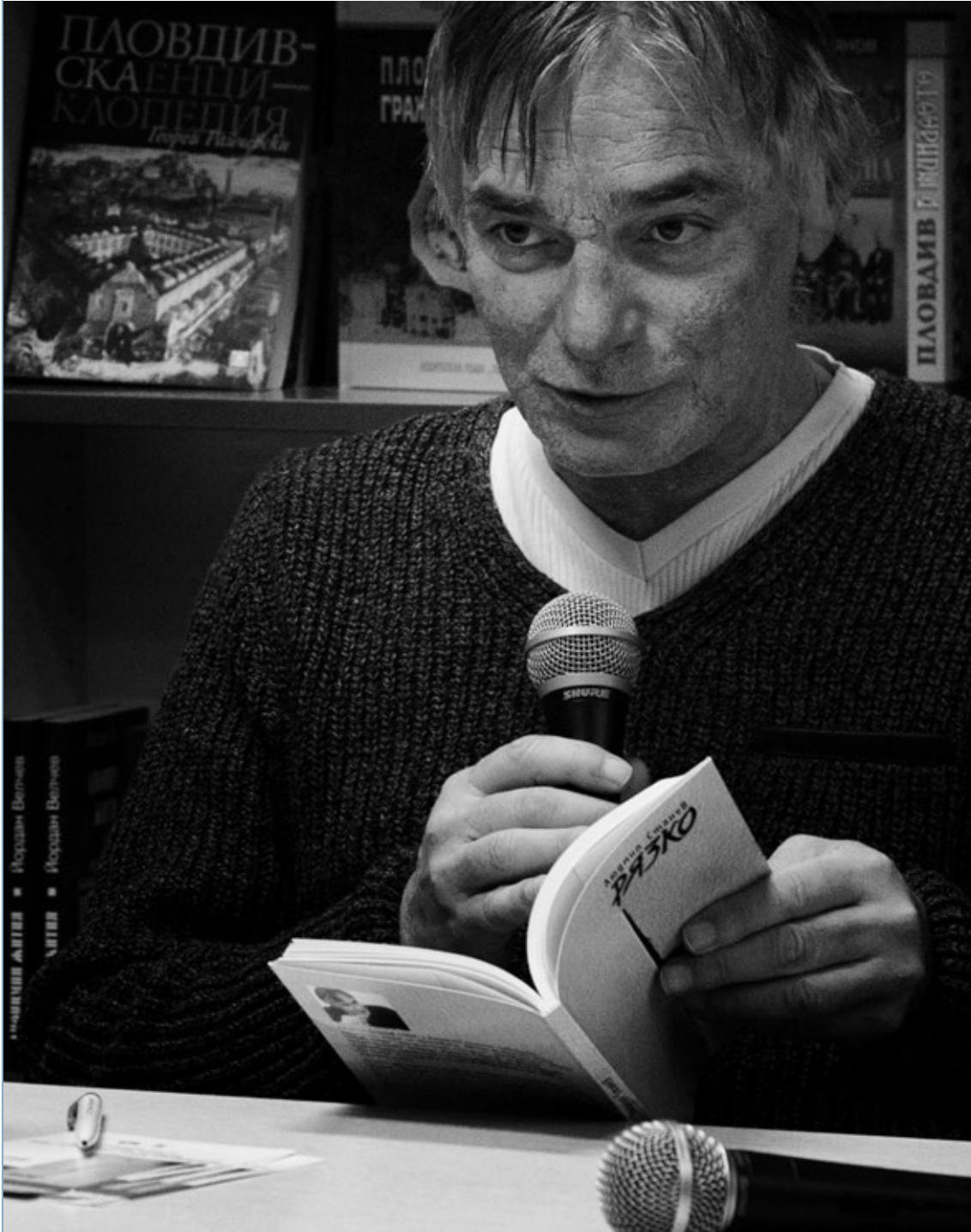
myriads of new media. Today, there are over hundred and twenty television channels, the majority of which superficially entertaining. An enormous amount of foreign literature is being translated into the Bulgarian – crime fiction, mawkishly-romantic thrillers with mediocre artistic value. The life of the new generation of Bulgarians has been invaded by the internet, the immeasurable and enticing space of the virtual world offering elusive information, forgetfulness and, most importantly, bringing entertainment without demanding any responsibility. Book circulation dropped down to the critical five hundred issues (for poetry) and one thousand (for novels), and this has a direct impact on the authors. When a writer is deprived of the chance to communicate with a readership that is diverse in terms of its taste and aesthetic judgment, he subconsciously begins to work to secure the appeal of fewer and more spiritually elevated readers.

The profound significance of all socio-psychological changes, discussed above, is related to the fact that contemporary literature subconsciously grew to be more mindful of itself, more intellectual,

това оказа огромно влияние върху развитието на българската литература. Промени я, постави пред нея нови изисквания, обърка голяма част от писателите и сякаш завинаги остави тях и тяхното творчество в епохата на социализма. Така е, литературата загуби огромна част от сиянието си, от обществената си осветеност, социалната ѝ роля рязко намаля, но се повиши духовната ѝ, естетическата ѝ значимост. Навлезе ново поколение млади, нетърпеливи, повечето талантливи, но и доста посредствени автори, които нямаха минало в годините на тоталитаризъм и по тази причина решиха, че цялото възможно бъдеще е тяхно. Просто защото са родени „демократи“.

Бих искал да се спра на още едно важно обстоятелство, което промени пейзажа на националната литература. Тиражите на книгите рязко, драстично, в десетки пъти спаднаха. Причините са пределно ясни – българската литература влезе в мъчителна конкуренция с безброя на нововъзникналите медии. Телевизионните канали, голяма част от които повърхностно занимателни, днес са повече от сто и двадесет. Превежда се несметно количество чужда литература – криминални, сладникаво-любовни трилъри с посредствени художествени качества. В бита особено на младото поколение българи мощно и помитащо се намести интернет – неизбродимото и примамливо пространство на виртуалния свят, което предлага необозрима информация, забрава, но – най-важното – е в състояние да ти донесе забавление, без да носиш отговорност за нищо. Тиражите достигнаха критичните за стихосбирките петстотин бройки, за

Plovdiv Reads 2016
Lyudmil Stanev

Photo credit: Maya Lyubenova

better connected with the current European literary trends, but at the same time became more hermetic, more self-contained, as it were. The attention given to the form prevailed over the meanings and the messages transmitted by the contents. These are my observations. Finally... As a rule of thumb, fateful historical events, problems, mindsets and feelings of his contemporaries are invisibly interwoven in the literary works of any fiction writer or poet. The author is a true biographer of his times, but he narrates his present through the prism of human nature, through the dramatic fate of his characters. This is why his emotion-filled story remains topical and does not lose its public and, of course, aesthetic importance even when, after many years, his text inevitably becomes a story of the past, because good literature subjects the events and the burning issues to the profound knowledge of human nature. The knowledge of the outrageousness, the tragedy and the greatness that humanity embodies, the knowledge of the infinity of the human being! In this sense, every work of fiction is a historical text of the future, but in this already "historical" book the reader can find the problems, the ideas and the

typical traits of his time, of his seemingly different modernity.

It is appropriate now to mention the names and the literary merits of some of the most fascinating contemporary poets and novelists, who personify the dignity and shape the landscape of our modern literature, set the tendencies in its developments and determine its future. Obviously, this selection necessarily remains incomplete; to some extent it responds to the public attitudes and views, but, above all, it reflects my personal opinion.

The most remarkable poetry boom took place in the 1990s and led to the rise of authors whose names are now paragons of the poetic genre, which is deeply ingrained in our national psyche: Ani Ilkov, seen to this day as one of the "fathers of postmodernism", Edvin Sugarev, Mirela Ivanova, Kristin Dimitrova, Sylvia Choleva, Georgi Gospodinov, Plamen Doynov, Boyko Lambovski. Popular nowadays are also young authors such as Olya Stoyanova, Galina Nikolova, Ilian Lyubomirov, Konstantin Trendafilov, Dimana Yordanova.

романите хиляда, което пряко влияе върху писателя. Когато е лишен от разнообразния като вкус и естетика читател, писателят подсъзнателно започва да твори за по-малко и по-високодуховни хора.

Дълбинният смисъл на всичко споменато по-горе, на извършените социално-психологически промени се състои в това, че съвременната литература неосъзнато стана по-вмислена в себе си, по-интелектуална, по-свързана с модерните литературни течения в Европа, но и по-херметична, по-затворена сякаш, в няя вниманието към формата преобладава над смыслите и посланията в съдържанието. Поне такива са моите наблюдения.

И последно. По правило в художествените творби на писателя (поет или белетрист) незабележимо са вплетени някои от съдбовните исторически събития, проблемите, начина на мислене и чувстване на неговия съвременник. Писателят наистина е биограф на времето си, но той разказва случващото се в своето настояще чрез човешките характери, чрез драматичната съдба на описаните от него герои. Ето защо развлеченият му разказ остава актуален и не губи обществената си, емоционална и, разбира се, естетическа значимост дори след много години, когато текстът му неминуемо се превърне в разказ за миналото, защото добрата литература подчинява събитията и злободневието на дълбинното познание за човека. Познанието за безобразното, трагичното и величавото у човека, за безкрайността на човека! В този смисъл всяка художествена книга в някакво бъдеще се превръща в исторически текст, ала в тази

Prose writing also paved important ways: interesting and noteworthy novels were written by Milen Ruskov (*Summit*), Georgi Gospodinov (*The Physics of Sorrow*), Alek Popov (*The Black Box*), Teodora Dimova (*Mothers*), Zachary Karabashliev (*18% Gray*), Nedyalko Slavov (*Bell*), Vesela Lyahova (*Refugees*). Apart from the already mentioned authors, the short story and novella writers, such as Deyan Enev, Palmi Ranchev and Zdravka Evtimova, have decisively established themselves. I was pleasantly surprised by *Alice and Friday Night* by the newcomer Desislava Nikolova, an author who, in my opinion, has a promising future ahead of her. Even though it went through a painful process, Bulgarian literature, somewhat shyly and neglected by the state institutions, nevertheless succeeded in overcoming the international

competition and entered the European market. Authors such as Dimitré Dinev (he writes in German and is considered one of the most prominent German-language writers!), Georgi Gospodinov, Alek Popov, Teodora Dimova, Mirela Ivanova, Zachary Karabashliev are known, read and valued in all European countries. And this is an enormous, inspiring achievement of our national presence in the vast and not always friendly to us Bulgarians, present-day world.

вече „историческа“ книга читателят може да открие проблемите, идеите и типичните черти на днешния си ден, на своето привидно променено съвремие.

Сега е редно да изброя имената и литературните достойнства на неколцина от съвременните ни поети и белетристи, които правят най-ярко впечатление, създават достолепието и пейзажа на модерната ни литература, очертават тенденциите в нейното развитие и бъдеще. Очевидно този списък няма да бъде пълен, донякъде той отговаря на обществените нагласи и преценки, но най-вече на моя личен вкус.

Най-яркото избухване на поезията бе през 90-те години и то утвърди имена, които и сега са знакови за този много същностен в националното ни духовно битие жанр: Ани Илков, възприеман и до днес като един от „бащите на постмодернизма“, Едвин Сугарев, Мирела Иванова, Кристин Димитрова, Силвия Чолева, Георги Господинов, Пламен Дойнов, Бойко Ламбовски. Днес са популярни и имената на млади автори като Оля Стоянова, Галина Николова, Илиян Любомиров, Константин Трендафилов, Димана Йорданова.

Прозата също проправи важни пътища: интересни и значими романи написаха Милен Русков („Възвишение“), Георги Господинов („Физика на тъгата“), Alek Popov („Черната кутия“), Теодора Димова („Майките“), Захари Карабашлиев („18% сиво“), Недялко Славов („Камбаната“), Весела Ляхова („Бежанци“). В късия разказ и новелата освен вече споменатите автори окончателно се утвърдиха

Georgi Gospodinov

Photo credit: Yana Lozeva

Vladimir Zarev
Владимир Зарев

Bulgarian literature in the past decade
Българската литература през последното десетилетие

имената на Деян Енев, Палми Ранчев и Здравка Евтимова. Бях приятно изненадан от романа „Алиса и петък вечер“ на напълно неизвестната Десислава Николова, която според мен има обещаващо бъдеще.

Макар и доста мъчително, някак срамежливо, загърбена от държавните институции, лишена от елементарна държавна подкрепа, българската литература успя да пробие в невероятната световна конкуренция и излезе на европейския пазар. Автори като Димитър Динев (той пише на немски език и се смята за един от най-ярките съвременни писатели в немскоезичната литература!), Георги Господинов, Алек Попов, Теодора Димрова, Мириела Иванова, Захари Карабашлиев са познати, четени и ценени в цяла Европа. И това е огромно, въодушевяващо достижение на цялото ни национално присъствие в безбрежния и не особено приветлив към нас, българите, съвременен свят.

Vladimir Zarev
Владимир Зарев

Bulgarian literature in the past decade
Българската литература през последното десетилетие

10
YEARS

Georgi Lozakov
Георги Лозанов

Media paradoxes
Медийни парадокси

Media

медиа

Media paradoxes медиини парадокси

10
YEARS

EN

I can say, not without a sense of self-irony, that the first time I felt that Bulgarian media have truly become European media was as late as 2016, when “post-truth” was announced as the Oxford Dictionary Word of the Year. While we were never successful in adopting their good practices, it appeared that they have managed to adopt our bad ones: bypassing real facts, randomness of opinions, stirring up collective emotions, making and sharing false news... All this is too familiar to us since the communist era, when we used to live not just in post-truth but in a clear lie.

The big paradox, however, is that after the fall of the communism the state of media in Bulgaria worsened precisely when we joined the European Union: the country experienced a dramatic drop in the international freedom of speech rankings by 80 points for the last ten years. It is a double paradox because the reason for this collapse is, to an extent, the EU itself, or rather the mythological image we have of it. Understandably for our long-oppressed society, the Union appeared to us as a utopia, in which all our desires – material and spiritual – were to be satisfied unconditionally to make us the people who we thought we deserved to be. The European utopia

BG

Казано не без самоирония, за първи път усетих, че българските медии действително са станали европейски, едва когато през 2016-а Оксфордският речник обяви „постистина“ за дума на годината. Докато ние все не успяхме да въведем техните добри практики, се оказва, че те са успели да въведат нашите лоши: пренебрегване на фактите, произвол на мненията, разпалване на колективни емоции, производство и разпространение на фалшиви новини... На нас всичко това ни е твърде познато още от комунизма, когато живеехме дори не в постистина, а в откровена лъжа.

Големият парадокс обаче е, че след падането на комунизма състоянието на медиите в страната се влоши тъкмо с влизането ни в Европейския съюз: започнахме да се сриваме в международните класации за свобода на словото – за десет години общо с около 80 пункта. Парадоксът е двоен, защото причината за сриването донякъде е самият ЕС – митологичният начин, по който го възприемаме. Той, разбираемо за едно дълго потискано общество, ни се яви като утопия, в която се очаква от само себе си да се реализират желанията – и материалните, и духовните, и най-после ставаш такъв, какъвто заслужаваш да бъдеш. Тя донякъде приличаше на комунистическата, но за разлика от нея беше обитаема. И през 2007-а просто се нанесохме в

Georgi Lozanov
Георги Лозанов

Media paradoxes
медиини парадокси

resembled the communist one but, unlike it, it was inhabitable. And so, in 2007 we moved into the new utopia, but our state did not fulfil the necessary conditions to create a Bulgarian reality within it (and it still has not achieved that, according to various monitoring sources). For the institutions and the business sector, this was and probably still is a chance which encourages them to outdo themselves. For the media, however, this only poses a risk, because when they have to present a coverage of the utopia as reality their professional mechanisms come to a grinding halt.

The result is: daily journalistic investigations which have no social effect; lurid scandals remembered only until the next sensation comes around; a crushing denunciation of corruption of the political elite, without a single member of it standing trial for corruption; the venting of anger against the vulgarity of the tabloids and the entertainment reality TV formats, which only contributes to their popularity; exposure of the media monopoly which does not lead to legislation for its restriction; compromising information which, despite being blatantly clear as

such, nevertheless reach their goals, and so on.

The media manifestations of the representation of the utopia as real, or rather the pretence that what did not happen has actually happened, practically “cemented” the model of governance regardless of any opposition it provokes. Disagreements do not remain hidden, on the contrary – however, they lose their meaning when reflected in the “reverse perspective” created by the media. Of course, this is not the result of the deliberate intent of the people working in the media, but happens through a pressure usually inflicted by the media owners who forget their specific business interest (it has been substantially limited by the crisis anyway – the majority of the media in the country are “in the red”). The influence exercised over the media content is not aiming at higher circulation, ratings, revenues, etc. but at affecting parallel spheres and relations; media are used to deal with unwanted competitors, political adversaries, representatives of the judicial system and so on. As a result, “media wars” often break out; although called “media”, these wars engage corporate interests, which

новата утопия, без държавата да е изпълнила (и досега, както сочат различните форми на мониторинг) необходимите условия, което да даде българска реалност на утопията. За институциите и бизнеса това вероятно беше и продължава да е шанс, който ги кара да се опитват да се изпреварят сами себе си. За медиите обаче е единствено рисък, защото, когато трябва да отразяват утопията като реалност, професионалните им механизми блокират. Получава се следната картина: всекидневни журналистически разследвания, които не предизвикват социален ефект; шумни скандали, които се помнят само до следващия; разгромяващи критики за корупция на политическия елит, без нито един негов представител да е осъден за корупция; гняв срещу пошлостта на жълтата преса и развлекателните формати, от което единствено нараства популярността им; изобличаване на монополните позиции в медиите, което не води до законодателното им ограничаване; компромати, за които всички знайт, че са такива, но въпреки това си постигат целите, и т.н.

Медийните прояви на представянето на утопичното за реално или по-точно на неслучилото се за случило се на практика „циментират“ модела на управление на страната, каквото и недоволства да предизвика той – те не остават скрити, напротив, но в очертаната „обратна перспектива“ на медийното си отразяване просто губят смисъл.

Разбира се, това не става доброволно от страна на работещите в медиите, а чрез натиск върху тях

Protest of Kremikowzi workers in Sofia, 2009

Courtesy of Krasimir Ykseliev / Dnevnik

Georgi Lozanov
Георги Лозанов

Protest of students and teachers in Sofia, 2010

Courtesy of Krasimir Yukseliev / Dnevnik

lie behind the media but have no relation to its policy; they dictate the policy but are not a result of it. Media are not the perpetrator – they have been abused and used against society in order to inflict on it the utopian idea that the Bulgarian society exists in the only possible world, and that world bears the EU stamp of approval.

Media wars appear local only when looked from the inside; when reframed within a wider context, they turn out to be a part of a hybrid war, with trolls, haters, spammers, fakes, etc. fighting on its fronts. This is a war primarily waged online, but often penetrating the field of traditional media. There, its soldiers are wearing the “uniforms” of professional journalists, legitimately elected politicians and prominent experts. On a geopolitical scale, the hybrid war denotes the conflict between the value systems of the East and the West and between the authoritarian regimes and the liberal democracy; I am pleased to find out that despite all that has been said about the media so far, media have created an elite of presenters and commentators, who, entering a personal “heroism of speech” mode, defend the

Euro-Atlantic orientation of the country competently and earnestly enough to distinguish themselves as the leaders of popular opinion. Thanks to them, the Bulgarian citizens, despite the attacks of the nostalgic left and the xenophobic right, did not doubt that the EU membership is the only unconditional success achieved by the transition period. Nor did the people abandon their endeavours to appropriate the belonging to Europe as their own contemporary cultural identity (even utopian images have a real effect on that).

So, here is an encouraging European trait which is evident in Bulgarian media: their liberal elite. Its representatives appear on breakfast TV and socio-political discussions on the major private electronic media, on more exclusive programmes focused on personified discussion, in a few newspapers and magazines (the crisis was most destructive for the press), in blogs and social networks... But their proper place remains the public media where their positions are very much in line with the editorial policies. Apropos, the development of the public broadcasting and the keeping of its maximum

най-вече през собствеността, която лесно забравя конкретния си бизнес интерес (той е без друго бе значително ограничен от кризата – повечето медии в страната са на червено), и влияе върху съдържанието не толкова с цел тираж, рейтинг, приходи и пр., колкото заради ефектите в паралелни сфери и отношения; използва медиите за разправа с конкуренти, политически противници, представители на съдебната система и пр. В резултат често избухват медийни войни, които се наричат така, но не са толкова между самите медии, колкото между корпоративните интереси, които стоят зад тях и нямат връзка с политиката на медиите, диктуват я, но не произтичат от нея. Злоупотребата не е на медиите, а с медиите срещу обществото, за да получи утопичното убеждение, че живее в единствения възможен свят, при това с печат на ЕС.

Медийните войни изглеждат местни само погледнати отвътре, видени в по-широк контекст, те се оказват част от хиbridната война, по чиито фронтовете се сражават тролове, хейтъри, спамъри, фейкове и пр. Тя основно се води в интернет, но често прониква и в традиционните медии, където бойците са пакетирани като професионални журналисти, легитимно избрани политици, авторитетни експерти.

В геополитически мащаб хибридната война е между Изота и Запада като ценностни ориентации, между авторитарните режими и либералната демокрация и трябва с удоволствие да констатирам, че независимо от казаното дотук за медиите те са създали един елит от водещи и коментатори, които в режим на

independence in the past decade is the second most important European achievement in the field.

In addition to professionalism, good taste and relationship with creative milieus and citizen movements, the Bulgarian National Television and Radio retained that certain quality of the information which, if lacking, makes it a work of propaganda: the plurality of viewpoints (political, cultural, social, ethnic, etc.)... It is true that this plurality is protected by law, but it takes editorial stamina, will and programming abilities to find the right balance in an environment of ruthless conflicts.

Of course, there have been exceptions but, generally speaking, the managements and the journalists of the Bulgarian National Television and the National Radio showed their mettle and made the politicians and the corporative circles more cautious in their demands from the public media.

After the prompt sharp reactions that have met any attempt of interference over the years (manifestos, protests, strikes), the song "Let it be" traditionally played on air as the anthem of resistance has become an inhibitor of the ruling classes' attempt to determine the media's behaviour.

The existence of a liberal media elite and independent public media leads to another Bulgarian media paradox – the peaceful combining of bad practices with European values.

We can only hope that one day each paradox will explain the other.

персонален „героизъм на говоренето“ отстояват евроатлантическата ориентация на страната, при това достатъчно убедено и компетентно, за да са лидери на общественото мнение. Благодарение на тях българският гражданин въпреки атаките на носталгичното ляво и ксенофобското дясно не се усъмни, че членството в ЕС е единственият безспорен успех на прехода. Нито се отказа от стремежа си да превърне тази принадлежност в своя съвременна културна идентичност (за нея дори утопичните образи вършат реална работа).

Така че ето една окуражаваща европейска черта върху лицето на българските медии – либералният елит в тях. Представителите му присъстват в сутрешните блокове и публицистичните предавания на големите частни електронни медии, в по-бутикови програми с интерес към персонифицираното говорене, в отделни печатни издания (в пресата кризата е най-унищожителна), в блогове и социални мрежи... Но най са мястото си в обществените медии, където позициите им чувствително се сближават с редакционните политики. Впрочем развитието на обществените медии и запазването на максимална независимост през последното десетилетие е второто значимо европейско постижение в сектора. Извън професионализма, добрая вкус и взаимодействието си с творчески среди и гражданска движениия БНР и БНТ запазиха основа качество на информацията, без което тя се превръща в пропаганда – плурализма на гледните точки (политическия, културния, социалния, етническия и т.н.). Вярно че при тях той е защитен по закон, но е

Protest of doctors and patients in Sofia, 2010

Courtesy of Georgi Kozuharov / Dnevnik

необходима редакционна воля и програмен капацитет, за да намериш верните баланси, и то в атмосфера на безмилостни противопоставления.

Разбира се, имаше изключения, но казано на едро, ръководствата и на журналистите на БНР и БНТ проявиха характер, който накара политиците и корпоративните кръгове да станат предпазливи в претенциите си към тях. След незакъсняващите остри реакции при всеки опит за намеса през годините (изявления, протести, стачки) песента *Let It Be*, традиционно звучаща в ефир като израз на съпротива, се превърна в комплекс на управляващите мнозинства спрямо обществените медии, в задръжка да им диктуват поведение.

Съществуването на либерален медиен елит и на независими обществени медии води до още един парадокс – безконфликтното съчетаване на лоши практики с европейски ценности в нашите медии. Може да се надяваме само, че един ден парадоксите взаимно ще се обяснят.

*Protest of Kremikowzi workers
in Sofia, 2009*

Courtesy of Krasimir Yukseliev
/ Dnevnik

10
YEARS

Svetozar Zhelev
Светозар Желев

Bulgarian book publishing today
Българско книгоиздаване днес

Publishing

Book

Книгоизд

даване

Bulgarian book publishing today

българското книгоиздаване днес

EN

Book publishing is a business like any other, but it is also something different. Why? If you want to make money, book publishing is definitely not the best way to get rich. This is usually the first thing I say to my students at the University.

Looking into the matter of what has transpired in Bulgarian book publishing over the past ten years would equal a cross-section of the entire Bulgarian society. The literary context is the air which literature breathes and real life –society, politics, economy, social relationships and mentality – forms part of this context. These aspects give

shape to the Bulgarian literature and the national culture at large, and inevitably influence the book publishing sector.

When Bulgaria became a member of the European Union on January 1st 2007, I had the great pleasure, as a member of the board of directors of the Bulgarian Book Association, to represent the country in the Federation of European Publishers which we joined as a result of our EU assent. We learned a lot and we expanded our vision for new opportunities. The membership of the Bulgarian Book Association in the Federation of European Publishers is an important process in itself, which

BG

Книгоиздаването е бизнес като всеки друг, но и нещо различно. Защото, ако искате да печелите пари, книгоиздаването съвсем не е най-добрият начин. Така обикновено започвам лекциите си с моите студенти в университета.

Да се разгледа какво се случи през последните десет години в българското книгоиздаване всъщност е сечение на цялото българско общество. Защото литературният контекст е въздухът, който литературата диша, а част от литературния контекст е реалният живот – обществото, политиката, икономиката, социалните отношения, менталитета. Те формират българската литература и въобще националната култура, от което книгоиздаването няма как да не се повлияе.

Когато на 1 януари 2007 г. България стана член на Европейския съюз, имах огромното удоволствие като член на управителния съвет на Асоциация „Българска книга“ да я представлявам във Федерацията на европейските издатели, част от която ние станахме с приемането ни. Научихме много, отворихме полезрението си за различни възможности. Членството на Асоциация „Българска книга“ във Федерацията на европейските издатели сам по себе си е изключително важен процес, който помогна на нас, книгоиздателите в България, да съзреем до

Svetozar Zhelov
Светозар Желев

Bulgarian book publishing today
Българското книгоиздаване днес

helped us, the Bulgarian publishers, to mature and to acquire new insights about our own work. It helped us to understand the meaning of the unification, the common interests and the collaboration, the importance of the legal frame, the European tendencies, the concept of receiving assistance from the other members, and that we are part of something bigger which makes us responsible not just for ourselves. Not all of us succeed in being a part of the European family and in appropriating the European values; some of us achieve this only partially, and therefore I think that there is much more to be done after this first decade.

Let's begin with the transition years, the 1990s, a period marked by a terrible nihilistic attitude towards the Bulgarian literature and its authors. The Bulgarian publishers did not want to publish Bulgarian books because they thought that the Bulgarian readers would not want to read them and the media refused to mention Bulgarian literature because they assumed that it would not be interesting for the audience. During that period, the publishing houses which published Bulgarian literature were

no more than five, but thanks to them literature managed to survive. Afterwards, the situation changed. Over the past decade, both the book publishing and the concept of Bulgarian literature have come a long long way. The most important factor for this progress is the growing prestige of the Bulgarian authors and the publishers focused on Bulgarian literature in recent years.

The tendency toward steady growth of the book market began in 2005 and continued until 2008. The field was stable and successful, and had reached comfortable levels, both economically and financially. New publishing houses and new authors emerged.

However, 2008 marked the dawn of the big financial crisis, which prompted a more than 30% decline in the book market within three years – 2009, 2010, 2011 –, and it was only around 2012 when the Bulgarian market managed to reclaim its 2007 figures. It was not until the last two or three years that the Bulgarian book publishing business reached the financial results and the stability of 2008, which had been the most successful year in the Bulgarian book publishing. Since

едно ново познание за собствената си работа. Да разберем смисъла на обединението, общите интереси, съвместните действия, важността на легалната рамка, европейските тенденции, помощта от другите, разбирането, че си част от нещо по-голямо и носиш отговорност не само за себе си. Все още не напълно и не всички успяваме да бъдем част от европейското семейство и европейските ценности, затова смятам, че след тези първи десет години все още има много какво да бъде направено.

Да започнем от годините на прехода, 90-те, когато нихилизмът по отношение на българската литература и българските автори беше ужасяващ. Българските издатели не искаха да издават български автори, защото смятаха, че българските читатели не искат да ги четат, а медиите отказваха да отразяват българска литература, защото смятаха, че не е интересна за публиката. В този период съществуваха не повече от пет издателства, които единствени издаваха българска литература и благодарение на които тя съумя да оцелее.

Впоследствие нещата се промениха. През последните десет години изминахме много дълъг път в книгоиздаването и в разбирането за българската литература. Най-важното, което се случи в българското книгоиздаване, е именно порасналият престиж на българските автори и на издателствата, които издават българска литература през последните години.

Тенденцията, започната от 2005 г., към постоянен

Janet 45 Publishing House
Photo credit: Manol Peykov

Bulgarian book publishing today
Българското книгоиздаване днес

*Literature club Peroto,
NDK, Sofia*

Courtesy of Peroto

2014, there is a tendency toward steady increase.

That period saw the opening of new bookstores and bookshop chains which managed to secure a relatively good book supply in Bulgarian cities and to provide a solid foundation of book distribution in Bulgaria.

One of the specific traits of Bulgarian book publishing is its nature of a family business. Even today, perhaps 90-95% of the publishing houses are managed personally by their owners, who make the key decisions. The access of newcomers is severely restricted and at this time publishing is establishing itself as the most conservative business in Bulgaria in terms of management and mode of supervision. A change is necessary, not least because we are already living in a digital era and Bulgarian book publishing is lagging behind in the digitalisation sphere, while electronic books and textbooks have already become commonplace in most European countries.

An important aspect of these ten years is a disproportion, exemplified by the

widening gap between the big and the small publishers. Over the years, around a hundred mid-range publishers formed the backbone of Bulgarian publishing; however, at present there are almost no mid-range publishers. A dozen large publishing houses account for around 50% of the books sold in Bulgarian bookstores. All other publishers produce around ten-fifteen titles per year; the publication of between twenty and forty titles is considered a lot, but these figures can be achieved by no more than twenty publishers. The remaining publishers from around 400 active publishing houses produce fewer than ten new titles per year.

This is the place to point out one of the biggest problems of the Bulgarian book publishing: the lack of enough spaces where books can be displayed. A large number of books is being published in Bulgaria – nearly 10 000 new titles have been printed last year. For the modest Bulgarian market, this is an impressive quantity. However, what is typical of these books? Strange as it may seem, the majority of these books are written by Bulgarian authors, but this is not actually noticeable in the book market.

ръст на книжния пазар продължи и до 2008 г., браншът се чувствува стабилен, успешен и икономически, и финансово, комфортно. Появиха се доста нови издателства и нови автори.

От 2008 г. обаче започна голямата криза, спад с повече от 30% в рамките на три години в книжния пазар. Едва около 2012 г. българският пазар успя да се върне към границите от 2007-а. Едва през последните две-три години в българския книжен бизнес се достигат финансовите резултати и стабилността от 2008 г., която беше най-добрата година в българското книгоиздаване до момента. Сега, от 2014 г., тенденцията е към постоянно увеличаване.

За този период беше характерна и появата на книжарници и книжни вериги, които успяха да осигурят сравнително добро присъствие на книгите в българските градове и да дадат стабилна основа на книгоразпространението в България.

Една от специфичните черти на книгоиздаването в България е семейството в бизнеса. Все още може би 90–95% от издателствата се управляват лично от своите собственици, те са хората, които взимат ключовите решения. Достъпът на нови лица е силно ограничен и на този етап книгоиздаването се очертава като най-консервативния бизнес в България по отношение на мениджмънт и начин на управление. Само че промяната е необходима най-малкото защото вече сме в дигиталната ера, а българското книгоиздаване е твърде назад с дигитализацията, с електронните книги и електронните учебници, които

The question is: what is the reason behind this invisibility? A large portion of book publishing in Bulgaria is in fact self-publishing, with books being disguised as the product of established publishers. People who pay for their books to get published simply pay the publishing house so that an esteemed logo is placed on the spine of their book. Ultimately, this is self-publishing. And I maintain that self-publishing definitely accounts for 30 to 40% of the entire book production in Bulgaria. A large portion of the self-published books does not make it to the market. Usually, 200-300 copies are made and the author distributes them among friends and at book launches. So, the competition between the publishers to reach the market and their struggle to publicise their products become very difficult and are a major problem for the entire sector, because despite the growing numbers of large bookstores, at the moment, there is no facility which can handle the entire book produce. There are approximately 60 000 titles currently on the market, while 95% of the bookshops can accommodate between 5 000 and 7 000 titles.

At the same time, many of the small publishing houses continue to reduce their production; they publish only books which are expected to make profit, the internal debt within the sector is often significant, including outstanding debts to printers and literary agencies, traders-publishers obligations, fees to be paid by the publishers to authors, translators and members of staff; low wages also constitute a huge problem. It is also of vital importance that the state looks after the tragically neglected libraries across the country. The libraries, which in most civilised countries receive a 15 to 30% share of the market, barely reach 1% in Bulgaria. According to a new library regulation, introduced in 2015, 0.1 books per capita are to be received by the libraries, which means that 800 000 new titles must be added to the library collections every year. This percentage ranks among the lowest in Europe but is nevertheless a promising start. The problem is that even this standard is not met.

In fact, over the ten years of our EU membership, we have received serious opportunities, but benefited from only a few of them. Bulgaria emerged as

отдавна са факт в повечето европейски държави. Важната особеност на тези десет години е различието и все по-разтварящата се ножица между големите и малките издателства. Ако през годините средните издателства бяха гръбнакът на книгоиздаването в България, около стотина на брой, в момента средните издателства почти няма. Отличават се десетина много големи издателства, които са концентрирали в себе си около 50% от продукцията в българските книжарници в България. Всички останали издателства правят между 10 и 15 заглавия годишно, между 20 и 40 вече е наистина много, но това са не повече от 20 издателства. Всички останали от активните около 400 издателства правят под 10 нови заглавия годишно.

Тук идва мястото и на един от най-големите проблеми на българското книгоиздаване – все още няма достатъчно обемни места, в които книгите да бъдат изложени. В България излизат огромен брой нови заглавия – последната година близо 10 000. Това е внушителна бройка за скромния български пазар. Какво обаче е характерно за тях? Колкото и странно да звучи, голяма част от тях са на български автори. Това реално не се вижда на пазара. Защо е така? Защото в България огромна част от производството е самиздат – замаскиран като производство на различни издателства. Просто хората, които си плащат техните книги да бъдат издадени, плащат на издателство, за да може марката на издателството да седи на корицата на книгата. Но само по себе си това е самиздат. И твърдя, че със сигурност самиздатът в България е 30 до 40% от цялата книжна продукция. Много голяма част от този самиздат не достига

*Chitalnyata,
Sofia*

Courtesy of Chitalnyata

one of the countries which have made most effective use of the opportunities provided by the EU funding schemes such as the literary translation programme, the “Horizon 2020” programme and other programmes relating to book publishing or translation. However, the funding in question is limited and subsidises only specific publishers.

Of course, the problem is much more fundamental and concerns the right

evaluation of the relationships between the publishing and the publishers, between the business, the readers and the state. There is room for improvement and change, and change may happen. The optimistic plan for the future prioritises cooperation between publishers, authors, translators, readers, the state and its institutions. Because this is a business like any other, but it is also something different.

до пазара и това е факт. Отпечатват се 200–300 бройки, които авторът раздава на приятели или по представления. Така борбата между издателствата за достигане до пазара и борбата за позициониране става изключително трудна, превръщайки се в основен проблем за целия бранш, защото въпреки тенденцията за появата на големи книжарници все още няма такава книжарница, която да поеме цялата книжна продукция в момента. Става дума за около 60 000 заглавия на пазара, а 95% от книжарниците имат възможност за 5 до 7 хиляди заглавия.

В същото време много от малките издателства продължават да свиват продукцията си, издават единствено когато имат възвращаемост на парите, вътрешната задължност в бранша понякога е много силна, задължения към печатници, литературни агенции, задължения на търговци към издатели, на издатели към автори, преводачи и служители, ниски заплати, това е все още един огромен проблем. Изключително важно е и държавата да изпълнява своята функция по отношение на трагично пренебрегваните библиотеки в страната. Библиотеките, които в повечето цивилизовани държави имат дял между 15 и 30% от целия пазар, в България едва стигат 1%. През 2015 г. бе приет стандарт за библиотеките, според който за всеки български гражданин в библиотеките трябваше да влизат по 0,1 заглавия, което означава, че всяка година в библиотеките трябва да постъпват 800 000 нови книги. Това е един от най-най ниските проценти в Европа, но все пак беше добро начало. Проблемът е, че дори този стандарт не се изпълнява.

Въсъщност в тези десет години членство в Европейския съюз получихме сериозни възможности, от които обаче рядко успявахме да се възползваме. В европейски програми като Програма „Култура“ за превод, програмата „Хоризонт 20 20“ и други такива по отношение на книгоиздаването или превода България се оказа една от страните, най-добре възползващи се от възможностите, но в случая става въпрос за наистина скромни средства, насочени към единични издателства.

Проблемът, разбира се, е много по-глобален и той е в правилната преценка на отношенията между книгоиздаването и книгоиздателите, между собствения бизнес, читателите и държавата. Има какво да се промени и подобри, възможно е и да се случи. Оптимистичният план за бъдещето включва на първо място обединение на издатели, автори, преводачи, читатели заедно с институциите и държавата. Защото това е бизнес като всеки друг, но и нещо различно.

10
YEARS

Javor Gurdiev
Явор Гърдев

The art of balance
Изкуството на балансирането

108

Theatre
театър

The art of balance изкуството на балансирането

10
YEARS

EN

It was only ten years ago when Bulgarian theatre was still existing in a state of phantasmagorical intoxication by the prospects of its European integration. Contrary to reality, it behaved as if it was enough to grit its teeth and pull through the muddy transitional period, to plug its nose and to wobble its way through the stinking cesspit between two utopias so it could finally reach the promised land of Europe and dedicate itself to the final touches of its ideological and aesthetic integration. Once that was completed, the bliss of the reached aim would resemble a sweet slumber in Fukuyama's promised end of history. Instead, during the past decade

theatre was forced to return to reality and learn how to deal with it. Bulgaria joined the European Union in one lucky accident – dreamed and defended but nevertheless accidental; deplored and hated, yet a lucky one. Bulgaria set foot on the promised shore, celebrated the event, but the morning after it woke up pretty much unchanged – its soft consensual authoritarianism, its gossipy mundane micro-management, its pretence of hard work, its puny administrative inefficiency, its hidden mechanisms for behind-the-scenes pressure and its clumsy procedural democracy were still intact. The country rubbed its eyes and, instead of

BG

Само допреди десет години българският театър успяваше да съществува във фантасмагорично описание от перспективите за себе си, свързани с европейската му интеграция. Противно на очевидността той се държеше така, сякаш е достатъчно да стисне зъби и мищци, да устиска калния прход, да преджапа със запущен нос вонящата клоака между две утопии, за да попадне най-накрая в обетованите поля на Европа и спокойно да се отдае на довършителни работи по идеологическата и естетическата си интеграция. Оттам нататък сякаш оставаше само блаженството на постигнатата цел – своеобразна сладка дрямка в обещания от Фукуяма край на историята. Вместо това през последното десетилетие му се наложи да се завърне в реалността и да прогледне за нея. Влизането на България в Европейския съюз се случи като щастлива случайност. Мечтана и отстоявана, но все пак случайност. Обругавана и ненавиждана, но все пак щастлива. България стъпи на обетования бряг, отпразнува събитието, но на следващия ден се събуди същата – с мекия си консенсусен авторитаризъм, с клюкарския си битов микромениджмънт, с фасадната си отруденоост, с вялата си административна неефективност, със скритите си механизми за задкулисен натиск и тромавата си процедурна демокрация. Разтри очи и противно на самозалъгващото очакване на спечеления рай

Javor Gardev
Явор Гърдев

The art of balance
изкуството на балансирането

the self-deceiving expectation of the gained paradise, it faced a particularly contradictory, conflicting and multifaceted reality, in which the unified ideological and aesthetic systems, as well as the cosiness of the collective subject belonging to the days of the omnipotent state, were irrevocably lost.

Hell lost (or the Egyptian oppression)

What did we lose? During the post - WWII period, the Bulgarian theatre still favoured the good old Enlightenment project, in the celebrated back then communist interpretation. Within this late reverberation of the Enlightenment, theatre had a task and a mission: to educate, propagate, convince and use secular ways to sustain the spiritual development of the socialist nation. In order to do that – according to the totalitarian model – the theatre system was organised, in a firm and austere hierarchy. Alternative creative interpretations and any liberties taken with dramatic narrative and content were watched closely and were liable to control and sanctions – sometimes heavy, sometimes light, but demotivating in

any case. The critics' institution played a decisive role in the theatrical processes. On the one hand, it determined what was deemed valuable in any given theatre production and classified it in a uniform aesthetic hierarchy; on the other, it exercised ideological control over it. All those involved in this system enjoyed social security but were unsatisfied as artists. They had the comfort of the collective safety but this was accompanied by a neurotic fear of behind-the-scenes repression. There was bread on the table but the dignity was in pain. The risk of offending the higher hierachic levels was more acute than the risk of displeasing the audience. Compliance with the central planning and acceptability of the system, not popularity and the tastes of the audience, were decisive for the financial provision of the theatrical process. Although the state was spreading its ideological influence, it tactfully respected the traditional cultural settings of the populace, refrained from cultural provocations which could disrupt the indolent masses; this is why it often muzzled any attempt for aesthetic modernisation that came across as too audacious. It kept the theatrical

се изправи пред една особено противоречива, конфликтна и многозначна реалност, където единните идеологически и естетически системи, както и уютът на колективния субект от времената на вездесъщата държава, бяха вече безвъзвратно изгубени.

Изгубенияят ад (или Египетското робство)

Какво изгубихме? В следвоенната епоха в българския театър на дневен ред все още беше добрият стар проект на Просвещението в актуалната тогава комунистическа интерпретация. В рамките на този късен отглас на просвещението театърът беше снабден със задача и мисия: да образова, агитира, убеждава и по светски начин да одухотворява социалистическия човек. За тази цел – по тоталитарен образец – театралната система беше организирана в строга и твърда йерархия. Алтернативните творчески интерпретации и волностите по отношение на съдържанието се наблюдаваха внимателно и подлежаха на контрол и санкции – понякога твърди, понякога меки, но във всеки случай демотивиращи. Институтът на критиката имаше възлова роля в театралните процеси. От една страна, определяше стойностното в театралната продукция и го подреждаше в единна естетическа йерархия, а от друга, осъществяваше идеологически контрол над него. Участниците в системата бяха социално обезпечени, но творчески неудовлетворени. Имаха усещане за колективна сигурност, съпроводено с невротичен страх от задкулисна репресия. Насъщният беше обезначен, но достойнството страдаше. Съществуващо рисък от творчески провал по-скоро

Javor Gardev
Явор Гърдев

People of Oz,
stage director Galin Stoev

Courtesy of "Theatre 199"

A Beheading in Spokane,
stage director Javor Gardev

Courtesy of The National Theatre "Ivan Vazov"

The Government Inspector,
stage director Marius Kurkinski

Courtesy of The National Theatre "Ivan Vazov"

The Miser,
stage director Lilia Abadjieva

Courtesy of Little City Theatre "Off The Channel"

avant-garde at the periphery of the Bulgarian stage. The legislation which restricted Sofia citizenship as well as the compulsory three year placements of the young actors at various state theatres across the country prevented an excessive centralisation of the cultural life and managed to create thin cultural layers of the so-called artistic and creative intelligentsia in the provincial cities. As a result of this social engineering, the system of repertoire theatres in the cities of Bulgaria was regularly infused with new blood. The theatre was the home of the big, full-time state supported family of the theatre company. The theatre professionals were united by a sense of communal belonging, but concealed an inner dissatisfaction with the centralised ideological and administrative control which, in the hands of their superiors, was often used as a pretext for personal revenges and *ad hominem* Balkan-style administration. The general feeling was of a life of collectivism in a straitjacket. The individual dreamed of his/her emancipation from the collective, craved for the freedom paradise.

The muddy pond of the transition (or the parting of the Red Sea)

What did we go through? Freedom appeared out of nowhere. It was not won in battle but given – like a parcel which had unexpectedly reached a random recipient, like an aftershock of a distant historical and geopolitical earthquake. A sharp cadre change at the very top of the political ladder shook the theatre hierarchy as well. The totalitarian building did not collapse but remained menacingly tilted, like the leaning tower of Pisa. Destabilised clerks started running around, carrying documents that had to be burned and briefcases full of banknotes. The audience left the theatres and took to the city squares. With the spectators gone for a while, theatre rushed to catch up on what it had missed out during the Egyptian slavery. It gulped down the absurdist dramaturgy, forbidden until then, as well as all the echoes of the 1980s avant-gardism. Many young actors and directors emigrated – physically; many others also did so – mentally. Globalisation knocked the local playwrights down and, to this day, they still cannot recover from the

пред по-високите нива в йерархията, отколкото пред публиката. Централното планиране и системното съответствие, а не посещаемостта и вкусовете на публиката бяха регулиращ фактор във финансовото обезпечаване на театралния процес. Националната държава прокарваше идеологическото си влияние, но тактическиуважаваше и традиционните културни настройки на населението, въздържаше се от културни провокации спрямо инерционните нагласи на масите, поради което и често слагаше намордник на прекалено резките опити за естетическа модернизация. Държеше театралния авангард по-скоро в периферната зона на изява. Ограничителното законодателство по отношение на заселването в столичния град, както и задължителното тригодишно разпределение на младите актьори в държавните театри извън столицата възпрепятстваха свръхцентрализацията на културния живот и успяваха да изграждат в провинциалните градове тънки културни прослойки на т.нар. художествентворческа интелигенция. В резултат на това социално инженерство системата от репертоарни театри в българските градове системно се захранваше със свежа кръв. Театърът беше дом, а трупата – голямо щатно семейство. Театралното съсловие притежаваше комунално усещане за общност, но таеше вътрешно неудовлетворение от централния идеологически и административен контрол, който нерядко се използваше от командните нива в йерархията като претекст за лични саморазправи, за балканско администриране *ad hominem*. Общото усещане беше за колективен живот в усмирителна риза. Индивидуалният субект мечтаеше за еманципацията

Javor Garedev
Явор Гърдев

The art of balance
Изкуството на балансирането

blow. The critics lost the ground under their feet and lost their newspaper columns. Once out of control, the strong hierarchy softened. The postmodern outlook began to level the ground of the cultural landscape. The Bulgarian theatrical community gradually stopped feeling like a single organism and fell disintegrated into separate individuals and small groups, existing either in quiet warfare or in a temporary cease-fire. When the individual lifted his head up, the collective was crisis-hit. Dance theatre entered the battle for territory. Independent projects emerged. The theatre and performance professions lost their reputation and the companies began to attract fewer people. Many waved off their craft and decided to abandon it. Slowly, the theatre which used to be a home to the actors began to transform itself into an inn.

Return to reality (or the entrance to Canaan)

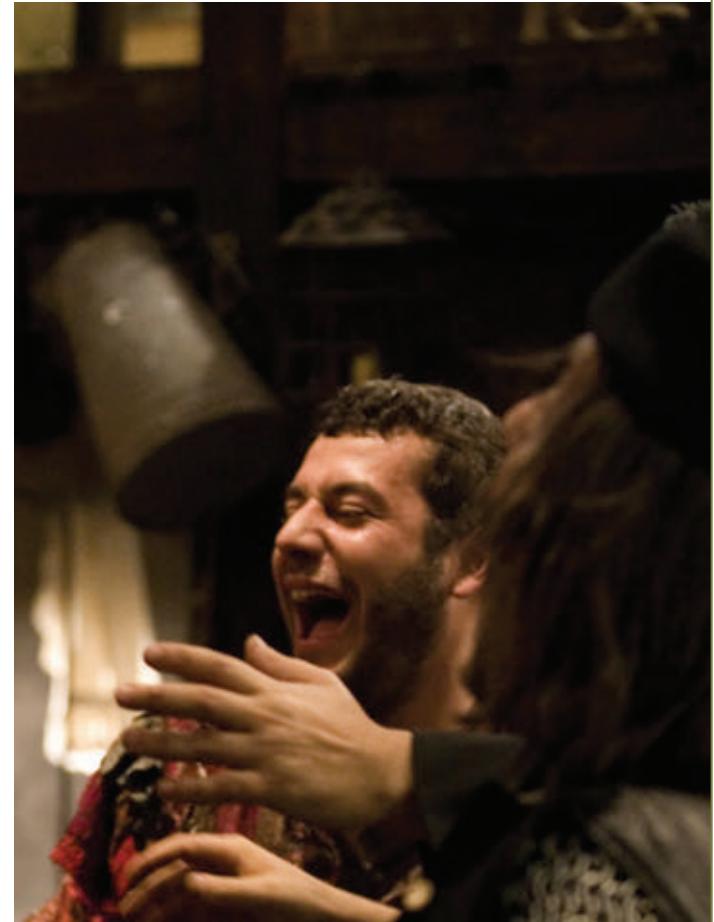
Where are we today? In the lush grasslands of the Promised Land, the roller of globalism levelled the ground of the ubiquitous supply and left the Bulgarian theatre to fight for a place

under the sun in a tough competition against numerous other shades in the Platonic cave of the world. The cosiness of the fenced off zone was replaced by a windy territory, where the audience, your own until recently, could any moment be snatched away in all sorts of cultural nomad raids. Neither state subsidies and certified professionalism, nor private investment and commercial artistry are guarantees of success on this slippery terrain. Here, the worldly popularity overtakes the talent, and the emancipated creative individual can quickly reach a complete loss of contact with the meaning while he scores great approval in the virtual zones of the pathological narcissism. We are at a place where commercial aims obliterate any subtlety and crush the delicate meaning of the theatrical communication, while the claim for creating high art ruthlessly cuts the already weakened connection with the audience. We are at a place where one has a better chance of becoming popular not with what one does best. Standing on such an insecure ground, one can easily confuse one's own trauma with the pain of the world and can spend all his revolutionary pathos at a virtual barricade without

си от колективния, бленуващ рая на свободата.

Калната вада на прехода (или Разделянето на Червено море)

Какво пребродихме? Свободата дойде изотникъде. Не отвоювана, а получена. Като колет със случаен адресат; като периферен остатъчен трус от външно историческо и геополитическо земетресение. Случи се с рязка кадрова промяна на самия връх на политическата стълбица, който разтърси и театралната йерархия. Тоталитарната сграда се килна настризи, но не падна, а увисна застрашително като наклонената кула в Пиза. По етажите ѝ се разтичаха дестабилизиирани чиновници с документи за изгаряне и куфарчета с банкноти. Публиката излезе от театрите и отиде на площадите. Временно лишен от присъствието ѝ, театърът се втурна да навакса изпуснатото по време на Египетското робство. На един дъх погълна забранената дотогава драматургия на абсурдизма и всичките отгласи от авангарда на осемдесетте. Множество млади актьори и режисьори емигрираха физически, другата половина – психически. Глобализацията повали местните драматурзи в нокдаун, от който не могат да се свестят и до днес. Критиката загуби почва под краката си и място по страниците на вестниците. Изпуснати от контрола ѝ, твърдите йерархии омекнаха. Постмодерното светоусещане започна да нивелира културния пейзаж. Българската театрална общност лека-полека престана да се усеща като единно цяло и се разпадна на единаци и малки групи, съществуващи ту в тиха междуособна война помежду си, ту във

Exiles,
stage director Alexander Morfov

Courtesy of The National Theatre "Ivan Vazov"

Quartet,
stage director Javor Gardev

Courtesy of NDK

Javor Gardev
Явор Гардев

The art of balance
Изкуството на балансирането

leaving the couch in his living room. The Bulgarian theatre is in a noisy Balkan marketplace where there is too much shouting and no listening, much is being written but little is being read, there are many performances but few of them are properly watched. During the past decade, Bulgarian theatre has been struggling with a stressful balancing act. It constantly balances between the global and the local, between high and low, between the elitist and the populist, between the progressive and the retrograde, between the intuitive and the conceptual, between the dramatic and the postdramatic, between the

professional and the amateur, between the full-time and the freelance, between the public and the private, between becoming reformed and remaining unreformed. Whenever it goes off-balance, theatre begins to lean to one side; but then, startled, it pulls itself together and just before it collapses, restores its balance. Then, it does it again. And again...

временно примире. Индивидуалният субект сякаш надигна глава, а колективният навлезе в криза. Танцовият театър встъпи в борба за завоюване на местна територия. Възникнаха независимите проекти. Престижът на театралните професии спадна и трупите започнаха да опредяват. Мнозина махнаха с ръка и зарязаха занаята си. Театърът дом плахо и мудно започна да се превръща в театър странноприемница.

Завръщане в реалността (или Входът в Ханаан)

Къде сме днес? В тучните поля на обетованата земя глобалният валяк доизравни терена на всеобхватното предлагане и остави българския театър да се бори за място в напрегнатото състезание с неизбрими други сенки в световната Платонова пещера. Уютът на оградената зона отстъпи място на проветрива територия, където собствената ти доскоро публика всеки миг може да бъде отмъкната от набезите на всякакви културни номади. На този хълзгав терен нито държавната субсидия и сертифицираният професионализъм, нито пък частната инвестиция и комерсиалният артистизъм са гаранция за успех. Тук светската популярност все по-често е с предимство пред таланта, а еманципираният творчески индивид може бързо да достигне до пълна загуба на контакт със смисъла, докато отчита гигантско одобрение във виртуалните зони на патологичния нарцисизъм. Там сме, където комерсиалните цели заличават нюансите и мачкат финия смисъл на театралното общуване, а пък претенцията за високо изкуство неумолимо къса изтънелите връзки с публиката. Там сме, където

*The overcoat,
Credo Theatre*

Courtesy of Credo Theatre

все повече имаш шанса да станеш популярен не с това, което можеш. На такъв несигурен терен можеш да объркаш личната си травма със световната болка и да похарчиш революционния си патос на виртуална барикада, без да ставаш от дивана вкъщи. Българският театър е насред оглушителна балканска стъгда, където много се вика и малко се слуша, много се пише и малко се чете, много се играе и малко се гледа. В последното десетилетие българският театър е в постоянен еквилибристки стрес. Той постоянно балансира между глобално и локално, между високо и ниско, между елитистко и популистко, между прогресивно и ретроградно, между интуитивно и концептуално, между драматично и постдраматично, между професионално и аматьорско, между щатно и нещатно, между публично и частно, между реформирано и нереформирано. И когато балансът започне да се нарушава в полза на една от тези посоки, театърът се сепва, окопитва се бързо и малко преди да се сгромоляса, отново удържа баланса. И пак. И пак.

Introduction
ВЪВЕДЕНИЕ

Haralan Alexandrov
Харалан Александров

Is a Bulgarian anthropologist who teaches at the New Bulgarian University. His research interests are in the field of social anthropology, social policy and organisational research. He is the founder and a member of the non-profit association Transparency International Bulgaria; he is a member of the Bulgarian Institute for Human Relations, the Balkan anthropological association, the social workers association and the board of trustees of the Bulgarian Open Society foundation.

е български антрополог, преподавател в Нов български университет, с научни интереси в областта на социалната антропология, социалната политика и организационните изследвания. Уредител и член на асоциация „Прозрачност без граници“ – България, член е на Института за взаимоотношения между хората, на Асоциация по антропология на Балканите, на Асоциацията на социалните работници и на настоятелството на фондация „Отворено общество“ – България.

P. 13

Introduction
ВЪВЕДЕНИЕ

Dimitar Stoyanovich
Димитър Стоянович

Is a historian, journalist and scriptwriter for over forty documentaries and feature films. He is the author of hundreds of television programmes, including the highly successful national campaigns (in collaboration with the BBC) *The Big Read*, *The Great Bulgarians* and others. Stoyanovich is the editor-in-chief of the most influential Bulgarian periodical: *L'Europeo* magazine and the recipient of numerous national and international awards.

е историк, публицист, сценарист на повече от 40 документални и игрални филма. Автор е на стотици телевизионни предавания, сред които изключително успешните национални кампании (в колаборация с британската Би Би Си) „Голямото четене“, „Великите българи“ и др. Главен редактор на най-авторитетното публицистично списание в България – *L'Europeo*. Носител на множество национални и международни отличия.

P. 13

Cinema
КИНО

Genoveva Dimitrova
Геновева Димитрова

Is among the leading Bulgarian film critics. She holds a degree in Russian philology from Sofia University St. Kliment Ohridski and a film studies degree from The Krastyo Sarafov National Academy for Theatre and Film Arts. She obtained her PhD in film studies in 2010 (Bulgarian Academy of Sciences). The author of many books and research projects, Dimitrova teaches film studies at Sofia University St. Kliment Ohridski. She is a member of the Union of Bulgarian Filmmakers, the Union of Bulgarian Journalists and the international federation of film critics (FIPRESCI) and frequently sits on the judges panels for national and international festivals.

е сред водещите български филмови критици. Завършила е руска филология в СУ „Св. Климент Охридски“ и кинознание в НАТФИЗ „Кръстъо Сарафов“, доктор по кинознание от 2010 г. (Българска академия на науките). Автор на множество книги и научни изследвания. Преподавател по кино в СУ „Св. Климент Охридски“. Член на Съюза на българските филмови дейци, Съюза на българските журналисти и на ФИПРЕСИ (Международната асоциация на филмовите критици), редовен участник в журията на национални и международни фестивали.

P. 24

Photography ФОТОГРАФИЯ

Liliana Karadzhova
Лилияна Караджова

Is a photographer and journalist. She holds a PhD in art and teaches a course in theory, history and development of photography at the National Academy of Arts in Sofia. She is a contributor to the *L'Europeo*, *Izkustvo I kritika*, *Bravacasa*, *Amica* and *Abitare* magazines and *Kultura* newspaper. Between 2008 and 2016 she was a columnist for the culture section of the *Novinar* newspaper. Karadzhova is the author of numerous photographic exhibitions and projects which have generated great public interest and acclaim.

е фотограф и журналист, доктор по изкуствознание, преподавател по Теория, история и развитие на фотографията в Националната художествена академия – София. Автор е в сп. *L'Europeo*, в. „Култура”, сп. „Изкуство и критика”, в периода 2008–2016 г. е колумнист в отдел „Култура” на в. „Новинар”, сътрудник на сп. *Bravacasa*, *Amica*, *Abitare*. Представяла е многократно свои авторски фотографски изложби и проекти, които се радват на сериозен обществен интерес и признание.

P. 34

Visual Arts ВИЗУАЛНИ ИЗКУСТВА

Luchezar Boyadjiev
Лъчезар Бояджиев

Is among the best known contemporary Bulgarian conceptual artists and one of the founders of the Institute of Contemporary Art in Sofia. His work is focused on personal interpretations of public processes, urban visuals and intervention in the public space. He has participated in numerous international competitions, exhibitions and performances in Germany, Great Britain, Russia, USA, Singapore, Turkey, Brazil, Hungary, Italy, etc.

е един от най-известните съвременни български концептуални артисти. Той е сред основателите на Института за съвременно изкуство – София. Работи с лични интерпретации на обществени процеси, с градска визуалност и намеса в публичното пространство. Участвал е в множество международни конкурси, изложби, пърформанси – Германия, Великобритания, Русия, САЩ, Сингапур, Турция, Бразилия, Унгария, Италия и др.

P. 44

Architecture АРХИТЕКТУРА

Aneta Vasileva
Анета Василева

Is an architect, architecture critic and journalist, a member of the architecture group WhATA. She teaches at the University of Architecture, Civil Engineering and Geodesy in Sofia and holds a PhD in history and theory of architecture with specific focus on the second half of the twentieth century.

е един от най-известните съвременни български концептуални артисти. Той е сред основателите на Института за съвременно изкуство – София. Работи с лични интерпретации на обществени процеси, с градска визуалност и намеса в публичното пространство. Участвал е в множество международни конкурси, изложби, пърформанси – Германия, Великобритания, Русия, САЩ, Сингапур, Турция, Бразилия, Унгария, Италия и др.

P. 58

Design ДИЗАЙН

Lidia Manolova
Лидия Манолова

Is a journalist and editor at the Bulgarian edition of the *Bravacasa* magazine. She writes about architecture, design and lifestyle since the launching of the magazine in 2005. Her reports, articles, interviews and analyses cover events taking place in the fields of international and Bulgarian design. Her texts have been published in numerous periodicals, including *Bravacasa Italia*, *Amica*, *L'Europeo* and *Capital* newspaper.

е журналист и редактор в списание *Bravacasa Bulgaria*. Пише за архитектура, дизайн и лайфстайл от основаването на списанието през 2005 година. Репортажите, статиите, интервютата и анализите ѝ отразяват събитията на световната сцена на дизайна и в България. Нейни текстове са публикувани в списанията *Bravacasa Italia*, *Amica*, *L'Europeo*, в. „Капитал“ и др.

Literature ЛИТЕРАТУРА

Vladimir Zarev
Владимир Зарев

Is one of the most celebrated contemporary Bulgarian authors whose work has also attracted considerable international interest. Zarev holds a degree in Bulgarian philology from Sofia University St.Kliment Ohridski. He is the author of nearly twenty works of literature, translated into all European languages. His novel *Decay* has become a bestseller in Germany and the USA. Zarev is the editor-in-chief of the influential literary journal *Savremennik*.

е един от най-известните съвременни български писатели, радващ се и на изключително сериозен международен интерес. Завършил е българска филология в СУ „Св. Климент Охридски“. Автор е на почти двадесет литературни произведения, преведени на всички европейски езици. Неговият роман „Разруха“ се превръща в бестселър в Германия и САЩ. Главен редактор на авторитетното литературно списание „Съвременник“.

Media МЕДИИ

Georgi Lozanov
Георги Лозанов

Is a philosopher, journalist, writer, and one of the most prominent Bulgarian media experts. He has written over 100 research papers and over 200 specialised publications on the topic of electronic media and the press, cultural studies, philosophy, aesthetics, literary criticism and art studies. He was a member of the Bulgarian media regulatory body since its founding in 1997 until 2016. He holds an associate professorship in journalism since 1994.

е философ, журналист, писател, един от най-авторитетните български медийни експерти. Автор е на повече от 100 научни студии и повече от 200 специализирани публикации по въпросите на електронните и печатните медии, културологията, философията, естетиката, литературната критика и изкуствознанието. Член на медийния регулаторен орган в България от самото му основаване през 1997 г. до 2016 година. Доцент по журналистика от 1994 година.

Book Publishing
КНИГОИЗДАВАНЕ

Svetlozar Zhelev
Светлозар Желев

Is one of the most distinguished specialists in the field of Bulgarian book publishing and contemporary Bulgarian literature. He was the editor-in-chief of Ciela Publishing House for many years, an editor at Colibri Publishing House, the editor-in-chief of the first six issues of the acclaimed literary magazine *Granta*, a director of the National Book Centre at the National Palace of Culture in Sofia. Zhelev is a lecturer at Sofia University St. Kliment Ohridski.

е един от авторитетните специалисти в областта на българското книгоиздаване и съвременната българска литература. Дългогодишен главен редактор на издателство „Сиела“, редактор в издателство „Колибри“, главен редактор на първите шест броя на уважаваното литературно списание „Гранта“, директор на Националния център на книгата към Националния дворец на културата – София, преподавател в Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

P. 98

Theatre
ТЕАТЪР

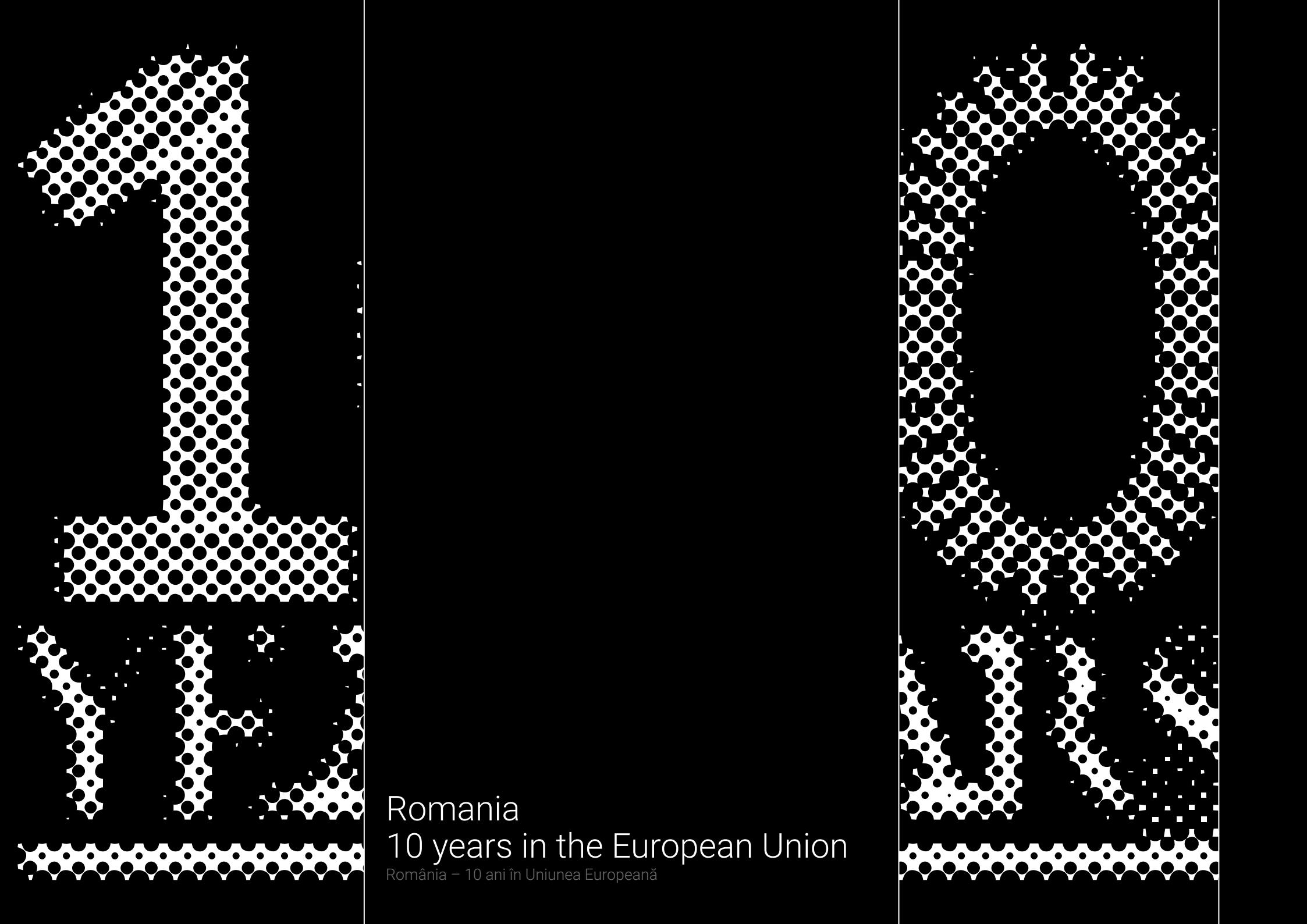
Javor Gardev
Явор Гърдев

Is among the leading Bulgarian theatre directors, whose stage and screen work has received international acclaim. He holds a degree in philosophy from Sofia University St. Kliment Ohridski and a degree in directing from The Krastyo Sarafov National Academy for Theatre and Film Arts. Gardev has directed nearly forty stage productions in Sofia, Varna, Berlin, Paris, Lille, Bern, Gdańsk, Moscow, St. Petersburg, Lisbon, etc. His feature film debut *Zift* won nineteen prestigious national and international awards.

е сред водещите български театрални режисьори, изключително ценен и на международната театрална и филмова сцена. Завършил е философия в СУ „Св. Климент Охридски“ и режисура в НАТФИЗ „Кръстю Сарафов“. Режисьор е на близо 40 театрални постановки, играны на сцените в София, Варна, Берлин, Париж, Лил, Берн, Гданск, Москва, Санкт Петербург, Лисабон и много други. Неговият дебютен игрален филм „Дзифт“ печели 19 престижни национални и международни отличия.

P. 108

Romania
10 years in the European Union

România – 10 ani în Uniunea Europeană

Romania and Bulgaria: Between the Balkan Past and the European Future

EN

Although the elites of south-eastern Europe have a number of distinct features, their tendency to associate themselves with the cultural values of the West dates to the premodern era. And although the ethnic and national histories of the nineteenth century do not coincide with those of western Europe, the period preceding the idea of nation and nation state was one in which the small lay intellectual class accepted the cultural code of western Europe. The Romanian and Bulgarian nations emerged in the context in which the dominant powers in south-eastern Europe – that is, in the so-called Balkans – were the Ottoman, Russian and

Austro-Hungarian empires. For centuries, the empires in question played a role in organising and administering the region, not only pursuing their own policies and interests, but also influencing socio-economic and cultural life, shaping the mental reflexes of the region's inhabitants.

Romania and Bulgaria discovered the fact of their belonging to Europe before taking into account the imperial legacy. They became independent nation states and adopted nationalist policies in the second half of the nineteenth century. The intellectual classes of the two states had leapt ahead in the period from 1830

RO

Cu toate că élitele din sud-estul continentului au câteva trăsături particulare, tentația asocierii lor la valorile culturale ale Occidentului este una care datează din epoca premodernă. Deși istoriile etnogene și naționale de secol XIX nu coincid cu acelea ale Europei occidentale, timpul care a premers ideii de națiune și de stat național a fost unul în care mica intelectualitate laică a receptat codul cultural al Europei occidentale. Națiunile română și bulgară apar în contextul în care puterile dominante din sud-estul continentului – aşa-numita regiune a Balcanilor – erau imperiile otoman, țarist și austriac. Vreme de secole, amintitele imperii au jucat un rol nu numai în organizarea și administrarea zonei, nu doar în beneficiul propriilor politici și interese, ci și în influențarea vieții social-economice și culturale, în formarea reflexelor mentale ale locuitorilor zonei.

România și Bulgaria și-au descoperit apartenența la Europa fără a lua în considerare moștenirile imperiale. Ele au devenit state naționale independente și parte a politicilor național-naționaliste în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Intelectualitatea celor două entități statale a ars etapele în anii 1830-1860, descoperind și cultivând diferențele comunitare pe bază de limbă, religie, cultură și istorie. Atunci s-a născut o nouă identitate politică. Aproape sigur aşa se explică ignorarea unei părți însemnante a moștenirilor, a propriilor trăsături cosmopolite și ecumenice, a vechii și bogatei diversități, a toleranței și a armoniei dintre comunitățile regiunii. A

to 1860, discovering and cultivating community differences based on language, religion, culture and history. It was then that a new political identity had been born. This almost certainly explains their ignorance of a significant part of their own cosmopolitan and ecumenical legacy of diversity, tolerance and harmony between the communities of the region. It was a time when the transition to modernity had begun and when the elites, by attending western schools, became more receptive in their ideas and behaviours to novelties based on Enlightenment and, in particular, Romantic thinking. On the other hand, the peasantry – the largest social segment – continued to be excluded from public life. Likewise, a new type of relations between communities, between majorities and minorities, took shape, with tensions becoming obvious in the interbellum decades and above all under the dictatorial fascist and communist regimes. Despite drawbacks, Romania and Bulgaria rapidly proceeded to modernisation of the state. They cultivated the idea of European integration long before joining the European Union and today are two states representative of what we call South-

Eastern Europe.

What has happened since 1989 and in the last decade in particular? What has EU membership meant for the two states? The decision to join the EU was taken unreservedly by the political class, supported by the majority of voters in the two countries. Even the nationalist parties voted in this direction. Romania and Bulgaria made remarkable efforts to be recognised as member states of the EU. From the official application to join, continuing with the negotiations that began in 2000 and culminated with membership of the EU from January 1st 2007, Romania and Bulgaria made political and administrative preparations. Their main objective was and remains European integration. In the ten years since they joined the EU, Romania and Bulgaria have sent representatives to all the European institutions and Romanian and Bulgarian citizens have become citizens of Europe. An important and tangible step was made in the process of adopting a new European identity and values. It was an auspicious start for both national communities. They gained the right to sit at the same table as European policymakers. Influenced by states with advanced economies, with high-

fost perioada în care a debutat tranzitia spre modernitate și când, prin frecventarea școlilor occidentale, mintea și comportamentul elitelor au devenit receptive la înnoirile bazate pe ideile iluministe și, mai cu seamă, pe acelea romantice. Pe de altă parte, în aceeași perioadă, țărani – segmentul social majoritar – au continuat să fie excluși din viața publică. De asemenea, s-a conturat un nou tip de relații între comunități, între majorități și minorități, tensiunile devenind evidente în decenile interbelice și mai ales sub regimurile de dictatură fascistă și comunistă. În pofida neajunsurilor, România și Bulgaria au parcurs rapid traseul modernizării statale. Ele au cultivat ideea integrării europene cu mult înainte de aderarea la Uniunea Europeană, astăzi fiind două state reprezentative pentru ceea ce numim Europa de Sud-Est.

Ce s-a întâmplat după 1989 și mai ales în ultimul deceniu? Ce a însemnat aderarea celor două state la UE? Decizia de a adera la Uniune a fost luată fără nici o reținere din partea clasei politice, susținută de masa de alegători din cele două țări. Chiar și partidele naționaliste au votat pentru această orientare. România și Bulgaria au făcut eforturi remarcabile pentru a fi recunoscute ca state membre ale UE. De la cererea oficială de aderare, continuând cu negocierile începute în anul 2000 și până la primirea în UE, la 1 ianuarie 2007, România și Bulgaria au parcurs pregătirile politice și instituțional-administrative. Principalul lor obiectiv a fost și a rămas integrarea europeană. În cei zece ani de la aderarea la UE, România și Bulgaria și-au trimis reprezentanți în toate instituțiile europene, iar cetățenii români și bulgari au devenit cetățeni ai Europei. S-a înregistrat un pas important și concret în procesul de însușire a valorilor și a noii identități europene. A fost

The Baroque Palace in Timișoara / The Art Museum in Timișoara
Palatul Baroc din Timișoara / Muzeul de Artă din Timișoara

Victor Neumann

Introduction
Introducere

Unirii Square, Timișoara (2013)
Piața Unirii, Timișoara (2013)

Photo by Nicolae Ladislau Prilipceanu

performance administrative cultures and legal systems, with strong democratic institutions, the two states made significant progress. Having once been pejoratively called “Balkan countries” by the international press and in western socio-political parlance, today they are called countries of South-Eastern Europe. Although progress has been slow and the problems still facing the two states are numerous, the pro-European social segment dominates the public states. What is important, particularly at a time when the whole EU is confronted with its first major crisis, is the fact that Romania and Bulgaria do not have anti-European political parties, as their societies are in a period of transition from a thinking imbued with communist-nationalist ideologies and mentalities to a thinking in which the individual, social diversity and European identity are gradually taking the place of national uniqueness or specificity. I think that slowly but surely, Eastern Europe will learn the critical-rational and tolerant meaning of inter-human relations. Although intolerant ideas and acts have only partly been left behind, having survived in cultural-political and religious discourses and in populist

discourses in particular, a culture of West-European values is winning over more and more individuals and groups in Romania and Bulgaria. As soon as intellectual history made an effort to gain the recognition of the circle of European nations and states and to integrate with them, it was to be expected that EU membership would mean a more obvious pro-European direction. For the time being, the European from this corner of Europe has not succumbed to the host of ideologies that are inimical to Europe.

Regional particularities aside, we have to acknowledge that we are experiencing a time of crises of conscience at the global level, which is also reflected in Europe in the form of a revival of populist ideologies. On the other hand, people's lives are not satisfying economically, politically or socially. As for the governments and administrations of European states that cultivate geographical and linguistic boundaries, that build walls and propagate neo-tribal messages, they show that they oppose freedom of thought and expression and freedom of movement. But in the absence of communication, empathy, mutual influence, neither emancipation

un început, unul de bun augur pentru ambele comunități naționale. Ele au dobândit dreptul de a fi prezente la masa comună a politicilor Europei. Influențate de state cu o economie avansată, cu o cultură administrativă și cu un sistem juridic performante, cu instituții democratice puternice, cele două state au înregistrat un important progres. De la formula peiorativă de „țări balcanice”, cum adesea fuseseră catalogate în presa internațională și în limbajele social-politice occidentale, astăzi sunt numite țări ale Europei de Sud-Est.

Dincolo de faptul că progresul este lent, că problemele cu care se confruntă cele două state sunt multiple, segmentul social pro-european domină scena publică. Ceea ce e important, mai cu seamă într-un moment în care întreaga Uniune se confruntă cu o primă criză de proporții, este faptul că România și Bulgaria nu au partide cu o politică anti-europeană, societățile lor fiind într-o perioadă de tranziție de la o gândire impregnată de ideologiile și mentalitățile communist-naționaliste la una în care individul, diversitatea apartenențelor comunitare și identitatea europeană se substituie treptat unicătăii sau specificității. Cred că, încet-încet, în Estul continentului se va forma o lume ce va deprinde înțelesul critic-rational și tolerant al relațiilor interumane. Deși ideile și gesturile intolerante nu au fost decât parțial depășite, ele supraviețuind în discursuri cultural-politice și religioase și mai ales în cele populiste, asumarea unei culturi normative de inspirație vest-europeană e pe cale să cucerească din ce în ce mai mulți indivizi și mai multe grupuri atât în România, cât și în Bulgaria. Odată ce istoria intelectuală dovedește un efort spre a dobândi recunoașterea și integrarea în cercul națiunilor și statelor europene, era de așteptat ca aderarea

nor peaceful cohabitation are possible. Reform of contemporary Europe is possible only if freedom means the politics of recognition and protection of differences, if there is the courage to formulate and propagate incompatible ideas and projects. Philosopher Isaiah Berlin said that the modern world needed to defend free creativity and the expanses in which a diversity of values and opinions can manifest themselves. I think that for today's Europe what is essential is to reconceptualise relations between governors and the governed, between institutions and people, between elites and the masses.

The European community as a body needs greater stability, greater pragmatism and a more accurate understanding of the citizen's aspirations. In order to renew itself, it is important that it contribute to the dissemination and absorption of shared cultural values. It is clear to all that, despite their importance, the expansion of the market for goods and economic development do not in themselves bring a shared cultural awareness or policies to benefit the middle class. In order to gain a feeling of belonging to one and the same continent,

what is required is conceptual reform, one which independent intellectuals can formulate more thoroughly and more credibly than any kind of bureaucracy. As for the leaders of the EU, only if they are visionaries will they be capable of restructuring central and local administrations. As regards Romania and Bulgaria, they will be completely integrated into the EU, participants in Europe's political decisions, only if their representatives are active participants in the major debates. It seems to me that they will be able to reach a higher standard than now as soon as their leaders understand the deeper meaning of the concept of Europe, one that is essentially transcultural and transnational.

In my book *The Temptation of Homo Europaeus*, which I wrote long before Romania and Bulgaria joined the European Union, I noted that despite wars, fanaticism and nationalism, Europe has remained the promised land. As periodic changes have illustrated, it has promised much, but the achievements have never lived up to the expectations. There is always utopia and reform, as Franco Venturi says, always progress and

să însemne o mai evidentă orientare pro-europeană. Deocamdată, europeanul din acest colț de Europă nu s-a lăsat înșelat de mulțimea ideologiilor și a formelor de manifestare potrivnice siesi.

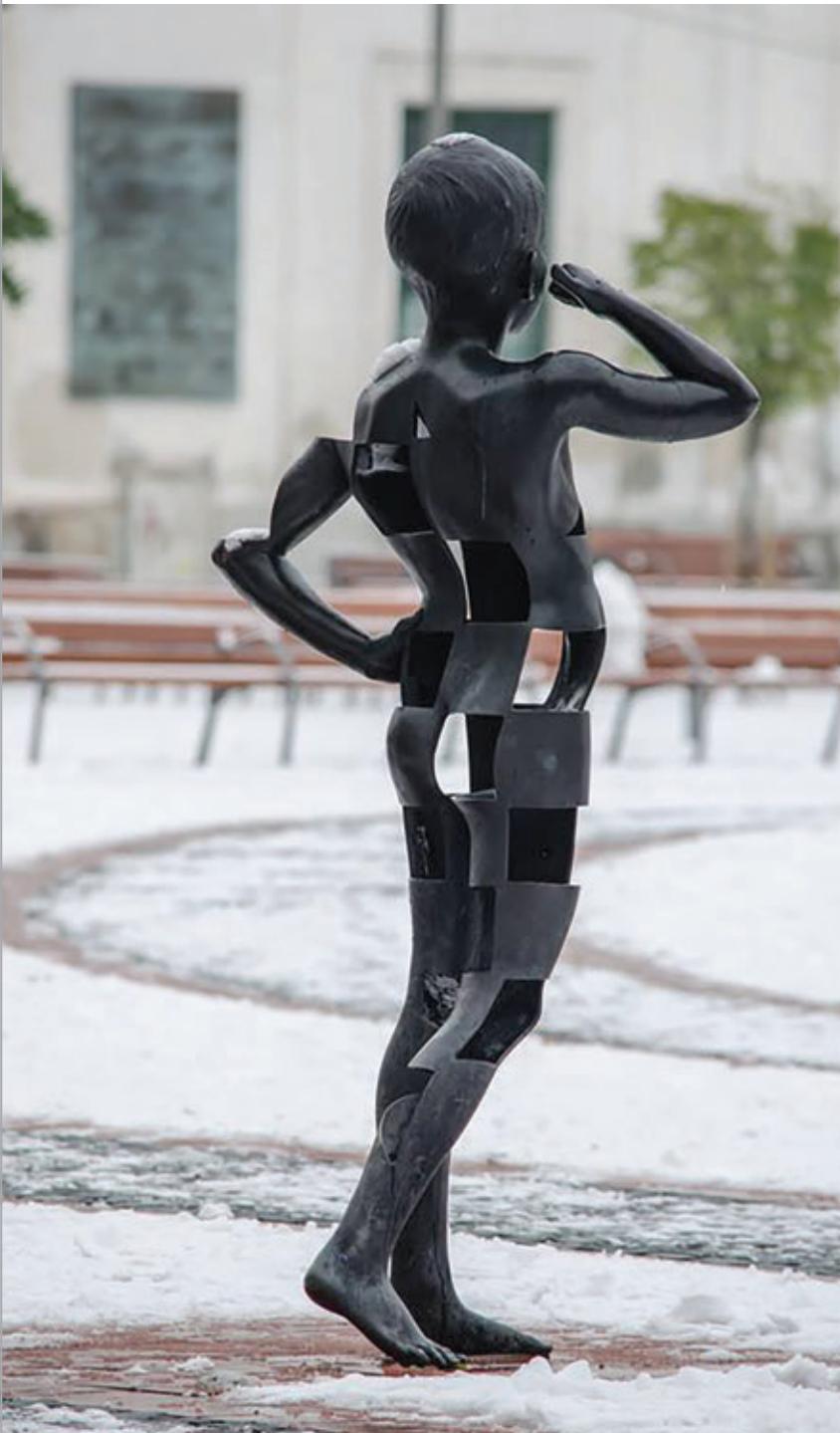
Dincolo de particularitățile regionale, trebuie să recunoaștem că trăim un timp al crizelor de conștiință la nivel global, ceea ce se reflectă și în Europa sub forma reluării ideologiilor populiste. Pe de altă parte, viața oamenilor nu e mulțumitoare nici economic, nici politic, nici social. Cât privește guvernele și administrațiile unor state europene care cultivă frontiere geografice și lingvistice, construiesc ziduri ori propagă mesaje neotribale, acestea arată că se împotrivesc libertății de gândire și de expresie ori libertății de mișcare. Or, în absența comunicării, a empatiei, a interferențelor, nici emanciparea și nici coabitarea pașnică nu sunt posibile. Reforma Europei contemporane este realizabilă doar atunci când libertatea înseamnă politica recunoașterii și apărării diferențelor, când există curajul de a formula și a propaga idei și proiecte incompatibile. Filosoful Isaiah Berlin observa că lumea modernă are nevoie de o apărare a orientării liberale creațoare, de întinse spații de manifestare a diverselor valori și opinii. Cred că, pentru Europa de astăzi, esențială este reconceptualizarea relațiilor dintre guvernări și guvernați, dintre instituții și oameni, dintre elite și mase.

Organismul comunitar european are nevoie de o mai mare stabilitate, de mai mult pragmatism și de o înțelegere mai precisă a aspirațiilor cetățeanului. Spre a se înnoi, este important să contribuie la răspândirea și însușirea valorilor culturale comune. E lipsedea pentru oricine că, în pofida

Protest, in Operei Square in Timișoara, against legalising
government corruption (February, 2017)
Protest, în Piața Operei din Timișoara, împotriva legalizării
corupției guvernului (februarie, 2017)

Photo by Robert Călin

The photo catches the bronze work created by the artist Bogdan Rață and placed in Timișoara.
Fotografia surprinde lucrarea din bronz creată de artistul Bogdan Rață, amplasată în Timișoara.

Photo by Adrian Mercea

importanței lor, extinderea pieței de mărfuri și dezvoltarea economică nu atrag după sine o conștiință culturală comună și nici politici în beneficiul clasei de mijloc. Pentru a dobânde sentimentul de apartenență la unul și același continent e nevoie de o reformă conceptuală, una pe care intelectualii independenți o pot formula mai temeinic și mai credibil, comparativ cu oricare gen de birocrație. Cât despre liderii Uniunii, doar dacă sunt vizionari vor fi capabili să restructureze administrațiile centrale și locale. În ceea ce privește România și Bulgaria, ele vor fi complet integrate în UE, participante la problemele și deciziile politice ale Europei, în cazul în care vor fi prezente, prin reprezentanții lor, în marile dezbateri. Cred că ele se vor putea ridica la un alt standard față de cel de acum de îndată ce liderii lor vor înțelege sensul profund al conceptului de „Europa”, unul transcultural și transnațional prin excelență.

În cartea *Tentația lui homo europaeus*, pe care am scris-o cu mult timp înainte de aderarea României și Bulgariei la Uniunea Europeană, observam că, în ciuda războaielor, a fanatismelor, a naționalismelor, Europa rămâne pământul făgăduinței. A promis mult, schimbările periodice ilustrează acest fapt, însă realizările n-au fost nicicând la nivelul așteptărilor. Mereu o utopie și o reformă, cum spune Franco Venturi, un progres și o rezistență, cum spune Roland Mortier. Mereu o teză și o antiteză, unumanism și un antumanism. Sau un *homo europaeus* și un *anti-homo europaeus*. Unitate, pe de-o parte, disoluție, pe de altă parte. Omul a câștigat de fiecare dată o experiență nouă. Cât despre lumea contemporană, ea este rezultatul altor trăiri și al altor sentimente, de unde și pretenția la o altă lectură și la o altă viziune. Nu de puține ori suntem tentați să credem că istoria se repetă, dacă nu

resistance, as Roland Mortier argues. There is always thesis and antithesis, humanism and anti-humanism. Or *Homo europaeus* and anti-*Homo europaeus*. Unity on the one hand, dissolution on the other. Man has each time gained a new experience. As for the contemporary world, it is the result of other experiences and other sentiments, whence too the claim to a different reading and a different vision. More often than not we would be tempted to believe that history repeats itself, if we did not discover at least something of what we usually call the peculiarity of the times and spaces where it unfolds.

Potential Reinventions of Identity Timișoara 2021 – European Capital of Culture

Membership of the European Union provides the opportunity to take part in numerous competitions, both national and European. Among the most popular is the competition to become European Capital of Culture. It is a project that is aimed not only at the privileged, at a minority, but also at all social segments. After fierce competition between fourteen Romanian cities, Timișoara won

the much-coveted title for the year 2021. What does this success mean? First of all, it is an opportunity to capitalise on the Romanian and European contemporary arts. Secondly, Timișoara, the Banat and Romania will have the opportunity to participate together in a culture of European dialogue. Thirdly, artists will gain a better awareness of the meeting with the wider public, abandoning their exceptionalism and working for the benefit of emancipating and extending the middle class, whose contribution to European democracy is fundamental. Without underestimating values, high culture and individual and group achievements, the drawbacks are multiple in some cities in Europe. Central and South-East-European cities await administrative reform, decentralisation and reinvention as genuine urban cultures. Timișoara is among the large Romanian cities that have strongly experienced the shock of transition to a market economy. Massive migration of local people to the West means that the old cultural and civic code is on the verge of extinction and inter-human and inter-community relations leave a lot to be desired. Often, intellectual monologue supersedes the culture of dialogue,

am descoperi măcar ceva din ceea ce îndeobște numim particularitatea timpurilor și a spațiilor ei de desfășurare.

Possible Reinventions of Identity Timișoara 2021 – European Capital of Culture

Apartenenta la Uniunea Europeană oferă șansa participării la numeroase competiții, deopotrivă naționale și europene. Printre cele mai populare proiecte se numără cel de capitală europeană a culturii. E vorba de un proiect ce se adresează nu doar celor privilegiați, unei minorități, ci tuturor segmentelor sociale. După o competiție acerbă între 14 orașe din România, Timișoara a câștigat mult râvnitul titlu pentru anul 2021. Ce înseamnă acest succes? În primul rând, oportunitatea de a valorifica la maximum creațiile contemporane românești și europene. În al doilea rând, Timișoara, Banatul Timișoarei și România vor avea ocazia de a deveni coparticipante la o cultură a dialogului european. În al treilea rând, creatorii vor conștientiza mai exact rolul întâlnirii cu marele public, abandonând exceptiionalismele și lucrând în beneficiul emancipării și extinderii clasei de mijloc, una fundamentală pentru democrația europeană.

Fără a subestima valorile, cultura înaltă, performanțele individuale și colective, neajunsurile sunt multiple în unele orașe ale Europei. Cât despre cele est-central și sud-est europene, ele își așteaptă reformele administrative, descentralizarea și reinventarea în sensul unei reale culturi urbane. Timișoara se numără printre centrele mari ale României care resimt puternic șocul tranzitiei la economia de piață. Migrația masivă a localnicilor în statele occidentale face ca vechiul cod cultural și civic

giving way to a behaviour in which the discourse or attitude of exclusion replaces the integrative outlook. In this context, it is self-evident that the society of today's Timișoara needs to be reinvented. It is one of the major objectives formulated in the candidacy file. Music and theatre festivals, art exhibitions, conferences and debates and public involvement in the arts all have as their aim the development of an associative, urban culture. What is fundamentally productive at present is the discovery and sharing of a common culture, of projects that contribute to overcoming the drawbacks of community life.

Timișoara has made a mark not only thanks to its multi- and intercultural history, not only thanks to its ecumenical outlook, but also thanks to its tolerance and fraternity. It has made itself known through its competitive spirit, its innovations in science and technology, its recognition of diversity, its literature and art. This is why its professional and administrative elites have aimed to put local civic spirit above fantasies and myths. It needs to be remembered that interbellum Timișoara was Romania's most European city, a

model of peaceful cohabitation for a multilingual, cosmopolitan populace, which opposed segregation on ethnic-cultural and religious lines. It is from here that the idea of Timișoara as European Capital of Culture took shape. In any event, the legacy of the past and multi- and inter-cultural heritage have lent the city an unmistakable identity. A political revolution is not enough for fundamental change and real European integration is based on knowledge and acknowledgement of the other, on the bridges between individuals and communities. In other words, I hope that Timișoara will advocate a paradigmatic change by means of culture and education, promoting urban freedom and focusing on overcoming social and occupational segregations, opening up to every type of community.

Despite criticism and the difficulties that arose over the course of preparing for the candidacy, the Association "Timișoara 2021" team had the energy to see the project through to the end, demonstrating that the city wants and is able to reappear on the Romanian and the European map. It was wonderful that lots of young people joined the project,

să fie pe cale de dispariție, relațiile interumane sau intercomunitare lăsând de dorit. Adeseori, monologul intelectual surclaseloră cultura dialogală, făcând loc unui comportament în care discursul ori atitudinea exclusivistă ia locul perspectivei integratoare. În acest context, este de la sine înțeles că societatea Timișoarei de astăzi trebuie să se reinventeze. E unul dintre obiectivele majore formulate în dosarul de candidatură. Festivalurile de muzică și teatru, expozițiile de artă, conferințele și dezbatările, implicarea publicului în actul propriu-zis al creației, toate au ca scop dezvoltarea unei culturi asociative, una urbană. Ceea ce este fundamental productiv în momentul de față e descoperirea și împărtășirea unei culturi identitare comune, a unor proiecte care să contribuie la surclasarea neajunsurilor vietii comunitare.

Timișoara s-a remarcat nu numai printr-o istorie multi- și interculturală, nu doar printr-o orientare ecumenică, ci și prin toleranță și fraternitate. Se făcuse cunoscută prin spiritul competițional, prin inovații în științe și tehnică, prin recunoașterea diversității, prin literatură și arte. Tocmai de aceea, elitele ei profesionale și administrative urmăriseră ca fanteziile și miturile să fie surclasate de civismul localnicilor. Trebuie sătut că Timișoara interbelică a fost cel mai european oraș al României, un model de coabitare pașnică a unei populații plurilingve și cosmopolite, împotrivindu-se segregării pe criterii etnoculturale și religioase. Pornind de aici, a prins contur ideea de capitală europeană a culturii. În tot cazul, moștenirile din trecut și acumulările multiculturale și interculturale i-au conferit o identitate inconfundabilă. O revoluție politică nu e suficientă pentru o schimbare fundamentală, o reală integrare europeană întemeindu-se pe cunoașterea

Timișoara, street art (2014)
Timișoara, artă stradală (2014)

Photo by Josika Jole Negovan

The Art Encounters Biennale 2015
Bienala Art Encounters 2015

Photo by Zorislav Stojanović

reacting positively to the Association's messages. There were people of all different age groups who supported the Association, volunteers who worked unexpectedly hard, contributing to the project's success. In addition to the intellectual community, the opinion-formers who acted in solidarity with those working on the project, the majority of citizens believed in the city's chances of winning the title of European Capital of Culture. At one point, the Association put up an advertising hoarding in Unirii Square, asking locals: "Do you believe Timișoara will become European Capital of Culture?" A large number of citizens felt the need to write what they thought on the billboard. Their ideas were not only unusual, but also generous. It is in such situations that we discover that the city has a huge human potential waiting to be harnessed. Gestures like this redoubled my confidence and above all they motivated all those who contributed to Timișoara's success.

An international jury examined the pulse of the city and numerous issues regarding the local and county administrations and their capacity and that of civil society

to implement the European Capital of Culture project. The jury consisted of twelve experts, ten from abroad and two from Romania and visited a number of cultural institutions in the city. The jury members were invited to meet representatives of cultural-linguistic and religious communities. They were able to listen to the reasons why the communities in question all supported the idea of Timișoara becoming the European Capital of Culture in 2021. They listened to the points of view of towns in the region and the Euro-region, from which it is plain that Timișoara will receive strong support when it comes to implementing the project.

Contemporary Timișoara is undergoing a realignment and consequently it has a number of weak points to do with integration of social diversity, civic involvement and gaps between rich and poor. There is a passive segment of the urban populace, which is content with a decent wage and consumerism, refusing to take an interest in the city's problems. Hence the obligation to cultivate not only the cultural act in itself, but also the economy and administration that make possible the cultural act. Hence

și recunoașterea celuilalt, pe punctile de legătură dintre indivizi și comunități. Cu alte cuvinte, sper ca Timișoara să pledeze pentru o schimbare paradigmatică prin cultură și educație, promovând libertatea urbană și concentrându-se pe depășirea segregărilor sociale și ocupaționale, respectiv pe deschiderea oricărui tip de comunitate.

În pofida criticilor ori a dificultăților ivite pe parcursul pregătirii candidaturii, echipa Asociației „Timișoara 2021” a avut forța să ducă munca până la capăt, demonstrând că orașul vrea și poate să repară pe harta României și pe harta Europei. Minunat a fost că mulți tineri s-au dedicat proiectului, reacționând pozitiv la mesajele Asociației. Au existat persoane din diferite grupe de vîrstă care s-au alăturat Asociației, voluntari care au lucrat neașteptat de mult, contribuind la bunul mers al lucrurilor. Dincolo de comunitatea intelectuală, formatoare a opiniei publice, care s-a solidarizat cu cei ce construiau proiectul, majoritatea cetățenilor a crezut în șansa orașului de a câștiga titlul de capitală europeană a culturii. La un moment dat, Asociația a montat un panou în Piața Unirii, întrebându-i pe cetățenii orașului: „Credeți că Timișoara va deveni capitală europeană a culturii?”. Foarte mulți timișoreni s-au simțit datorii să scrie crezul lor pe acel panou. Ideile erau nu doar inedite, ci și generoase! Am descoperit în asemenea împrejurări că orașul are un imens potențial uman care aşteaptă să fie valorificat. Gesturile de acest fel mi-au dublat încrederea, dar mai cu seamă i-au motivat pe toți cei ce au contribuit la succesul Timișoarei.

Pulsul orașului, numeroasele aspecte privind administrațiile locală și județeană, capacitatea lor și a societății civile de a implementa proiectul de

the importance of developing a feeling of community and urban belonging, of human solidarity, an understanding of the past and a vision for the future. Timișoara has placed at the forefront the idea of making the city and region better known in both Romania and Europe and aims to reinvent its urban identity through technological, scientific, musical, artistic, literary and architectural creativity at a European level.

Timișoara is a medium-sized European city and a large Romanian city. It is experiencing a crisis of awareness, a crisis of identity and a political-administrative crisis. Despite drawbacks of this kind, the large number of local and international companies based here has ensured a certain amount of stability and an economic base, highlighting a human potential waiting to be harnessed.

The reawakening and reinvention of Timișoara is possible through the European Capital of Culture project. The year 2021 will be a historic moment for Timișoara, the Banat and Romania as a whole. A new beginning, an East-West and North-South dialogue, contributing to cultural exchanges, to identification of the *sensus communis*, the backdrop that unites people, cultures, religions and communities and which, I hope, will not be led astray by irrational ideologies regardless of what they call themselves when they appear on the public stage.

capitală europeană a culturii au fost examineate de un juriu internațional. Având în componentă doisprezece specialiști, zece internaționali și doi români, juriul a vizitat câteva dintre instituțiile de cultură sau responsabile de viața culturală a orașului. Membrii lui au fost invitați la o întâlnire cu reprezentanții comunităților cultural-lingvistice și religioase, putând afla motivele pentru care acestea s-au solidarizat fără excepție cu ideea ca Timișoara să devină capitală europeană a culturii în anul 2021. Ei au ascultat punctele de vedere ale orașelor din regiune și din euroregiune, din care rezulta că Timișoara va primi o puternică susținere pentru punerea în practică a proiectului.

Timișoara contemporană tinde să se reașeze, prin urmare are o sumă de minusuri din punctul de vedere al integrării diversității sociale, al civismului, al discrepanțelor între bogați și săraci. Există un segment pasiv al populației urbane care se mulțumește cu un salariu acceptabil și cu practicile consumismului, refuzând preocuparea pentru problemele orașului. De aici obligația de a cultiva nu doar actul de cultură în sine, ci și economia și administrația care fac posibil actul de cultură. De aici importanța dezvoltării unui sentiment de apartenență comunitar-urbană, a unei solidarități umane, a unei înțelegeri a trecutului și a proiectării viitorului. Timișoara a așezat în prim-plan ideea mai bunei cunoașteri a orașului și a regiunii atât în România, cât și în Europa, propunându-și reinventarea identității urbane prin creații tehnice și științifice, muzicale și artistice, literare și arhitecturale de calibru european. Timișoara e un oraș de nivel mediu în Europa și un oraș mare în România. El se află într-o criză de conștiință, într-o criză identitară și administrativ-politică. În pofida

neajunsurilor de acest fel, multimea firmelor private locale sau internaționale i-a asigurat o anume stabilitate, o bază economică, evidențierind un potențial uman care așteaptă să fie valorificat. Redeșteptarea și reinventarea Timișoarei este posibilă prin proiectul capitală europeană a culturii. Anul 2021 va fi un moment istoric pentru Timișoara, pentru Banat, pentru România în ansamblul său. Un nou început, un dialog Est-Vest și Nord-Sud, contribuind la interferențele culturale, la identificarea acelui *sensus communis* – acea pânză de fond ce unește oameni, culturi, religii, comunități – care, sper, nu se va lăsa indus în eroare de ideologiile iraționale indiferent de numele sub care ele vor apărea pe scena publică.

10
YEARS

Mihai Fulger

A Decade with Romanian Cinema
Un deceniu cu filmul românesc

cin

Cinema

em

A Decade with Romanian Cinema

Un deceniu cu filmul românesc

EN

Ten years ago, Romanian cinema experienced a historic moment: Cristian Mungiu's *4 Months, 3 Weeks and 2 Days* became the first – and so far the only – Romanian feature film to win the top prize at the world's most important film festival: Cannes. As film critic Alex. Leo Ţerban quite rightly noted at the time, "Cristi Puiu planted the seed [with *The Death of Mr Lazarescu*, winner of "Un Certain Regard" in 2005], Cornelius Porumboiu watered it [with *12:08 East of Bucharest*, winner of the "Caméra d'Or" in 2006] and Cristian Mungiu has harvested the fruit".

New Romanian Cinema did not appear

from out of the blue. It was born and has developed as a result of the efforts and achievements of a large group of directors, starting with Cristi Puiu and continuing with Cristian Mungiu and Cornelius Porumboiu, as well as Cătălin Mitulescu, Radu Muntean, Călin Peter Netzer, Răzvan Rădulescu, Igor Cobileanski, Marian Crișan, Radu Jude, Adrian Sitaru and Florin Ţerban and now, most recently, with Gabriel Achim, Ana Lungu, Bogdan Mirică and Paul Negoeșcu. And new names are added to the list almost every year.

In the last ten years, Romanian cinema, which up until the beginning of the new

RO

Acum zece ani, cinematografia autohtonă trăia un moment istoric: *4 luni, 3 săptămâni și 2 zile* de Cristian Mungiu devinea primul – și, deocamdată, singurul – lungmetraj românesc distins cu trofeul suprem la cel mai important festival de film al planetei, cel de la Cannes. După cum observa atunci, pe deplin îndreptățit, criticul Alex. Leo Ţerban, „Cristi Puiu a pus sămânța [cu *Moartea domnului Lăzărescu*, Premiul „Un Certain Regard” în 2005], Cornelius Porumboiu a udat locul [cu *A fost sau n-a fost?*, Premiul „Caméra d'Or” în 2006], iar Cristian Mungiu culege roadele”.

Noul Cinema Românesc nu a apărut din neant. El s-a născut și a crescut ca urmare a eforturilor și realizărilor unui grup numeros de regizori, în frunte cu Cristi Puiu, continuând cu Cristian Mungiu și Cornelius Porumboiu, dar și cu Cătălin Mitulescu, Radu Muntean, Călin Peter Netzer sau Răzvan Rădulescu, apoi cu Igor Cobileanski, Marian Crișan, Radu Jude, Adrian Sitaru sau Florin Ţerban, și ajungând, pentru moment, la Gabriel Achim, Ana Lungu, Bogdan Mirică sau Paul Negoeșcu. Și lista se îmbogățește cu nume noi aproape în fiecare an.

În acești zece ani, cinematografia națională – care până la începutul noului mileniu era cunoscută pe plan internațional doar prin câteva nume de regizori și titluri de filme – a trăit o perioadă de glorie care ne-a depășit cele mai frumoase vise, fiind tot mai căutată și prețuită de

Mihai Fulger

millennium was familiar internationally only through a handful of directors and films, has enjoyed a period of glory that has exceeded our wildest dreams, has been held in high esteem by the critics and has been in demand with cinema selectors and film lovers throughout the world. The list of selections and awards Romanian films have gained at Cannes, Berlin and numerous other top international festivals since 2007 is more than impressive, culminating with a new first in the history of national cinema in 2016, when three feature films were selected in the competitions at Cannes. It would be no exaggeration to say that in the decade in question, New Romanian Cinema has, in the eyes of the whole world, been the most interesting film movement to have come out of Europe.

I believe that Romania's accession to the European Union has contributed decisively to this phenomenal success. In the first place, it is easier for Romanian film producers – having now become familiar with film festivals and markets, with workshops and pitches – to find co-producers from other EU countries for their new projects, which ensures they have the necessary budget. Thus, the

credits to most notable films of recent years feature co-producers representing various national cinemas of the EU countries: Belgium, Bulgaria, France, Germany, Holland, Hungary, Italy, Lithuania, Luxembourg, Poland, Spain, Sweden. Secondly, the same Romanian producers and their European co-producers have the opportunity to apply to the "Creative Europe" programme or the Eurimages fund for these institutions to cover potential holes in their budget.

It should be added, however, that before receiving funding from outside the country, Romanian film producers need to secure financing from the local film fund, that is, from the Romanian National Film Centre (CNC), without which the chances of obtaining foreign funding are drastically reduced. Fortunately, while 2000 has been called "the year zero", since this was a year when not a single Romanian film hit the big screens, in the recent period, thanks to the appropriate legislative framework (starting with the Cinema Law of 2002) and the competitions for film projects held by the CNC, the number of Romanian premieres has stabilised at between twenty and twenty-five a year.

către criticii, selecționerii și cinefilii din întreaga lume. Lista de selecții și/sau distincții obținute, din 2007 încocace, de filmele românești la Cannes, Berlin și multe alte festivaluri de top ale lumii este mai mult decât impresionantă, culminând cu o nouă premieră în istoria filmului autohton, înregistrată în 2016, când trei lungmetraje au fost selecționate în competițiile de pe Croazetă. Se poate spune, fără vreo exagerare, că, în deceniul supus analizei, Noul Cinema Românesc a reprezentat, pentru o lume întreagă, cea mai interesantă mișcare din spațiul filmului european.

Consider că aderarea României la Uniunea Europeană a contribuit decisiv la acest succes fenomenal. În primul rând, producătorilor autohtoni – care în ultima perioadă s-au familiarizat cu festivalurile și piețele de film, cu workshop-urile și pitch-urile – le este acum mult mai ușor să găsească, pentru noile lor proiecte, coproducători din alte țări membre ale Uniunii, care să le asigure devizul necesar. Astfel, pe genericele celor mai multe filme românești notabile din ultimii ani regăsim coproducători reprezentând diverse cinematografii naționale ale unor țări din UE: Belgia, Bulgaria, Franța, Germania, Italia, Lituania, Luxemburg, Olanda, Polonia, Spania, Suedia sau Ungaria. În al doilea rând, aceiași producători autohtoni și coproducătorii lor europeni au posibilitatea de a aplica la programul „Europa Creativă” sau la Fondul Eurimages, pentru ca aceste instituții să le acopere eventualele găuri din buget.

Totuși, se cuvine să adăugăm că, înainte de a primi sprijin financiar din afara țării, producătorii filmelor românești ar trebui să obțină o finanțare de la fondul cinematografic

4 Months, 3 Weeks and 2 Days
4 luni, 3 săptămâni și 2 zile

© Mobra Films

The Death of Mr Lăzărescu
Moartea domnului Lăzărescu

© Silvana Bratu – Mandragora

The Death of Mr Lăzărescu
Moartea domnului Lăzărescu

© Silvana Bratu – Mandragora

Mihai Fulger

Child's Pose
Poziția copilului

© Parada Film

Over the last decade, quantity has also happily combined with quality. For example, the majority of national film awards – and to a large extent international awards – for the year 2007 were shared between just two Romanian productions: Cristian Mungiu's *4, 3, 2*, mentioned above and Cristian Nemescu's *California Dreamin'* (*Unfinished*), awarded the "Un Certain Regard" Prize at Cannes. By contrast, in 2016 (in my opinion, the best year in the post-communist history of Romanian cinema), seven films competed for national awards and in major international festivals. Besides the three feature films in the running at Cannes – *Sieranevada* by pioneer Cristi Puiu, *Graduation* by award winner Cristian Mungiu and *Dogs* by new talent Bogdan Mirică –, Igor Cobileanski's *Eastern Business*, Paul Negoeșcu's *Two Lottery Tickets*, Adrian Sitaru's *Illegitimate*, Radu Jude's *Scarred Hearts* and Marian Crișan's *Horizon* also garnered praise.

Previously, 2010 had been a remarkable year for Romanian cinema. Then, Cristi Puiu's *Aurora* and Radu Muntean's *Tuesday, After Christmas* were selected for "Un Certain Regard", also at Cannes

Andrei Ujică's *The Autobiography of Nicolae Ceaușescu* was part of the official selection, but *hors compétition* and other four notable productions were released in Romania: Florin Șerban's *If I Want to Whistle, I Whistle*, Marian Crișan's *Morgen*, Răzvan Rădulescu and Melissa de Raaf's *First of All*, *Felicia* and Călin Peter Netzer's *Medal of Honor*. Obviously, not every film year is as good as the next, but in the last decade more important films than in any other decade in national cinema history have been made in Romania, thanks in large part to the participation of European co-producers.

Throughout the decade, Romanian cinema has evolved and matured significantly. At first, the pattern set by Cristi Puiu with *The Death of Mr Lăzărescu*, often labelled "minimalist", was fashionable (if not a "dogma"), with countless directors who aspired to similar festival success adopting it. Thus, on the big screen there was a plethora of moral dramas and dilemmas involving protagonists who were not at all exceptional, filmed in long takes, with restrained performances and without extra-diegetic music. In time, however, Romanian filmmakers, starting with

local,adică de la Centrul Național al Cinematografiei (CNC), fără de care şansele de a dobândi finanțări străine se reduc drastic. Din fericire, dacă 2000 a fost numit „anul zero”, deoarece atunci nici un film românesc nu s-a lansat pe marile ecrane, în ultima perioadă, datorită cadrului legislativ propice (începând cu Legea cinematografiei din 2002) și concursului de proiecte cinematografice organizat de CNC, în baza cadrului legislativ amintit, numărul premierelor autohtone s-a stabilizat între 20 și 25 pe an.

Iar cantitatea, de-a lungul ultimului deceniu, s-a conjugat fericit cu calitatea. De pildă, majoritatea distincțiilor naționale – și, în bună măsură, internaționale – pentru anul 2007 au fost împărțite între doar două filme românești: deja menționatul *4, 3, 2*, al lui Cristian Mungiu, și *California Dreamin'* (nesfârșit) de Cristian Nemescu, premiat și el la Cannes, cu trofeul secțiunii „Un Certain Regard”. În schimb, pentru 2016 (în opinia mea, cel mai bun an din istoria postcomunistă a cinematografului românesc), șapte filme au concurat la premiile oferite în țară și la mariile festivaluri de afară. Pe lângă cele trei lungmetraje din competițiile canneze – *Sieranevada*, al pionierului Cristi Puiu, *Bacalaureat*, al laureatului Cristian Mungiu, și *Câini*, al debutantului Bogdan Mirică –, au mai fost apreciate *Afacerea Est* de Igor Cobileanski, *Două lozuri* de Paul Negoeșcu, *Illegitim* de Adrian Sitaru, *Inimi cicatrize* de Radu Jude și *Orizont* de Marian Crișan.

Anterior, și 2010 fusese un an remarcabil pentru filmul românesc. Atunci, Cristi Puiu, cu *Aurora*, și Radu Muntean, cu *Marți*, după *Crăciun*, au fost selecționați la categoria „Un Certain Regard”, fiind însoțiti pe Croazetă de Andrei Ujică, cu *Autobiografia lui Nicolae Ceaușescu* (în selecția oficială,

Cristi Puiu himself, in *Aurora*, a film that demanded a more active and involved viewer than most national productions, realised that they had to make their own contribution (via the subjects and themes they tackled, as well as their directorial style and vision) to a internationally patented formula. The trend toward diversity in Romanian cinema has become very strong in recent years, with the more recent generation of directors even approaching genres such as comedy and thriller.

This diversification has recently brought about an increase in interest in Romanian films on the part of local audiences, an interest that had dramatically declined in the 1990s. Even if nationally the number of working cinemas remains very small (although the increasing number of small multiplexes partly makes up for the steady decline in independent theatres) and even if we have the smallest number of big screens per capita in the EU, the fact that a delightful comedy such as the above-mentioned *Two Lottery Tickets* filled more than 130,000 seats nationally (a huge figure by local standards in recent times) is encouraging. So too is the fact that in 2013 a hard-hitting drama, Călin

Peter Netzer's *Child's Pose*, winner of the Golden Bear at the Berlin Festival, sold more than 118,000 tickets in Romanian cinemas. The success of such titles heralds, I believe, the emergence of a new generation of cinemagoers, who are able to appreciate both auteur films, which until recently seem to have gone from being niche products to part of the mainstream and well-made genre films. Pre-university film education, via European-inspired programmes such as "Éducation à l'image", "Films for High School Students" and "CinEd", is able to contribute to the development of this new generation of cinemagoers.

Ten years after the first Palme d'Or was awarded to a Romanian feature film and twelve years after the official birth of the New Romanian Cinema (with *The Death of Mr Lăzărescu*, but anticipated by *Stuff and Dough*, Cristi Puiu's 2001 debut), my personal conclusion is that today international audiences (critics, selectors and film lovers in general) are no longer interested in the "new Romanian film" at Cannes or Berlin, as was the case a few years ago, but rather in "the new Puiu", "the new Mungiu", "the new Porumboiu", "the new Jude", "the new

dar hors compétition), iar pe marile ecrane românești s-au mai lansat patru producții notabile: *Eu când vreau să fluier, fluier* de Florin Serban, *Morgen* de Marian Crișan, *Felicia, înainte de toate* de Răzvan Rădulescu și *Melissa de Raaf*, precum și *Medalia de onoare* de Călin Peter Netzer. Evident, nu toți anii cinematografici pot fi la fel de buni, dar în ultimul deceniu s-au realizat în România, în mare parte cu participarea unor coproducători europeni, mult mai multe filme importante decât în orice alt deceniu al istoriei cinematografiei naționale.

De-a lungul acestor zece ani, cinematograful românesc a evoluat și s-a maturizat în mod semnificativ. Inițial, modelul impus de Cristi Puiu, cu *Moartea domnului Lăzărescu*, etichetat deseori ca „minimalist”, a devenit o adeverăta modă (dacă nu chiar o „dogmă”), fiind „împrumutat” de numeroși regizori care aspirau la un succes festivalier similar. Astfel, s-au înmulțit pe marile ecrane dramele și dilemele morale ale unor protagonisti nicidcum excepționali, filmate în lungi planuri-secvență, cu interpretari reținute, fără muzică extradiegetică și.a.m.d. Cu timpul, însă, cineastii români – începând chiar cu Cristi Puiu, în *Aurora*, film care solicită un spectator mult mai activ și mai implicat decât majoritatea producțiilor naționale – au realizat că trebuie să aducă propriile contribuții (prin subiectele și temele tratate, dar și prin stil sau vizuire regizorală) unei formule brevetate internațional. Tendința de diversificare a ofertei cinematografice autohtone a devenit foarte puternică în ultimii ani, ajungând și la abordarea, de către realizatorii din generațiile mai recente, a unor genuri precum comedia sau thrillerul.

Revitalizarea genurilor a adus, recent, și o creștere a

Child's Pose
Pozitia copilului

© Parada Film

A Decade with Romanian Cinema
Un deceniu cu filmul românesc

Sitaru", and so on. That is to say that New Romanian Cinema has succeeded in bringing to the fore a number of major names, who now have numerous admirers following their careers with interest. Books in both Romanian and English have begun to be written about these Romanian filmmakers, their films are studied in universities all over the world and their work is released in box-set collections. If they will manage to keep alive the interest of film lovers around the world and to be counted among the best-rated contemporary filmmakers, this all depends on them.

Finally, it should be said that not only Romanian producers, but also distributors and exhibitors have in the last decade taken full advantage of the support provided by European institutions. Creative Europe and Eurimages, along with the national cinema funds of West European countries with major film industries, provide financial support to Romanian distributors interested in bringing European films to Romanian big screens as a vital alternative to the dominant Hollywood productions. As for independent film exhibitors, who can't

compete with what the multiplexes have to offer (and not just in terms of films), membership of the Europa Cinemas international network, headquartered in Paris, which supports distribution of European films throughout the world, presents a big opportunity when it comes to surviving in a highly competitive market. In other words, under this heading too, Europe still represents the future.

interesului publicului autohton față de filmele românești, interes care se diminuase dramatic în anii '90. Chiar dacă numărul cinematografelor funcționale rămâne foarte mic (totuși, înmulțirea multiplexurilor din malluri compensează parțial declinul constant al sălilor independente) și suntem, în cadrul UE, țara cu cele mai puține ecrane raportate la numărul de locuitori, faptul că o comedie savuroasă, precum deja amintita *Două lozuri*, a adus în cinematografele naționale peste 130.000 de spectatori (ceea ce, la standardele locale din ultima perioadă, înseamnă enorm) este dătător de speranțe. La fel este, însă, și faptul că, în 2013, o dramă incomodă, distinsă cu Ursul de Aur la Festivalul de la Berlin, *Poziția copilului* de Călin Peter Netzer, a vândut peste 118.000 de bilete în sălile românești. Succesul unor asemenea titluri anunță, cred, nașterea unei noi generații de spectatori cinefilii, ce pot aprecia atât filmele de autor (care, până recent, păreau să fi devenit, din produse „de nișă”, opere *mainstream*), cât și filmele de gen reușite. Educația cinematografică preuniversitară, prin programe de inspirație europeană precum „Éducation à l'image”, „Filme pentru liceeni” sau „CinEd”, poate contribui la dezvoltarea acestei noi generații de spectatori.

O concluzie personală, la 10 ani de la primul Palme d'Or acordat unui lungmetraj românesc și la 12 ani de la nașterea oficială a Noului Cinema Românesc (cu *Moartea domnului Lăzărescu*, anticipat însă de *Marfa și banii*, debutul lui Cristi Puiu din 2001), este că astăzi publicul internațional (critici, selecționeri și, în general, cinefilii) nu mai este interesat atât de „noul film românesc” de la Cannes sau Berlin, cum se întâmpla în urmă cu câțiva ani, ci mai degrabă de „noul Puiu”, „noul Mungiu”, „noul

4 Months, 3 Weeks and 2 Days
4 luni, 3 săptămâni și 2 zile

© Mobra Films

Porumboiu", „noul Jude”, „noul Sitaru” și.a.m.d. Cu alte cuvinte, Noul Cinema Românesc a reușit să impună câteva nume de autori importanți, care au deja mulți admiratori ce le urmăresc cu interes evoluția. Despre acești cineasta români au început să se scrie cărți, în română și în engleză, revistele de specialitate le dedică dosare și chiar numere speciale, filmele le sunt analizate, de studenții de la Film și Filmologie, în universități din toată lumea, precum și adunate în box set-uri de colecție. Dacă ei vor reuși să mențină viu interesul cinefililor din întreaga lume și să se impună definitiv printre cei mai apreciați autori de cinema contemporani, asta depinde numai de ei.

În final, trebuie spus că nu doar producătorii, ci și distribuitorii și exploatații (cei care au în administrare sălile de cinema) români au profitat din plin, în deceniul la care ne referim, de sprijinul oferit de instituții europene. Tot „Europa Creativă” și Eurimages (alături de fonduri naționale din țările vest-europene cu cinematografii naționale importante) susțin finanțar distribuitorii români interesați să aducă pe ecrane filme europene, ca alternativă absolut necesară la producția hollywoodiană dominantă. Cât despre exploatații unor săli independente, care nu pot concura cu oferta (nu doar cinematografică) a multiplexurilor, aderarea la rețeaua internațională Europa Cinemas (cu sediul la Paris), ce sprijină difuzarea filmelor europene în lume, reprezintă o mare sănsă de a rezista pe o piață foarte competitivă. Altfel spus, și la acest capitol, Europa reprezintă – în continuare – viitorul.

10
YEARS

Cosmin Bumbuț

The faces of Romania
Fetele României

154

Photography

fotografie

The faces of Romania

Fetele României

10
YEARS

EN

I like to do portraits. I like people. I like to listen to their stories and try to capture their essence. Romania has many faces: Romania is a doctor from Corabia who does ten to fifteen emergency room night shifts a month because in this small town near the Danube there are too few doctors. Romania is my good friend, writer Mircea Cărtărescu. Romania is Pricu, a gangster I met in Aiud Penitentiary when I was working on the *Bumbata* photograph series. Romania is my friend, violinist Alexandru Tomescu, the people who took to the streets this winter to demonstrate against corruption, the last brass smiths of Corcova, who are losing

their traditions, the homeless people of Satu Mare and the volunteers from Zalău who work with disabled children.

I carry all these faces with me and at the same time I carry their stories. I have made them into postcards and sent them to the people who subscribed when I set off on my wanderings. For three and a half years I've been living in a caravan and wandering around the country. I'm looking for the faces of Romania.

RO

Îmi place să fac portrete. Îmi plac oamenii, îmi place să le ascult poveștile și să încerc să le surprind esența. România are multe chipuri: România este un doctor din Corabia care face 10-15 găzzi într-o lună pentru că micul oraș de la Dunăre a rămas fără doctori. România este bunul meu prieten, scriitorul Mircea Cărtărescu. România este Pricu, un interlop pe care l-am cunoscut în Penitenciarul Aiud, când lucram la albumul foto *Bumbata*. România este prietenul meu, violonistul Alexandru Tomescu, oamenii care au ieșit în iarna asta pe străzi ca să lupte cu corupția, ultimii căldărari din Corcova care-și pierd tradițiile, oamenii străzii din Satu Mare și voluntarii din Zalău care lucrează cu copiii cu dizabilități.

Port toate aceste chipuri cu mine și, odată cu ele, poveștile lor. Le-am transformat în cărți poștale și le-am trimis oamenilor care s-au abonat la vederi de când am plecat teleleu. Pentru că eu, de trei ani și jumătate, trăiesc într-o autorulotă și umblu teleleu. Caut fețele României.

*Homeless teenagers from Satu Mare,
in an abandoned building on the bank
of the river of Someș*

Tineri fără adăpost din Satu Mare,
într-o clădire abandonată de pe malul
Someșului

Pricu, a pimp from Alba Iulia,
on the day of his release from
the Aiud Prison
Pricu, un proxenet din Alba
Iulia, în ziua eliberării din
Penitenciarul Aiud

Cosmin Bumbuț

Busuioc at home, in Dănceu
village, Mehedinți County
Busuioc la el acasă, în satul
Dănceu, județul Mehedinți

Mircea Cărtărescu, writer
Mircea Cărtărescu

Attending a wedding in Negrești-Oaș
La o nuntă în Negrești-Oaș

*Codrin, volunteer at NoRo Center in Zalău,
working with disabled children*
*Codrin, voluntar la Centrul NoRo din Zalău,
lucrând cu copiii cu dizabilități*

Protest in Alba Iulia against OUG 13
Protest în Alba Iulia împotriva OUG 13

visual

Călin Dan

The generation of traitors and betrayed generations.
From a short handbook of political hypocrisies
Generația trădătorilor și generația trădatei.
Dintr-un scurt manual al ipocizilor politice

arte

vizuale

arts

The generation of traitors and betrayed generations. From a short handbook of political hypocrisies

Generația trădătorilor și generațiile trădate. Dintr-un scurt manual al ipocriziilor politice

EN

I have been asked to reflect on what Romania's ten years as a young member of the European Union have meant for the visual arts. What meaningful things have happened in my field of expertise since 2007? This is the kind of periodic balance sheet that can provide a large number of answers, depending on your viewpoint. In the following I shall limit myself to a sketch of mores.

Two contradictory phenomena have marked the 2007-2017 period, in my opinion: the consolidation of a middle subclass (an ersatz middle class), generated by the economic micro-

boom of the 2000s and the economic pressure placed on that class under the influence of the historic bust that occurred in the first quarter of 2007 when the major American banks crashed. Romania's accession to the European Union and NATO obviously had a palliative effect over the medium term, but also over the medium term it led to complications in the perception of local identity in the new context. The clash between the middle subclass, which was entrepreneurial and internationalist in outlook and representatives of the non- (or anti-) entrepreneurial state, dominated by people one or two generations older, shaped the decade's

RO

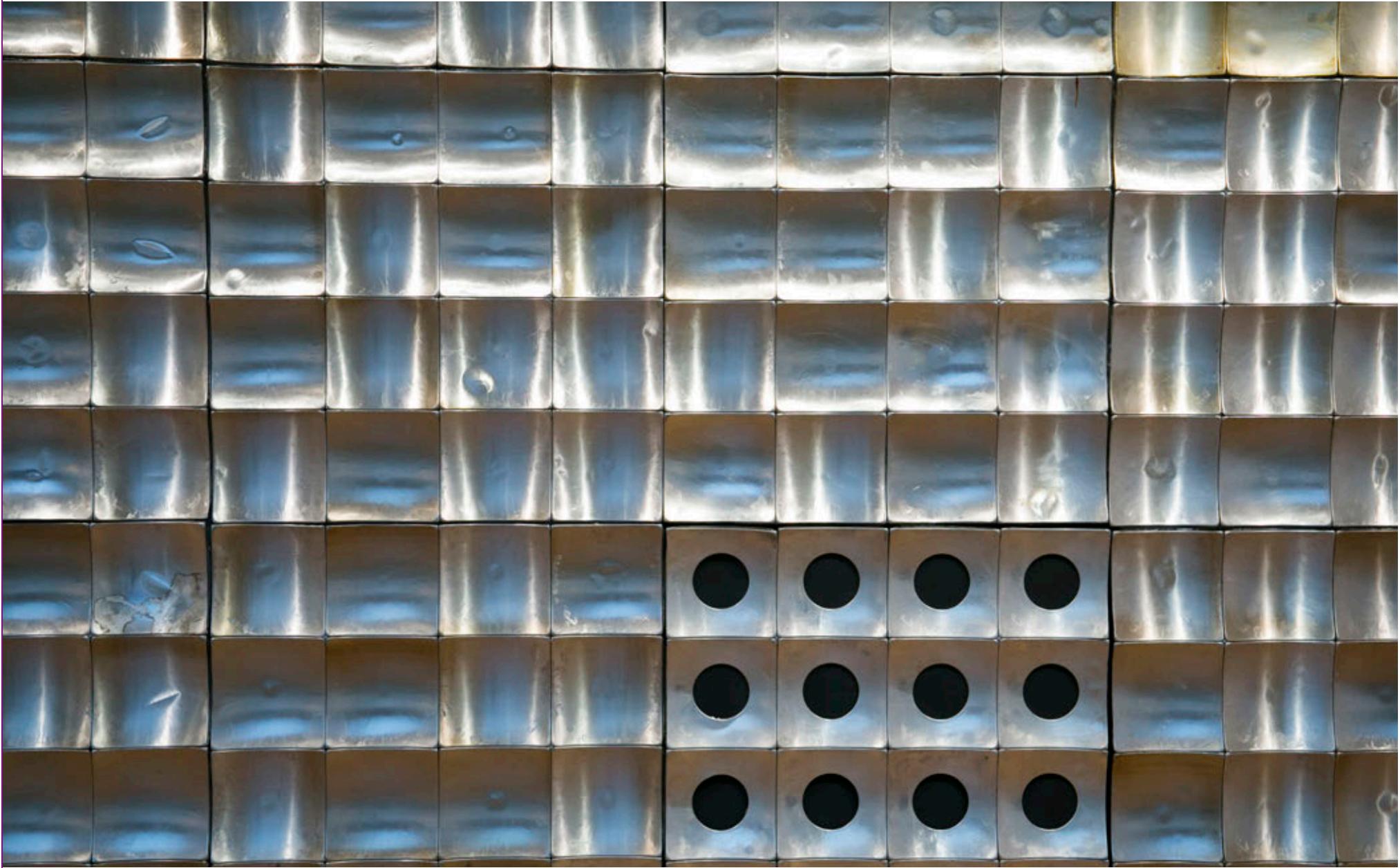
Mi se cere să reflectez la semnificația, pentru artele vizuale, a celor zece ani parcursi de România ca ânără membră a Uniunii Europene. Ce s-a întâmplat semnificativ în domeniul meu de expertiză din 2007 încoace? E un tip de bilanț de etapă pentru care se pot da o mulțime de răspunsuri, depinzând de unghiul de vedere. Mă voi limita în cele ce urmează la o schiță de moravuri.

Două fenomene contradictorii caracterizează, după părerea mea, intervalul 2007-2017: consolidarea unei subclase sociale medii (un ersatz de clasă mijlocie), generată de micro-boomul economic al anilor 2000; respectiv, presurizarea economică a aceleiași, sub influența crahului istoric declanșat în primul trimestru al anului 2007, prin căderea marilor bănci americane. Intrarea României în Uniunea Europeană și în NATO a avut, desigur, un efect paliativ pe termen mediu, dar tot pe termen mediu criza a dus la complicații de percepție asupra identității locale în noul context. Confruntarea dintre această subclasă mijlocie, antreprenorială și internaționalistă ca mentalitate, și reprezentanții statului de drept, ne- (sau anti-) antreprenorial și dominat de persoane cu una sau două generații mai vîrstnice, a modelat stilul de dialog social al deceniului, simplificându-l adeseori până la clișeul misticator al conflictului intergenerațional.

Un al treilea fenomen important pentru discuție este mutația de paradigmă culturală de la dominația textului la

Călin Dan

The generation of traitors and betrayed generations.
From a short handbook of political hypocrisies
Generația trădătorilor și generației trădate.
Dint-un scurt manual al pocuzilor politice

*Series of 48 aluminium plates (from the originally 120 square meter installation conceived for the Dacia Cinema in Baia Mare, Maramureș), undated
The work is part of "The Ephemerist. A Mihai Olos Retrospective Exhibition".*

*Serie de 48 de plăci de aluminiu (parte din instalația de 120 de metri pătrați realizată pentru Cinematograful Dacia din Baia Mare), nedatată
În expoziția „Efemeristul. O retrospectivă Mihai Olos”*

National Museum of Contemporary Art / MNAC / Bucharest
on view between / între: 10.11.2016 - 26.03.2017

Photo by Gabriela Pană, MNAC

style of social dialogue, often simplifying it to the point of the obfuscatory cliché of intergenerational conflict.

A third important phenomenon for discussion is the shift in cultural paradigm from the domination of the text to the rapid ascendance of the image, under pressure from a market dominated by digital information. The aforementioned middle subclass was made up of people employed in multinationals or advertising. Some of them migrated to the creative industries, others remained ensconced in the corporatist system and others still opted for the arts. Having been young or very young at the beginning of the period, they have now reached the age of the first crisis (one's forties), when family and social responsibilities cast a shadow of heightened concern over the enthusiasms of youth and throw into question any eventual achievements. But throughout this time, the middle subclass has contributed – indirectly, frivolously, continuously, unevenly – to the idea that there is an audience for art, even an audience for contemporary art.

Against this backdrop – a combination

of optimism and frustration – in the niche of the visual arts (practitioners, curators, critics), a generational group has taken shape, which benefits, on the one hand, from a feeling of belonging to the middle subclass and, on the other, from a viewpoint situated outside the recent past. It is a generation of contrast, which holds up to preceding generations a set of symmetrically opposed values: politicisation of discourse versus metaphorisation of power; stark conceptualism versus formal sensuality; rejection of the object versus lading the image with feeling; aggressive rejection of recent history versus exaltation of the cultural past; entrepreneurial spirit versus economic naivety.

What takes this picture beyond the predictable mechanics of generations and the mentalities that define them succeeding each other by opposition is the radicalism of the rejection of everything that does not fit the middle subclass's canon of success. Viewed unsympathetically, the history of the twentieth century is a source of indignation and/or irony, seldom of nuanced examination and never of empathy. The history of local art is peopled with losers

o ascensiune rapidă a imaginii, sub presiunea unei piețe dominate de informația digitală. Subclasa medie pe care am menționat-o anterior s-a format din persoane angajate în multinaționale sau în publicitate. Unele au migrat de acolo către industriile creative, altele s-au cantonat în sistemul corporatist, câteva au optat pentru creația artistică. Foarte tineri și tineri la începutul intervalului, acești oameni au ajuns acum la vârsta primei crize (40 plus), când responsabilitățile familiale și sociale aruncă o umbră de îngrijorare accentuată asupra entuziasmelor tinereții și pun sub semnul întrebării eventualele realizări. În tot acest timp însă, subclasa medie a participat, indirect, frivol, rapsodic, constant, inegal, la consolidarea ideii că există un public pentru artă – ba mai mult, că există un public pentru arta contemporană.

Pe acest fundal – o combinație de optimism și frustrare – s-a conturat în nișa artelor vizuale (practicieni, curatori, critici) un grup generațional care beneficiază, pe de o parte, de un sentiment de apartenență la subclasa medie, iar, pe de altă parte, de o perspectivă din afară asupra trecutului recent. E o generație de contrast, ce opune celor care au precedat-o un set de valori simetrice: politicizare a discursului versus metaforizare a puterii; conceptualism sec versus sensualitate formală; refuzul obiectului versus încărcare emoțională a imaginii; respingerea agresivă a istoriei recente versus exaltarea trecutului cultural; spirit antreprenorial versus naivitate economică.

Ceea ce duce acest tablou dincolo de mecanica previzibilă a succesiunii prin opozиie a generațiilor și a mentalităților care le definesc este radicalismul respingerii a tot ce nu

whose only utilisable quality is that they justify a play of clichés connected to the failure of modernism under the two waves of political extremism that swept the country between the 1930s and '80s. The institutions really worthy of the historian's attention are those of power. And this is not because of their decisiveness in the play of local civilisation (or anti-civilisation); nor is it because of the accessibility of information about them (open archives, documents, media presence); rather it is because the individual is not interesting when it comes to writing this history, which – unexpectedly, even now – is perceived as levelling and collectivist.

Recent history is read as an amorphous, ideologically condemned reality. The individual is too complicated, he is hidden, his dramas do not serve the oppositional thesis (old versus new), his achievements cannot be placed in expressive enough a contrast with the present except through a documentary effort worthy of a more lucrative cause. Nuancing the amorphousness of the past is a difficult bet, which demands investment and the economic context does not encourage researches that look

at details, at analysis of large figures, at detecting manifestations outside the canonical duality (power/opposition, authority/dissidence). Caught in the pincers of identity (on the one hand, the ascendancy of their own subclass and on the other, the continuing economic and political crisis of that subclass), the young generation of image professionals is doomed to repeat the mistakes of preceding generations, constructing a superficial, dogmatic discourse centred on ideas rather than the individual, on dogmas rather than pragmatic solutions.

The confusion between generational conflict, with its subliminal tensions, and the conflict of ideas or ideologies complicates the picture through the abuse of mixed rhetoric. Right and left are political concepts that not only have been left behind historically, but also have been left behind without ever having democratically taken part in establishing a mature political discourse in Romania. Nevertheless they keep coming back obsessively – perhaps also from a feeling of frustration toward the phases that were not completed in time – in talk about visual production, as well as in the ambitions of visual production itself.

intră în canonul de succes al subclasei medii. Privită fără simpatie, istoria secolului XX este o sursă de indignare și/sau ironie, rareori de cercetare nuanțată, niciodată de empatie. Istoria artei locale e populată de *luzări* a căror singură calitate utilizabilă este că justifică un joc de clișee legate de ratarea modernismului sub cele două valuri de extremism politic ce au măturat teritoriul între anii '30 și anii '80 ai secolului precedent. Singurele demne într-adevăr de atenția istoriografului sunt instituțiile puterii. Iar asta nu doar datorită caracterului lor determinant în jocul civilizației (sau anti-civilizației) locale; nici datorită accesibilității informației despre ele (arhive deschise, traseu de documente și prezență media); ci și pentru că individul nu este interesant pentru scrierea acestei istorii percepute – neașteptat, chiar și acum – nivelator, colectivist.

Istoria recentă este citită ca o realitate amorfă, condamnată ideologic. Individual e prea complicat, e ascuns, dramele sale nu servesc tezei opoziționiste (vechi versus nou), realizările sale nu pot fi puse într-un contrast suficient de expresiv cu prezentul decât printr-un efort documentar demn de o cauză mai lucrativă. Nuanțarea amorfității trecutului e un pariu dificil, care cere investiție, iar contextul economic nu încurajează cercetări ce se uită la detalii, la analiza numerelor mari, la depistarea unor manifestări în afara dualismului canonic (putere și opoziție / autoritate și disidență). Prinsă în cleștele identitar (pe de o parte, ascensiunea subclasei proprii, pe de alta, continua criză economică și politică a aceleiași), generația Tânără a profesioniștilor imaginii este condamnată să repete erorile generațiilor precedente, construind un discurs superficial, dogmatic, centrat pe idei,

**"Dark Side of Nature" / Chapter 1 of the series
"The White Dot and the Black Cube"**
**„Partea Întunecată a Naturii" / Capitolul 1 al
seriei „Punctul Alb și Cubul Negru”**

Artists / Artiști:
Biroul de Cercetări Melodramatice (RO), Igor și Ivan Buharov (HU), Antanas Gerlikas (LT), Minseung Jang (KR) + Jael Jung (KR), Rosell Meseguer (ES), Adrien Tirtiaux (BE - AT)

Project Team / Echipa de proiect:
Attila Kim, Gabriel Chiș Bulea

Curators / Curatorii:
Diana Marincu, Anca Verona Mihuleț

National Museum of Contemporary Art / MNAC / Bucharest
on view between / între: 27.11.2015 – 31.01.2016

Photo by Stefan Jammer

Logos, installation art – part of the project "In Times of Hope and Unrest. Critical Art from Iași"
Logos, instalată de artă – parte a proiectului „În vremuri de speranță și neliniște. Artă critică din Iași”

Artists / Artiști:
Dan Acostioaei, Dragoș Alexandrescu, Liliana Basarab & Bogdan Pălie, Matei Bejenaru, Cezar Lăzărescu, Dumitru Oboroc

Curators / Curatori:
Cătălin Gheorghe, Cristian Nae

National Museum of Contemporary Art / MNAC / Bucharest
on view between / între: 26.11.2015 - 20.03.2016

The commonplaces of relational art, the legitimate concerns of a society subject to the tensions of globalisation, are instruments for creating a justificatory picture, one of continuous, intransigent revolution. The relationship of a particular doctrine to the historical left, which has been compromised at every level (ideological, social, economic, cultural, human), is non-existent. The communist period is an exciting subject only as a time capsule, as a hilarious area, or as an amorphous archaeological deposit, which can be chaotically excavated, in accordance with post-factum agendas. Just as the individual (the artist, the exhibition organiser, the critic) who lived under communism is nothing but an irrelevant fossil outside the masses, so too the regime in which that individual without qualities lived is irrelevant to the left-wing aspirations of the present.

The key to this attitude is the entrepreneurial spirit. The compromises of the period of dictatorships were compromises; the compromises of today are strategies for success. To create a trenchant discourse about the collapse of capitalist doctrine in the shadow of

corporatist sponsors, preferably from the banking sector (responsible for the 2007 crash, let us remember), is the current coin, encouraged by the sponsors themselves, in the name of the celebrated acronym C(orporate) S(ocial) R(esponsibility). The hapless losers under real communism are still the losers in this lap of the stadium.

Not all of the past is negated, however: the past that has already been (or is in the course of being) validated by the international market remains accessible and precious to us. History can only be a history of success. Archaeological excavations of the recent past are carried out with precision, based on a market study and by virtue of the safest possible forecasts. The collective parricide and matricide practised when it comes to the recent history of culture come to an abrupt stop when heredity is capable of becoming flattering.

Indifferent to historical nuance and the givens of context, the cultural workers allow themselves to be adopted post factum by local artists whom they have discovered on the lists of art fairs or in internationally glorified museums. An explainable sadness haunts this

nu pe individ, pe dogme, nu pe soluții pragmatische.

Confuzia între conflictul generațional, cu tensiunile lui subliminale, și conflictul de idei sau ideologii complică tabloul acesta, prin abuzul de retorică amestecată. Dreapta și stânga sunt concepe politice nu doar depășite istoric, dar depășite fără a fi participat vreodată în mod democratic la stabilirea unui discurs politic matur în România. Totuși, ele revin obsesiv, poate și dintr-un sentiment de frustrare față de etapele neparcurse la timp, în vorbirea despre producția vizuală, ca și în ambițiile producției vizuale însese. Locurile comune ale artei relaționale, îngrijorările legitime ale unei societăți supuse tensiunilor globalizării sunt instrumentate pentru a crea un tablou justificativ, de revoluție continuă, intransigentă. Relația unei atari doctrine cu stânga istorică, compromisă pe toate planurile (ideologic, social, economic, cultural, uman) este inexistentă. Perioada comunistă e un subiect excitant doar în calitatea sa de conservă de timp, de zonă hilară sau de depunere arheologică amorfă, unde se poate săpa haotic, conform unor agende post-factum. Așa cum individul (artistul, organizatorul de expoziții, criticul) trăitor în comunism nu e decât o fosilă nerelevantă în afara masei, la fel regimul în care a trăit acel individ fără însuși și nerelevant pentru aspirațiile de stânga ale prezentului.

Cheia acestei atitudini e spiritul antreprenorial. Compromisurile din perioada dictaturilor au fost compromisuri; cele de acum sunt strategii de succes. A face discurs apăsat despre colapsul doctrinei capitaliste la umbra unor sponsori corporați - de preferință din sectorul bancar (cel cu crahul din 2007, ne amintim) - este monedă curentă, încurajată de sponsorii însși, în numele

The generation of traitors and betrayed generations.
From a short handbook of political hypocrisies
Generația trădătorilor și generației trădate.
Dint-un scurt manual al ipocizilor politice

Călin Dan

10
YEARS

*"Multumiti_Nemultumiti.com", installation art –
part of the project "subREAL Retrospect"
„Multumiti_Nemultumiti.com”, instalatie de
artă – parte a proiectului „subREAL Retrospect”*

National Museum of Contemporary Art / MNAC / Bucharest
on view between / între: 31.05 - 21.10.2012

Photo by Ioana Marinescu, Barbu Bălășoiu

Curator:
Raluca Velisar

Exhibition Design / Design expoziție:
Attila Kim

divided landscape: the sadness of betrayal. The generations that emerged from the real communism feel themselves betrayed by history, by their own descendants, by the state, by a system that promiscuously lumps together the European Union, globalisation, the large corporations and small entrepreneurs, young people who aspire to an international lifestyle in a provincial country. It all sums up the betrayal of lost youth.

The (still) young generations feel betrayed by the living history represented by their parents' and grandparents' generations, by the generations of a past that they vaguely perceive as a menacing failure. In the social-media age nobody is prepared to accept the obvious fact that you can't rise above the context that created you and for which you work. Exceptionalism has reached pathological rates and anything that stands in the way of destined exceptionalism is a betrayal. One that is all the more painful for young people from Romania who are confronted with the partial canon (also partially invented by the West) of Eastern resistance. The silent or vocal struggle against the totalitarian regimes

in Hungary, Czechoslovakia and Poland, the cultural liberalism of the former Yugoslavia, which all corresponded with a radically artistic discourse, embraced by the free world from the very start after the fall of the wall, are not to be found in Romania. In any event, not to the same extent or with the same intensity. But this is a double, a triple betrayal. Our dissidents were not convincing enough, the population was not dignified or rebellious enough and the artists were not radical enough in their anti-system choices.

It is the fault of those of us who grew up *then* that we are unable to hold a dialogue with those who grew up *after*. Without our knowing it, without our even suspecting it, in the communist years we betrayed an illegible future for an unusable present, which in the meantime has become an irrelevant past. *Traîtres sans gages*, we unwittingly killed off our chance at notoriety and – why not? – posterity. The lack of a social pact between the generations is something useful only if those who lose the race against the present have a guarantee as to the future. The traitors have no such guarantee. Their only consolation

celebrului acronim C(orporate) S(ocial) R(esponsibility). Sărăntocii perdantă ai comunismului real sunt perdantă și în această tură de stadion.

Nu tot trecutul este negat însă: ne rămâne accesibil și ne este prețios acel trecut care a fost deja (sau e în curs de a fi) validat de către piața internațională. Istoria nu poate fi decât o istorie de succes. Forajele arheologice în trecutul recent se fac cu precizie, pe baza unui studiu de piață și în virtutea unor programe cât se poate de sigure. Paricidul și matricidul colectiv practicate în relația cu istoria recentă a culturii se opresc brusc atunci când ereditatea poate deveni flatantă. Indiferență la nuanța istorică și la datele de context, lucrătorii culturali se lasă adoptați post-factum de artiști locali pe care i-au descoperit pe listele târgurilor de artă sau în muzee glorificate internațional.

O tristețe explicabilă bântuie acest peisaj divizat – tristețea trădării. Generațiile ieșite din comunismul real se simt trădate de istorie, de propriii urmași, de statul de drept, de un sistem unde sunt assimilate într-un ghiveci confuz Uniunea Europeană, globalizarea, marile corporații și micii antreprenori, tinerii care aspiră la un *lifestyle* internațional într-o țară provincială. Totul însumează trădarea unei tinereți pierdute.

Generațiile (mai/încă) tinere se simt trădate de istoria vie pe care o reprezintă generațiile părinților, ale buniciilor, ale trecutului, pe care îl percep difuz, ca pe un eșec amenințător. În epoca *social media* nimeni nu e dispus să accepte evidența că nu te poți ridica deasupra contextului care te-a creat și pentru care lucrezi. Excepționalismul a atins rate patologice și orice stă

is that there is only a single generation of traitors: those who were born yesterday. And there is an endless line of betrayed generations, who belong to endlessness and of presents that succeed each other in time. It is the consolation of the generation of traitors that all the betrayed generations will in turn also betray the future, in the hope of a profitable compromise with the present.

în calea exceptionalismului de destine o trădere. Una cu atât mai dureroasă pentru tinerii din România, care se confruntă cu canonul parțial (și parțial inventat de Occident) al rezistenței estice. Lupta tăcută sau vocală cu regimurile totalitare din Ungaria, Cehoslovacia și Polonia, liberalismul cultural al fostei Iugoslavii – care au corespuns, toate, unui discurs artistic radical, îmbrățișat de lumea liberă de la prima oră după căderea zidului – nu se regăsesc în România. În orice caz, nu cu aceeași ampolare și nu la aceeași intensitate. Or, asta e o dublă, triplă trădere. Disidenții noștri nu au fost destul de convingători, populația nu a fost destul de demnă și insubordonată, iar artiștii nu au fost destul de radicali în opțiunile lor anti-sistem.

Este vina noastră, a celor crescuți atunci, că nu putem dialoga cu cei crescuți după. Fără să știm, fără să bănuim măcar, am trădat în anii comunismului un viitor ilizibil pentru un prezent inutilizabil, care între timp a devenit un trecut irelevant. *Traîtres sans gages*, am omorât fără să ne dăm seama şansa noastră la notorietate și – de ce nu? – la posteritate. Lipsa pactului social între generații e ceva util doar dacă cei care pierd cursa cu prezentul au garanția viitorului. Trădătorii nu au nici o garanție. Unica lor consolare este că există o singură generație de trădători, cei care s-au născut ieri. Și există un sir fără sfârșit de generații trădate – care aparțin nesfârșitului – și de prezenturi care se succed în timp. E consolarea generației trădătorilor că toate generațiile trădate vor trăda și ele, la rândul lor, viitorul, în speranța unui compromis profitabil cu prezentul.

The generation of traitors and betrayed generations.
From a short handbook of political hypocrisies
Generația trădătorilor și generației trătătei.
Dintr-un scurt manual al ipocritilor politice

Architecture

Boom, Bust, Positive DIY. Architecture in Romania since 2007

Boom, criză, bricolaj pozitiv. Arhitectură în România după 2007

EN

I remember how in 2007 not only our own office but also an enormous number of young architects went in the space of just a few months from small projects – houses and renovations – to mega-projects: housing complexes, office buildings, malls. The same as in Bulgaria, after stagnation alternating with recessions, once accession in the European Union was underway investors swarmed in and in a very short time massive construction work commenced. That rain of gold was highly destructive in fact, both for the profession and for society, because in those years there was a lot of building going on, most of it bad and a huge amount of built and natural heritage was destroyed.

After the boom, the collapse of 2008-2009 has been all the more painful. The recovery of the economy and therefore the construction sector has been slow and uncertain. Nevertheless, in recent years the number of internationally relevant projects has increased. The same as elsewhere, the mechanism of “fewer projects, more reflection” is operative in Romania too. But in fact it is about more than just that: there seems to be a felicitous combination of the typically Balkan and East-European habit of getting along with what we have, an openness to the rest of the world and a new sense of responsibility.

RO

Îmi amintesc cum, în 2007, nu numai cei de la biroul nostru, ci și enorm de mulți alți arhitecți tineri au trecut, în decursul doar câtorva luni, de la lucrări mici – case sau amenajări – la megaproiecte de ansambluri de locuințe, clădiri de birouri sau malluri. La fel ca și în Bulgaria, după o stagnare alternând cu căderi economice, atunci când aderarea la Uniunea Europeană a intrat în linie dreaptă, investitorii au năvălit și, în foarte puțin timp, au început să construiască masiv. A fost foarte nesănătoasă, de fapt, această „ploaie de aur”, și pentru profesie, și pentru societate, fiindcă în acei ani s-a construit enorm, dar mai ales prost, și s-a distrus extrem de mult patrimoniu construit sau natural.

După acest boom, prăbușirea ce a urmat perioadei 2008-2009 a fost cu atât mai dureroasă. Revenirea economică – și deci a construcțiilor – este lentă și nesigură. Totuși, în ultimii ani, numărul proiectelor relevante pe plan internațional a crescut. Ca în atâtea locuri, și aici funcționează mecanismul „mai puține proiecte, mai multă reflectie”; de fapt, este vorba de mai mult decât atât: par să se fi combinat în mod fericit obișnuința de a ne descurca în orice situație cu ce avem, specifică Balcanilor și Estului Europei, cu deschiderea către lume și un nou simț al responsabilității.

Chaos and energies
Haos și energii

Photo by Ştefan Tuchilă

The overall phenomenon

...has essentially remained unchanged in the twenty-seven years since the collapse of the dictatorship: beyond the cycle of boom and bust, we have not returned to the exacerbated individualism and lack of coordination, dialogue and vision that replaced the pre-1990 absolute authority. On the ground, Romania is a kind of fragmented jigsaw puzzle of closed, private spaces, public spaces that have become no-man's lands, absolute poverty, the brazen display of primitive luxury, communist housing estates that are now aggregates of individual units, untrammeled suburbanisation, areas in collapse, ultra-hip bars and so on. Access to the European labour market has also led to massive emigration, particularly from the poorest areas and communities. Emigration brings money, but also irreparably alters the face of the villages: a landscape of large, new houses, mostly uninhabited, points to the emergence of a new non-rural, non-urban lifestyle, but which is directly linked not only to western resources, but also western fashions.

But even so: behind the overall picture there are counter-examples that become

models of success and the alternatives and efforts at rebalancing bring about discreet, but profound changes.

Business as (not at all) usual

A generation of architects has emerged, to whom openness, European identity and modernity are natural and who can view critically what is happening both inside Romania and abroad; they are passionate about innovation, but relaxed about the tradition; they work within the system, while trying to change it. They work well, harness the context and when talent is involved, they begin to be European players.

Take the people at ADN BA, for example. Their apartment blocks, particularly the one on Dogarilor Street in Bucharest, are models of civilised insertion, of how you can reinterpret a culture of dwelling and balance communal and private spaces. It is an architecture that is fresh, contemporary and of its place, by an office that has been winning more and more awards and taking part in more and more international exhibitions. You can view history as a frozen storehouse, but also as a process, within

Fenomenul general

...nu s-a schimbat, în esență, în ultimii 27 de ani de la prăbușirea dictaturii: dincolo de boomuri și de criză, nu ne-am revenit din individualismul exacerbat și din lipsa de coordonare, dialog și vizuini ce au înlocuit autoritatea absolută de dinainte de 1990. Teritoriul românesc e un fel de puzzle dezarticulat de locuri private și închise, de spații publice ajunse ale nimănui, săracie absolută și atalare a unui lux primitiv, cartiere sociale devenite acum ansambluri de unități individuale, o suburbanizare sălбatică, zone prăbușite și *makerspace*-uri sau baruri *ultra-hip* și aşa mai departe. Accesul la piața de muncă europeană a dus și la o emigrare enormă, cu precădere din zonele și comunitățile cele mai sărace. Emigrarea aduce bani, dar și schimbă iremediabil față satelor: un peisaj de case noi, imense, în mare parte nelocuite exprimă nașterea unui nou stil de viață, non-rural și non-urban, însă direct conectat nu doar la resurse, ci și la modelele occidentale.

Totuși, în spatele acestei imagini generale stau mici contraexemple ce devin modele de succes, iar alternativele și eforturile de reechilibrire determină schimbări discrete, însă profunde.

Business as (not at all) usual

S-a format o generație de arhitecți pentru care deschiderea, identitatea europeană și modernitatea sunt firești și care pot privi critic atât ceea ce se petrece în afara, cât și în România, oameni pasionați de inovație, dar relaxați în raport cu tradiția, care lucrează în sistem, însă încearcă să îl și schimbe. Se mișcă bine, deturnează

which the new strata need to be laid down in a respectful way. The conversion of the Drapers' Bastion in Brașov into an arts centre has been achieved not through (aggressive) transformation of the existing structure, but through its restoration and the placement within it of a new structure that enters into dialogue with the old without affecting or imitating it. The intervention is not visible from the outside and is completely reversible.

Bucharest's Concrete House comes from a completely different category: an experimental design for a small cultural activities centre and studios for the creative industries. The partnership between architect Bogdan Gyemant-Selin, the owner, the builder and the materials producer allowed the invention of an insulated concrete in a context otherwise unfavourable to innovation.

Urban activism and new collaborative practices

There has been an explosion of such initiatives, which are not at all typical of Romania, but which have succeeded almost entirely without public funding.

They meet highly diverse needs, ranging from heritage to ecology, contemporary culture and public spaces. The lack of resources necessitates a policy of small steps, but specific and immediate actions are always aimed at triggering major transformations.

From the point of view of the profession, the fact that the architect becomes partner with the community, rather than providing services to a client, represents an important shift.

Some of the most important designs include, of course, include the ones for Roșia Montană. Thanks to demonstrations against a plan to mine gold using cyanide, the public now know about the Roman archaeological remains and exceptional landscape of Roșia Montană. But few people know about the work of the "Architecture, Restoration, Archaeology" Association (ARA).

Together with locals, the architects of the ARA and other NGO's restore heritage buildings in the area. The restorations are designed not only to save buildings, but also to support the sustainability of the local community, through tourism and organic agriculture, as a viable alternative

contextul și, când mai intervine și talentul, încep să „joace” la nivel european.

Un exemplu sunt cei de la ADN BA. Proiectele lor de locuințe colective, mai ales blocul din Strada Dogarilor, București, sunt modele de inserție civilizată, de cum pot să reinterpretezi o cultură a locurii și să echilibrezi spațiile comune pe cele private. O arhitectură în același timp proaspătă, contemporană și de-a locului și un birou care tot adună premii și prezențe în expoziții internaționale.

Pot privi istoria ca pe un depozit înghețat, dar și ca pe un proces în cadrul căruia noile straturi trebuie așezate cu respect. La Bastionul Postăvarilor din Brașov, adăpostirea unui spațiu cultural nu se realizează prin transformarea (agresivă) a construcției existente, ci prin protejarea, restaurarea acesteia și așezarea în interiorul său a unui corp nou care dialoghează cu cel vechi, fără a-l atinge sau imita. Intervenția e invizibilă din exterior și complet reversibilă.

Dintr-o cu totul altă categorie face parte Concrete House, un proiect experimental de mic centru de activități culturale și ateliere pentru industrii creative din București. Colaborarea dintre arhitectul Bogdan Gyemant-Selin, proprietar, constructor și producătorul de materiale a permis inventarea unui beton termoizolant; inovație într-un context care nu prea favorizează inovația.

Activism urban și noi practici colaborative

Explozia acestor inițiative nu este deloc specifică României, însă aici ele se descurcă aproape complet

Volunteers restoring a house
in Roșia Montană
Voluntari restaurând o casă la
Roșia Montană

Photo by ARA

Stoicescu & Garcia Architects: Art
Tower, "Make a Point", Bucharest
Stoicescu & Garcia Architects:
Turnul de Artă, „Make a Point”,
București

Photo by Dorothee Hasnas

**Justin Baronea et al.: Restoration of the
Draper's Bastion, Braşov**
**Justin Baronea et al.: Restaurarea Bastionului
Postăvarilor, Braşov**

Photo by Cosmin Dragomir

Vallum: Lake swimming pool, Sovata
Vallum: Lake swimming pool, Sovata

Stefan Ghenciulescu

Boom, Bust, Positive DIY. Architecture in Romania since 2007

Boom, criză, bricolaj pozitiv. Arhitectură în România după 2007

**ADN BA: apartment building,
Dogarilor Street, Bucharest
ADN BA: imobil de locuințe,
Strada Dogarilor, București**

Photo by Cosmin Dragomir

to the proposed mining operation.

The Art Tower in Pantelimon is part of another category, but one just as rich. Here, the “Make a Point” Association has had the courage to create an arts centre on the outskirts of Bucharest, in the heart of a high-rise housing estate from the communist period. The most spectacular part of the project is the conversion of a disused factory water tower into an exhibition space. A delicate spiral staircase transforms the structure into a belvedere and urban landmark.

Critical regionalism in Transylvania

The region inside the Carpathian arc (known outside Romania as Transylvania, although it includes a number of other historical regions) has been profoundly shaped by the cohabitation of multiple cultures: Romanian, Hungarian and German. Although the German population has now dwindled, it had a strong historical impact, as did other minorities, religions, languages, dialects and architectural traditions. Beyond the clashing nationalist discourses, there is an awareness of a regional identity, of

Transylvania as a separate cultural space.

In recent years, a number of architectural projects and offices have attempted to interpret local tradition in a modern key. The most substantial movement has sprung up in the counties of Covasna and Harghita, where there is a Hungarian majority, a community with its own very strong identity and a vernacular tradition of wooden architecture. The best projects from the region are those that do not simply attempt to copy old forms, but rather seek to continue a philosophy of building and settlement. The references are local history, but also contemporary architecture from Switzerland, Scandinavia and, closer to home, the Austrian Voralberg.

History, activism and discreet innovation

I would like to conclude with an example, an important one not because it is the headquarters of the Order of Romanian Architects, but because it falls within all the categories mentioned up to now. Our headquarters is known as the “Mincu House”, named after major nineteenth-century Romanian architect Ion Mincu,

fără sprijin public. Răspund unor nevoi foarte diverse – de la distrugerea patrimoniului la ecologie sau crearea de cultură contemporană, construirea de spațiu public și.a.m.d. Lipsa de resurse le obligă la o politică a pașilor mici, însă acțiunile concrete și imediate sunt întotdeauna gândite pentru a declanșa transformări importante.

Din punctul de vedere al profesiei, faptul că arhitectul devine colaborator (uneori inițiator), partener al comunității și nu doar oferant de servicii pentru un client reprezintă o mutație excepțională.

Printre proiectele cele mai importante se numără, desigur, cele de la Roșia Montană. Publicul a aflat despre marsuri și despre stoparea proiectului minier pe bază de cianuri ce amenință o așezare istorică, vestigii romane și un peisaj excepțional, însă puțini cunosc activitatea ARA – Asociația „Arhitectură. Restaurare. Arheologie”. Arhitecții acesteia, membri ai altor ONG-uri și diversi voluntari restaurează, împreună cu localnicii, case de patrimoniu din localitate. Restaurările sunt gândite nu doar pentru a salva construcții, ci și pentru a întări sustenabilitatea comunității locale (prin turism, agricultură organică etc.) – o alternativă viabilă la operația minieră.

Dintr-o cu totul altă, dar foarte bogată categorie face parte Turnul de Artă din Pantelimon, unde Asociația „Make a Point” a avut curajul de a realiza un centru de artă la periferie, în inima unui cartier din perioada socialistă. Cel mai spectaculos gest este convertirea turnului de apă al fabricii (gol pe dinăuntru) în spațiu de expunere. O delicată scară în spirală transformă construcția în belvedere și în reper urban.

who lived here and rebuilt the house.

The house was chosen deliberately: rather than proudly building a new headquarters, the Order preferred to set a good example, demonstrating that it is moral and also perfectly feasible to save a historic building from real-estate speculators and to reinvent it. The offices are in the (new) mansard, while the whole of the ground floor has been gifted to the city, as a space for cultural events. Financing was difficult and was achieved mainly from the Order's own funds and from donations. Dozens of volunteers worked on the building site: architects, restorers, students and people from lots of other professions.

The restoration work, supervised by Şerban Sturdza, is respectful, but also authentic: the new interventions do

not imitate the old architecture, but deliberately give away the period in which they were made. Here and there, things hidden for a hundred years have been uncovered and left on view. It is an old place, but with a new, open and generous life. The "Mincu House" is genuinely more than the headquarters of an institution; it is a good example of the European spirit.

Regionalism critic în Transilvania

În Transilvania cea profund marcată de conviețuirea mai multor culturi, se manifestă astăzi, dincolo de discursurile naționaliste antagonice, conștientizarea unei identități regionale, a unui spațiu cultural aparte. În regiune au apărut, de-a lungul ultimilor ani, mai multe proiecte și birouri care încearcă să interpreteze în cheie modernă tradițiile locale. Mișcarea cea mai consistentă a apărut în județele Covasna și Harghita, locuite în majoritate de o comunitate maghiară cu o identitate proprie foarte puternică și cu o tradiție istorică a arhitecturii vernaculare din lemn. Cele mai bune proiecte de acolo sunt cele care nu încearcă să reia pur și simplu forme vechi, ci să ducă mai departe o filosofie a construcției și a așezării în loc. Referințele sunt istoria locală, precum și arhitectura contemporană din Elveția, țările nordice sau, mai aproape, Voralbergul austriac.

Istorie, activism și inovație discretă

Mi-am propus să închei tot cu un exemplu. Unul important nu pentru că e sediul Ordinului Arhitecților din România, ci pentru că se înscrive în cam toate categoriile de până acum. Sediul nostru este în special cunoscut drept „Casa Mincu”, pentru că Ion Mincu a locuit în ea și a transformat-o. A fost aleasă în mod deliberat: în loc să-și construiască plin de mândrie un sediu nou, Ordinul a preferat să dea un bun exemplu arătând că e moral, dar și perfect fezabil să salvezi o casă prețioasă de la o investiție speculativă și să o reinvențezi. Birourile se află în (noua) mansardă, în timp ce, practic, tot parterul este oferit orașului, ca spațiu pentru evenimente culturale. Finanțarea a fost dificilă

Bogdan Gyemant-Selin: Concrete House, Bucharest
Bogdan Gyemant-Selin: Concretă House, Bucureşti,

Photo by Cosmin Dragomir

Ştefan Ghenciulescu

Boom, Bust, Positive DIY. Architecture in Romania since 2007

Boom, criză, bricolaj pozitiv. Arhitectură în România după 2007

Serban Sturdza & Prodid: "Mincu House", headquarters of the
Order of Romanian Architects
Şerban Sturdza & Prodid: „Casa Mincu”, sediul Ordinului
Arhitecților din România

Photo by Andrei Mărgulescu

Borșa, former village, former mining town, now

emigree and tourism settlement

Borșa, fost sat, fost oraș minier, acum așezare

turistică și de emigranți

Photo by Dacian Groza

și s-a realizat mai ales din fonduri proprii și din donații, iar șantierul a beneficiat de ajutorul a zeci de voluntari – arhitecți, restauratori, studenți și persoane din multe alte profesii.

Restaurarea condusă de Șerban Sturdza respectă planul și spiritul lucrării initiale, dar este în același timp autentică: intervențiile noi nu imită arhitectura veche, ci afirmă și perioada în care au fost făcute. Pe alocuri, sunt descoperite și relevante lucruri ascunse și de o sută de ani. Un loc vechi, însă cu o viață nouă, deschis și generos, „Casa Mincu” este cu adevărat mai mult decât sediul unei instituții și, aş zice, un bun exemplu de spirit european.

Ștefan Ghenciulescu

Boom, Bust, Positive DIY. Architecture in Romania since 2007

Boom, criză, bricolaj pozitiv. Arhitectură în România după 2007

Design

design

design

Romania and Design = #RomanianDesign

România și designul = #RomanianDesign

EN

Romanian design exists! The foregoing statement might seem self-evident, since design has existed as part of human history for one hundred years. But Romania has never really shown much interest in design and therefore international interest in Romanian design has been completely lacking for a long period of time.

This is why I think it is necessary to provide interested readers – both Romanian and foreign – with a wider context than just the history of the last ten years, the period the country has spent within the borders of the European Union. I think this context will help

to give a better understanding of the circumstances in which what we now call contemporary Romanian design came into being.

Brief history: 1900-1989

By definition, design is associated with industrial production. I mean product design, which gave meaning to the word during the Industrial Revolution, when craftsmen began working in manufacturing and when craftsmanship slowly, but surely turned into design and production, which is to say, in the second half of the twentieth century. At that time, Romania, the same as

RO

Designul românesc există! Această afirmație pare banală în contextul în care designul există în istoria omenirii deja de 100 de ani, doar că România nu prea și-a arătat niciodată interesul pentru design, iar interesul lumii pentru designul românesc a lipsit, în consecință, cu desăvârșire, pentru o lungă perioadă de timp.

Acesta este motivul pentru care am considerat necesară plasarea cititorilor interesați – români și străini – într-un context mai generos decât istoria strictă a ultimilor 10 ani, perioada petrecută în interiorul granițelor Uniunii Europene. Consider că acest parcurs va ajuta la o mai bună înțelegere a condițiilor în care a luat naștere ceea ce putem numi astăzi designul românesc contemporan.

Scurt istoric: 1900-1989

Designul, prin definiție, este asociat producției industriale. Mă refer la designul de produs, cel care a dat sens acestui cuvânt în perioada revoluției industriale, atunci când meșterii începeau să lucreze în manufacuri, când arta meșteșugului se transformă – încet, dar sigur – în proiectare și producție, adică în a doua jumătate a secolului XX. Atunci, România, la fel ca multe alte țări, a avut momentele ei de dezvoltare industrială. Produsele au început să fie proiectate de ingineri, care lucrau alături de artiști sau arhitecți pentru a le da o formă mai interesantă. Dar forma trebuia să înglobeze atât criterii inginerești

Photo included in the anthology Design 90, by Mihaela Dulea, a photo album dedicated to the Romanian design in the 90s
Fotografie inclusă în albumul Design 90, realizat de Mihaela Dulea, ce documentează expoziția organizată în mai 1990, la Sala Dalles din București

many other countries, had its moments of industrial development. Products began to be designed by engineers, who worked alongside artists or architects to lend them a more interesting shape. But the shape had to incorporate both engineering and aesthetic qualities, as well as being ergonomic, economical and marketable. This is how designers emerged as a combination of engineer, architect and artist. Nowadays we can distinguish three main areas of design: product, graphic and interior.

In Romania, designers were officially recognised in 1969, when Romania's first design department opened in the National University of the Arts in Bucharest. Its founders, an architect, two artists and a set designer, chose the University of the Arts for the department because they regarded the discipline as being close to art, a decision that Romanian design would come to regret in the following four decades.

In the period from 1969 to 1989, the communist regime began to make use of designers, assigning them to the design departments of factories with production facilities. In that period, jobs

were centralised and design graduates were assigned workplaces by the Party, which was an infringement of individual freedom, but at the same time a very good system for monitoring supply and demand on the labour market. The number of students admitted annually to the Design Department could be counted on the fingers of one hand and so only a couple of hundred of design professionals were trained over a twenty-year period under communism.

After 1989

The year 1990 brought aggressive political and economic changes to Romania, changes which, at first, emboldened Romanian designers, who believed in freedom and a new start, but which ultimately closed off opportunities for Romanian design, due to a lack of production facilities, which, over the next fifteen years, were sold off or became derelict.

Whereas in the past, under the protection of the communist system, designers still had opportunities to introduce new ideas into the production process or to win international awards

și estetice, cât și criterii de ergonomie, economie și marketing. Așa au apărut designerii, un amestec între ingineri, arhitecți și artiști. În acest moment deosebim trei mari domenii ale designului: design de produs, design grafic și design de interior.

În România, designerii au apărut oficial în 1969, când a fost inaugurată prima Secție de design din țară, la Universitatea Națională de Arte din București. Fondatorii ei, un arhitect, doi artiști și un scenograf, au asociat-o Universității de Arte pentru că au considerat-o mai apropiată de un demers artistic, decizie pe care designul românesc o va regreta în următorii 40 de ani.

În perioada 1969-1989, regimul comunist a început să se folosească de designeri, repartizându-i în departamentele de proiectare ale întreprinderilor cu facilități de producție. În acea perioadă, nevoie locurilor de muncă era centralizată, și absolvenții de design pleau din facultăți cu un loc de muncă asigurat de Partid, lucru care reprezenta o mare încălcare a libertății, dar, în același timp, și un sistem foarte bun de monitorizare a cererii și a ofertei de pe piața muncii. Studenții admitiți anual la Secția de design pot fi numărați în această perioadă pe degetele de la o mână, rezultând astfel un o cifră de doar câteva sute de profesioniști pregătiți în design, în 20 de ani de comunism.

După 1989

Anul 1990 vine în România cu schimbări agresive pe plan politic și economic, schimbări ce, inițial, dau curaj designerilor români care cred în libertate și într-o nouă șansă, dar ajung, de fapt, să închidă oportunitățile

with products designed in the factory design departments, after 1990 the new administrators lacked a global vision and thought only of making a quick and easy profit by selling off factory assets and cutting jobs.

The 1990s were the most depressing period for Romanian design, which now had to turn its eyes to the advertising agencies that were springing up. Product design disappeared and along with it innovative Romanian products.

After 2000

The 2000s were a period of growth and tumult for designers. Advertising thrived and at the same time architects came to be indistinguishable from interior designers. All of a sudden, the newly emerging market for office, shop, club and home interiors provided jobs, or rather financial opportunities for those tough enough to take on the Romanian *nouveaux riches*. I still remember my first visit to the Twice nightclub in Bucharest, with interior designs by Dorin Ștefan, one of Romania's best-known architects. Inside the club, I felt as if I were entering a different world, where design was truly

alive, rather than being just an article in the magazines I read in university. Other clubs followed, which came to win international awards and to be featured in interior design magazines. One of them was Embryo, in the same area as Bucharest's Palace of Telephones. Even today, twelve years later, you can find the interior designs created by Square One if you search Google images. For the first time in that period, I felt as if a Romanian identity was being rediscovered or reinvented, one that was perhaps based on past values untainted by the political and economic context of the moment.

But design is not art and its association with art has not been beneficial. Design did not have time to prosper sufficiently to have a word to say when it came to national identity in the 2003-2008 period, the period of economic growth and the real-estate boom.

In 2009, the real-estate market collapsed and with it all the interior designer jobs that had been feeding thousands of creative minds, who now found themselves forced to return to branding and advertising. This is also one of

designului românesc, în lipsa facilităților de producție care, în decursul următorilor 15 ani, sunt distruse, vândute, părăsite.

Dacă în trecut, sub protecția sistemului comunist, designerii mai găseau ocazia să introducă idei noi în procesul de producție sau să câștige premii internaționale cu produsele realizate în cadrul departamentelor de proiectare din fabrică, după 1990, noii administratori nu au o vizionă globală și se gândesc doar la profitul imediat, obținut cel mai ușor prin vânzarea activelor fabricilor și reducerea locurilor de muncă.

Anii '90 sunt perioada cea mai tristă pentru designul românesc, care își îndreaptă, deodată, privirea spre recent apărutele agenții de publicitate. Designul de produs dispare și, odată cu el, și produsele inovatoare românești.

După 2000

Anii 2000 reprezintă o perioadă de creștere și agitație pentru designeri. Publicitatea prosperă și, în același timp, arhitectii încep să se confundă cu designerii de interior. Deodată, nouă apăruta piață a amenajărilor de birouri, de spații comerciale, de cluburi și de locuințe oferă locuri de muncă... sau, mai bine zis, oportunități financiare pentru cei care au tăria să se confrunte cu clasa românilor proaspăt îmbogățiti. În minte și astăzi prima mea vizită la clubul Twice din București, amenajat de Dorin Ștefan, unul dintre cei mai cunoscuți arhitecți români. Întrând în club, am simțit că pătrund într-o altă lume, una în care designul trăea cu adevărat, nu era doar o poveste din revistele pe care le răsfoiam în facultate cu colegii. Au urmat alte

Lana Chair

Scaunul Lana pentru Photoliu

Designers / Designeri: Alexandru Ioniță, Mihnea Ghilduș, Lana Dumitru, Irina Pogonaru

Photo by Dizainăr & Lana Dumitru

Mihnea Ghilduș

Romania and Design = #RomanianDesign

România și design = #RomanianDesign

Romanian designers' exhibiton at Salone del Mobile
Milano 2016
Produsele designerilor români la Salonul
International de Mobilă de la Milano, ediția 2016

Photo by Dizainăr

the reasons why the graphic design departments of the arts universities grew in importance relative to other departments, such as interior design and product design.

The last ten years

The 2000-2010 period has been very important for Romanian design, paving the way for the real renascence that came in 2012.

Romanian designers have begun to see the wider world; exhibiting online internationally has become accessible to them; Facebook has become a channel for communicating and propagating ideas and above all designs. Behance brims with portfolios by Romanians who have won international graphic design competitions and freelance sites are overrun with creators from Romania who undercut the prices of their western counterparts by half.

In the run-up to 2012, the Bucharest Design Center was established, comprising a legal adviser, a communicator and a designer, whose aim was to promote Romanian design and

create opportunities for designers. A year previously, Designist.ro had appeared, a blog about design and a natural extension of the specialist magazines that had lost their readership and market after the crash of 2008.

Romanian design re-emerged at the same time as Internet access became consolidated. The first step, taken in 2012, was to find people who created design and bring them together. At the time, there were around fifty Romanian designers, all over the country, whose products could be sold and presented as design products.

The same year, the Dizainăr shop opened, a place where Romanian product designers could sell their wares. The aim of the shop is to create a close and above all a direct connexion between design and the consumer market. On the shop's launch in 2012, there were around fifty designers with some one hundred objects, but today Dizainăr features more than 160 designers with more than 650 products.

This is not an artistic phenomenon, but rather a service linked to a market, which

cluburi, ce au ajuns să câștige premii internaționale sau să fie menționate în revistele de design de interior. Unul dintre aceste locuri a fost clubul Embryo, amplasat undeva în zona Palatului Telefoanelor din București. Amenajarea celor de la Square One se mai găsește și astăzi în imagini în căutările pe Google, la 12 ani de când a fost realizată. Pentru prima oară în această perioadă, am simțit că se dorește regăsirea sau reinventarea unei identități românești, plecând poate de la niște valori din trecut, unele neîntinute de contextul politic și economic al momentului.

Dar designul nu este artă, iar asocierea cu arta nu i-a fost benefică. Designul nu a avut timp să prospere atât de mult, încât să aibă un cuvânt de spus în ceea ce privește identitatea națională, în perioada 2003-2008, de creștere economică și boom imobiliar.

În 2009, piața imobiliară s-a prăbușit și, odată cu ea, toate acele joburi de designer de interior care hrăneau mii de minti creative, ce s-au văzut din nou nevoie să se întoarcă spre branding și publicitate. Aceasta este și unul dintre motivele pentru care secțiile de design grafic din universitățile de arte au crescut în importanță față de celelalte secții, cum ar fi designul de interior sau designul de produs.

Ultimii 10 ani

2000-2010 a fost o perioadă foarte importantă pentru designul românesc, un interval care a pregătit adevărată renaștere din anul 2012.

Designerii români au început să vadă lumea largă, le-a

is used only when there is an awareness of its value and the goal of this new generation of promoters of Romanian design, of which I am a part, has become synchronisation of supply and demand and creation of a sustainable Romanian design market, visible both in Romania and worldwide.

The motto of Dizainăr is: “create. produce. buy.” and it refers to the three main players on the design market: the creator, who comes up with the idea and realises the design; the producer, who has the capacity to produce an object; and the buyer, who generates the need. Among these three players there should always be a close link, a curated connexion and above all a space where they can meet.

Another highly important moment was the launch of Romanian Design Week in the spring of 2013. The Romanian design community had been thinking about the project since the 2000s, when we all enjoyed the opportunity to travel to Milan to the International Furniture Salon, where we saw the new designs launched that year at the best-known design week. Since 2013 we have had our own design week, which has begun

to gain international notice and about which the international design press has begun to write.

Since 2013, when they first took part in the Milan Furniture Salon, Romanian designers have been back a number of times and have also exhibited once at the Cologne furniture fair, twice at Clerkenwell Design Week, twice at Vienna Design Week, at the Romanian Cultural Institute in Stockholm, at Frankfurt Ambiente and numerous times at the Maison et Objet fair in Paris. All this has been possible thanks to the determination of promoters of Romanian design and also to programmes funded by the Romanian State, the Romanian Cultural Institute and the Export Council, which is made up of representatives of professional and business bodies.

Unfortunately, European funds have not helped Romanian design, despite the axis to support the creative industries that was launched at the European level in 2014. Despite the efforts of associations supporting the cultural and creative industries, such as the “Oricum” Association, discussions on accessing

devenit accesibilă expunerea online internațională, Facebook-ul a ajuns un canal de comunicare și propagare a ideilor, dar mai ales a proiectelor. Behance e plin de portofoliile românilor care câștigă concursuri internaționale de design grafic, iar site-urile de *freelanceri* sunt asaltate de creatori din România, care lucrează la jumătate din prețurile vesticilor.

În pregătirea momentului 2012 s-a înființat Bucharest Design Center, o asociație formată dintr-un jurist, un comunicator și un designer, care avea ca scop promovarea designului românesc și crearea de oportunități pentru designeri. Cu un an înainte apăruse Designist.ro, blogul care scria despre design, o continuare firească a revistelor de profil care, după crash-ul din 2008, și-au pierdut din public și din piața de desfacere.

Designul românesc a reapărut odată cu consolidarea accesului la Internet. Primul pas, în 2012, a fost găsirea celor care creează design și aducerea lor împreună. La acel moment existau aproximativ 50 de creatori români din toată țara ale căror produse puteau fi vândute și prezentate ca produse de design.

În același an se deschide magazinul Dizainăr, locul unde creatorii români de produs își pot vinde obiectele. Scopul magazinului este acela de a crea o legătură strânsă și, mai ales, directă între design și piața de consum. Dacă la lansare, în 2012, exista un număr de aproximativ 50 de designeri cu aproape 100 de obiecte, astăzi magazinul Dizainăr are în portofoliu peste 160 de designeri, cu peste 650 de produse.

Nu este vorba despre un fenomen artistic, ci despre

The Embryo Club, Bucharest
Clubul Embryo, Bucureşti
Design: Square One

Photo by Nicu Ilfoveanu

The new Dizainăr showroom
Noul magazin Dizainăr

Photo by Dizainăr

European funds have never translated into action. There has never been real support from state institutions, although this was to be expected and the red tape involved in order to access this type of funding has discouraged many creators, who are essentially people of action rather than bureaucrats. This difference of outlook, as well as the agglomeration of designers in urban settings that do not benefit from development programmes, continue to be weak spots in the Romanian creative industries and it is much easier for small- and medium-sized businesses to access funds when developing production activities in peripheral urban and even rural areas, without their investing in creativity, unfortunately.

The most prolific means to promote and sell Romanian design continues to be the Internet. Free access to sites that sell design impel designers also to become makers, in other words, modern craftsmen who conceptualise and design and then produce their own objects. The makers phenomenon is represented in Romania by a number of makerspaces all over the country, creative hubs with the tools to make

prototypes. The best known is Nod Makerspace, which opened in 2015 in an old cotton factory in the Timpuri Noi area of Bucharest. The culture of makers and collaborative working spaces is a new phenomenon, especially for Romania and is a movement based on collaboration. This is one of the most difficult skills to acquire in the Romanian education system, which trained the majority of the designers and architects active in Romania today. Fortunately, a large number of them have also had the opportunity to study, at least temporarily, in other countries with different systems, which has opened up to them a new approach to their profession.

The culture of handmade product creation has also arisen from the lack of any continuity in the handing down of crafts and has come to prominence in recent years, even at a global level; there is an appetite on the part of creative people to learn how to produce an object, not just to design it. This appetite has led to the emergence of numerous carpenters, leatherworkers and potters who create individual design objects, based on the know-how of their crafts. The year 2017 has been the moment

un serviciu legat de piață, folosit doar atunci când i se conștientizează valoarea, iar obiectivul acestei noi generații de promotori ai designului românesc, din care fac parte și eu, a devenit sincronizarea cererii cu oferta și crearea unei piețe sustenabile de design românesc, cu vizibilitate atât în România, cât și în lumea largă.

Mottoul Dizainăr este: „creez. produc. cumpăr.” și se referă la cei trei jucători importanți de pe piața de design: creatorul – care are ideea și realizează proiectul, producătorul – care are capacitatea de a produce un obiect, cumpărătorul – care generează nevoia. Între acești trei jucători trebuie să existe mereu o legătură strânsă, o legătură curatorială și mai ales un loc în care ei se pot întâlni.

Un alt moment foarte important a fost lansarea Romanian Design Week, în primăvara lui 2013. Acest proiect este unul la care comunitatea de design din România se gândeau încă din anii 2000, din vremea când ne bucuram cu toții de oportunitatea de a călători la Milano, la Salonul Internațional de Mobilă, unde vedeam noutățile lansate în acel an la cea mai cunoscută săptămână a designului. Din 2013 avem și noi săptămâna noastră a designului, care a început să fie cunoscută pe plan internațional și despre care se scrie în presa de specialitate din toată lumea.

Din 2013, când s-a înregistrat prima participare a designerilor români la Salonul Internațional de Mobilă de la Milano, designerii români au fost prezenți deja de mai multe ori în Italia; o dată, la târgul de mobilă de la Köln; o dată, la Clerkenwell Design Week, în Londra; de două ori, la Săptămâna Designului din Viena, la Institutul

when craft and design have merged in the eyes of Romanian product designers. The theme of 2017's Romanian Design Week was exploiting the crafts in contemporary design.

Romanian design has been constantly changing in the last five years. An editor at *dezeen* magazine has described Romanian design as "clumsy, simple, but honest", and it's true. We are constantly searching for national identity both in design and everyday life.

On the one hand, designers wish to craft and produce their own products. On the other hand, there is a need for involvement at the industrial level in order to develop the sector. Romania is a country with a large number of furniture producers who have the technology and the know-how to produce, but not to promote and sell their work. This is one of the reasons why in the last twenty-seven years Romania has exported only products with a very small added value, produced using cheap labour. But in 2017 the outlook is different: young people are returning after studying abroad and know how to collaborate, to establish work spaces, design studios,

blogs, sales websites; they know how to communicate with each other, with the press, with institutions and above all they want to design and not to be put off by the unfavourable context. In 2017, the context is one hundred times more favourable for a young design or architecture graduate than it was in 2012. There are jobs in studios and on newly established blogs; there are competitions and there is room for innovation.

The next step in industrial development is design, and the next step in the development of design is industry.

Cultural Român din Stockholm, la Ambiente Frankfurt și de mai multe ori la târgul Maison et Objet din Paris. Aceste prezențe sunt posibile datorită determinării promotorilor fenomenului, dar și cu ajutorul unor programe de susținere finanțate de statul român, de Institutul Cultural Român ori de Consiliul de Export, format din reprezentanți ai structurilor profesionale și patronale cu activitate în domeniul exportului.

Din păcate, fondurile europene nu au ajutat designul românesc, în ciuda axei de susținere a industriilor creative lansate la nivel european în 2014. Chiar și cu insistențele unor asociații ce sprijină industriile culturale și creative, precum Asociația „Oricum”, discuțiile despre accesarea fondurilor europene au rămas mereu doar la stadiul de plan. Nu a existat niciodată susținere reală din zona instituțională, însă nici nu era de așteptat, iar birocracia necesară accesării acestor tipuri de finanțări i-a demotivat pe cei mai mulți creatori, care sunt în esență oameni de acțiune, nu birocați. Această diferență de perspectivă, dar și aglomerarea designerilor în mediile urbane, ce nu beneficiază de programe de dezvoltare, sunt în continuare puncte slabe în zona industriilor creative din România, iar finanțările sunt accesate cu mult mai multă ușurință de IMM-uri care își dezvoltă activitățile de producție în zone periurbane sau chiar rurale, fără a investi, din păcate, și în creativitate.

Cel mai prolific mijloc de promovare și vânzare a designului românesc este în continuare Internetul. Accesul liber la site-urile care vând design îi impulsionează pe designeri să devină și *makeri*, adică un fel de meșteșugari moderni ce proiectează și conceptualizează, iar mai apoi își

Dizainăr and Ubikubi at imm Cologne, The International Interiors Show 2017
Standurile Dizainăr și Ubikubi la imm Cologne 2017

Photo by Mihnea Ghilduș

Low-Poly Cupboard
Comoda Low-Poly
Designers / Designeri:
Mihnea Ghilduș, Raul Cedar

Manufacturer / Producător:
Bucin Mob

Photo by Andrei Nagy

Low-Poly Table
Masa Low-Poly
Bucin Mob Design Collection

Designers / Designeri:
Mihnea Ghilduș, Raul Cedar

Photo by Andrei Nagy

produc obiectele. Fenomenul *makerilor* este reprezentat în România de mai multe *makerspace*-uri din toată țara, un fel de *hub*-uri creative cu unelte de prototipare. Cel mai cunoscut este Nod Makerspace, deschis în 2015 în halele fostei fabrici Industria Bumbacului din zona Timpuri Noi a Bucureștiului. Cultura *makerilor* și a spațiilor de lucru colaborative este un fenomen nou, mai ales pentru România, o mișcare ce se bazează pe colaborare. Colaborarea este una dintre abilitățile cel mai greu de dobândit în sistemul de învățământ românesc, acela care i-a format pe cei mai mulți dintre designerii și arhitecții activi astăzi în România. Din fericire, foarte mulți dintre ei au avut ocazia de a studia, măcar temporar, în alte sisteme de învățământ, lucru care le-a deschis perspectiva spre o nouă abordare a meseriei.

Cultura creației de produs cu mâinile proprii vine și din lipsa unei continuități în transmiterea meșteșugurilor și se remarcă de câțiva ani, chiar la nivel global, un apetit de creativilor de a învăța cum se produce un obiect, nu doar cum se desenează. Acest apetit a dus la apariția multor tâmplari, pielari și ceramisti care creează obiecte cu un design aparte, un design propriu, bazat pe *know-how*-ul meseriei. Anul 2017 este momentul în care meșteșugul și designul se contopesc în ochii creatorilor de produs în România. Chiar tema Romanian Design Week din 2017 a fost exploatarea meșteșugurilor în designul contemporan.

Designul românesc a fost într-o continuă schimbare în ultimii cinci ani. Un editor al revistei *dezeen* l-a descris ca fiind „*clumsy, simple, but honest*”, și chiar aşa este. Suntem într-o continuă căutare a identității naționale atât în design, cât și în viața de zi cu zi.

Pe de o parte, designerii doresc să meșterească și să își construiască singuri produsele; pe de altă parte, este nevoie de o implicare la nivel industrial pentru ca domeniul să se dezvolte. România este o țară cu foarte mulți producători de mobilă care dețin tehnologia și *know-how*-ul pentru a produce, dar nu și pentru a promova și a-și vinde propriile creații. Aceasta este unul dintre motivele pentru care România a exportat în ultimii 27 de ani doar produse cu valoare adăugată foarte mică, realizate cu o forță de muncă ieftină. Dar 2017 proiectează deja altă imagine, una în care tinerii plecați la studii în afara țării se întorc și știu să colaboreze, înființează spații de lucru, ateliere de design, bloguri, site-uri de vânzare a produselor, știu să comunice unii cu alții, cu presa, cu instituțiile și mai ales vor să facă design și nu se lasă dezarmați de contextul nefavorabil. Deja anul 2017 prezintă un context de 100 de ori mai favorabil pentru un Tânăr absolvent de design sau arhitectură decât prezenta anul 2012. Există joburi în aceste ateliere și bloguri nou-fondate, există concursuri și există loc pentru inovație.

Următorul pas în dezvoltarea industrială este designul, iar următorul pas în dezvoltarea designului este industria.

10
YEARS

Alex Goldiș

Literature and the Absurd of Romanian Everyday Life
Literatura și absurdul cotidianului românesc

204

Literature

literatură

Literature and the Absurd of Romanian Everyday Life

Literatura și absurdul cotidianului românesc

EN

No longer being a propaganda tool, after 1990 Romanian literature was obliged to redefine its status in society. The ideology of “the autonomy of the aesthetic”, cultivated as a way of defying totalitarian censorship, became an anachronism. The need for truth, reality and ethical debate powerfully commanded the Romanian authors’ attention following four decades during which such themes had been transformed into literary techniques. To the crisis of social status was added an unprecedented creative impasse: despite the illusions held by writers, who believed that censorship was the only obstacle in the path of their

works becoming masterpieces, major books were late in appearing. In the first phase, “the freedom to shout at the top of your lungs and write with your whole vocabulary” (Ion Pop) had an inhibiting effect on the literary imagination, inured as it was to crafting elaborate techniques to subvert the communist regime. What also undoubtedly contributed to the weakening of Romanian literature as an institution was the economic morass of the post-Revolution years: literary magazines disappeared or entered a hiatus; publishers could not afford to buy paper or pay printing costs. Moreover, the privatisation of the publishing market and the first symptoms of

RO

Nemaifiind un instrument de propagandă, literatura română e nevoită, imediat după 1990, să-și redefină statutul în societate. Ideologia „autonomiei esteticului”, cultivată din rațiunile confruntării cu cenzura totalitaristă, devine anacronică. Nevoie de adevăr, de realitate și de dezbatere etică acaparează întregul interes al autorilor români, după patru decenii în care aceste teme se transformaseră în tehnici literare. Crizei de statut social îi se alătură un impas creator fără precedent: în ciuda iluziilor scriitorilor, care crezuseră că singurul impediment între opera lor și capodoperă e cenzura, marile cărți întârzie să apară. „Libertatea de a striga cu toată gura și a scrie cu tot vocabularul” (Ion Pop) are, într-o primă etapă, un efect inhibant asupra imaginariului literar, deprins să elaboreze tehnici complexe de subversivitate la adresa regimului comunist. La slăbirea literaturii române ca instituție a contribuit, fără îndoială, și marasmul economic din primii ani postrevoluționari: din cauza lui, reviste literare dispar sau își întrerup activitatea, editurile nu pot face față prețului hârtiei și al tiparului. De altfel, privatizarea pieței cărții și primele simptome ale globalizării fac ca scriitorul român să intre în concurență cu creatori din alte culturi, cu corolarul imediat că literatura română nu mai constituie un teritoriu autonom și privilegiat.

Triplul blocaj – social-politic, economic și creator – a lăsat, pentru un deceniu, impresia că literatura se află într-o criză comparabilă cu cea experimentată în anii de instaurare a

Alex Goldiș

*I feel like I'm going insane, Romania.
I'm starting to lose control
amid the world of the inward and the outward.
If I'd had food to put in my mouth,
I'd have been a poet of the inward.*

*Sunt că înnebunesc, România.
Încep să pierd controlul
între lumea interiorității și exterior.
Dacă aș fi avut ce mâncă,
aș fi fost un poet al interiorului.*

Romania
Controlul
interiorității și exterior
mâncare
interior

globalisation meant that Romanian writers now competed with writers from other cultures, with the immediate corollary effect that Romanian literature was no longer an autonomous and privileged territory.

For a decade, this triple deadlock – socio-political, economic, creative – left the impression that literature was undergoing a crisis comparable with the one it suffered in the early years of the communist regime. This is why the generation of writers that emerged around the year 2000 has been called a “long-awaited generation”, capable not only of altering literary form, as had been the case with previous generations, but also of reviving the very institution of literature itself. “Psychologically speaking, after 1990 there was a general impatience for a new generation to emerge” (Al. Cistelecan). Despite nuances relating to the uniqueness of individual writers, the literature of the last ten years cannot be viewed as an autonomous territory, since it is nourished by the innovative vision and language of the so-called two-thousandist generation. And so, any statement about recent literature inevitably needs to be placed in a wider

context.

The revival of political poetry

Regarded by many critics as a discourse on the brink of extinction in the age of consumerism, poetry has nonetheless reflected the ethos of the young literature the most faithfully. It has been poets who have been the most vociferous in marking the differences between the new and the previous generation and they have drawn up a considerable number of manifestos. The project for a new literary generation came into being at the Eurydice Cenacle in Bucharest, run by Marin Mincu, but the first inklings of the new literary sensibility can be glimpsed in the *Fracturist Manifesto* written by Marius Ianuș and Dumitru Crudu. Published in its initial version in 1998, the text heralded, with the vehemence characteristic of avant-garde discourse (“Fracturism will not kill anybody unless necessary”), the break with anything to do with the establishment: if at the political level the “fracturists” declared themselves to be anarchists, from the literary standpoint their polemic with postmodernism, an umbrella concept that legitimised the literature of the

regimului communist. De aceea s-a și vorbit despre generația de scriitori apărută în jurul anilor 2000 ca despre „o generație așteptată”, capabilă nu doar să modifice formula literară, așa cum se întâmplase cu generațiile anterioare, ci să resusciteze însăși instituția literaturii. „Psihologic vorbind, a existat, îndată după 1990, o nerăbdare generală pentru ivirea unei noi generații” (Al. Cistelecan). În ciuda unor nuanțări ce țin de individualitatea fiecărui scriitor, literatura din ultimii zece ani nu poate fi privită ca un teritoriu autonom, fiind alimentată de inovațiile de viziune și de limbaj ale generației așa-zis douămiiste. Astfel încât orice precizări despre literatura recentă necesită, inevitabil, contextualizări mai ample.

Revival-ul poeziei politice

Considerată de mulți comentatori a fi un discurs pe cale de dispariție în epoca societății de consum, poezia a reflectat totuși cel mai fidel *ethos-ul* literaturii tinere. Poeții au fost, de altfel, cei mai virulenți în marcarea diferențelor față de generațiile anterioare, prin elaborarea unui număr considerabil de manifeste. Proiectul unei noi generații a luat naștere în cadrul Cenaclului „Euridice” de la București (condus de Marin Mincu), însă primele semne ale noii sensibilități literare se întrevăd din *Manifestul fracturist* al lui Marius Ianuș și Dumitru Crudu. Publicat în prima versiune în 1998, textul anunță, cu o vehemență specifică discursului avangardist („Fracturismul nu va omori pe nimeni dacă nu e necesar”), ruptura față de tot ce înseamnă establishment: dacă la nivel politic „fracturiștii” se declară anarhiști, din unghi literar e evidentă polemica la adresa postmodernismului, concept-umbrelă care legitima literatura anilor '80-'90. În locul unei literaturi

1980s and '90s, was obvious. Rather than a refined, literary literature that took intertextual techniques to excess, the "fracturists" put forward a programme of radical authenticity, which ruled out any form of cultural mediation. Fracturism was "the movement of those who live the way they write".

Although the radicalism of the fracturist manifesto was not shared by every writer of the new generation, reserve toward literature as an artefact as opposed to the raw reality and full-frontal confession has been one of the mainsprings of recent literature. Poets' source of inspiration is no longer literature pure and simple, but mass culture or "the culture of immediate contingency, of consumables: television, music, clubs, student halls of residence" (Mihai Iovănel). When literary references are nonetheless brought into play, they derive from international rather than local culture, an immediate consequence of the avalanche of translations since 1990. Foreign models come from the protest poetry of Vladimir Mayakovsky and the political, countercultural poets of the San Francisco School. Marius Ianuș's poem "Romania" (2000) is an

adaptation of Allen Ginsberg's "America" to a Romanian context. Viewed as a whole, poetry since 2000 stages the most radical exploration of the real to be found in all Romanian literature. It is a riposte both to the "pure poetry" practised by the writers of the 1960s and to the biographical, but politically innocent, poetics of the postmodernists. The first generation of writers to make their debut after the Revolution, the "two-thousandists" or "against-the-grain generation" (Ştefania Mincu) took full advantage of the falling away of linguistic taboos, after a long period of censorship and self-censorship. This explains the excess of sexuality, cruelty and the colloquial, part of an attempt to transform poetry into a consumer object adapted to the free circulation of ideas. Răzvan Țupa opened up poetry to multimedia performance, while Adrian Urmanov theorised the utilitarian poem.

Of all the literary genres practised since the Revolution, poetry has been the most sensitive barometer of Romania's transition period. All the drawbacks of the period, repressed in the first decade after the Revolution, accumulated and burst out in the poetry written

rafinate și livrești, care făcea exces de tehnici intertextuale, „fracturiștii” propun un program radical autenticist, care să excludă orice formă de mediere culturală. Fracturismul e „currentul celor care există aşa cum scriu”.

Deși radicalismul manifestului fracturist n-a fost împărtășit de toți scriitorii noii generații, retințea față de literatură ca artefact în favoarea realității brute și a confesiunii frontale e una dintre ideile-forță ale literaturii recente. Sursa de inspirație a poetilor n-o mai reprezintă literatura pur și simplu, ci cultura de masă sau „cultura contingentei imediate, a consumabilelor: TV, muzică, cluburi, cămine studențești” (Mihai Iovănel). Când sunt puse în joc totuși referințe literare, ele aparțin mai degrabă culturii internaționale decât celei autohtone, consecință imediată a avalanșei de traduceri de după 1990. Modelele îndepărтate provin din lirica protestatară a lui Vladimir Maiakovski și din poezia politică – cu multe accente subculturale – a Școlii de la San Francisco. Poemul „România” (2000) al lui Marius Ianuș este o adaptare la context românesc a „Americii” lui Allen Ginsberg. Privită în ansamblu, poezia de după 2000 pune în scenă cea mai radicală explorare a realului din întreaga literatură română. Ea reprezintă o replică atât la „poetria pură” practicată de scriitori șaizeciști, cât și la poetica biografistă – dar inocentă politic – a postmodernilor. Ca primă promoție de scriitori care debutează după Revoluție, „douămiștii” sau „generația în răspăr” (Ştefania Mincu) profită din plin de detabuizarea limbajului, după o perioadă îndelungată de cenzură și autocenzură. Așa se explică excesul de sexualitate, de cruzime și de colocvialism, în încercarea de a transforma poezia în obiect de consum, adaptat circuitului liber al ideilor. Răzvan Țupa deschide poezia

o să mă
 fiică eu
 ea o să s-
 multele
 mea eu
 etea ta
 u tristei

*europe will swallow me up
 I'll be a european daughter
 my life will resemble
 one of your many rivers
 my sad europe
 can your sadness
 measure up to mine?*

europa o să mă înghită
 o să fiu o fiică europeană
 viața mea o să semene
 cu unul din multele tale râuri
 trista mea europă
 oare tristețea ta se poate
 măsura cu tristețea mea?

europa. zece cântece funerare (europe. ten funeral hymns)
 Elena Vlăduceanu

*as if in a cell or a mass grave
crammed up against each other, we dream
the same dream,
a sad, jolting dream
of endless squalor.*

ca într-o celulă sau ca într-o groapă comună
strânsi unul în altul, visăm același vis,
trist și sacadat
al unei mizerii fără sfârșit

ecograffiti (ecograffiti)
Ruxandra Novac

around the year 2000. Its originality is to be found in its insistence on the fact that social squalor, the hypocrisy of consumerism, pennilessness and the lack of any prospect of a decent life are not just themes with a civic charge, but traumas that affect the intimacy of the individual. For this reason, the distance between the politically accented poetry of Marius Ianuș, Dan Sociu, Ruxandra Novac and Elena Vlădăreanu and the visionary, interiorising poetry of Ștefan Manasia, Radu Vancu, Dan Coman, Claudiu Komartin and Teodor Dună is smaller than it seems at first sight. Between the “minimalist-miserabilist” pole, focused on recording everyday traumas and the “expressionist” pole, concerned with inner “fractures”, the sensibility of the present-day poet takes coherent shape: the sensibility of a character assailed by social evils and who in his turn assails them, through a boomerang effect. The violent imagery of the two-thousandists, which is often condemned by traditional critics, springs from a primal instinct for self-defence and from reactive exasperation. Hence the paradoxical conjunction of aggression and masochism, of community protest and self-flagellation.

Between fiction of the self and fiction of recent memory

In the first decade after the Revolution, the memoir genre replaced fiction due to a “dearth of biographies” (Dan C. Mihăilescu). Although good novels were not entirely lacking in the 1990s, it was not until around the year 2000 that it was possible to speak of a revival of the genre. Writers such as Alexandru Vakulovski, Adrian Schiop, Ionuț Chiva and Ioana Baetica wagered on autofiction, which was already established in the French-speaking world thanks to authors such as Serge Doubrovsky, Annie Ernaux and Philippe Vilain. Unlike the old autobiographical genre, which aestheticises memory, autofiction is a spontaneous, anti-aesthetic transcription, aimed at exhibiting the intimate – what Vincent Colonna has called “extimacy”. The Romanian autofictions that provoked the most debate in this respect were *Luminifa, Mon Amour* by Cezar Paul-Bădescu (2006), a painstaking transcription of a troubled relationship and *The Soldiers* by Adrian Schiop (2013), a confession of a gay relationship in a Bucharest ghetto.

spre performance-ul mediatic, în timp ce Adrian Urmanov teoretizează poemul utilitarist.

Dintre toate genurile literare practicate după Revoluție, poezia e cel mai sensibil barometru al tranzitiei românești. Toate neajunsurile acestei perioade, refurate în primul deceniu de după Revoluție, se acumulează și ies la iveală în poezia din jurul anului 2000. Originalitatea ei e de regăsit în insistența asupra faptului că mizeria socială, ipocrizia consumerismului, lipsa banilor și a perspectivei unei vieți decente nu sunt doar teme cu încarcătură civică, ci traume care atacă intimitatea. De aceea, e mai mică decât ar părea la prima vedere distanța de la poezia cotidiană, cu accente politice, din cărțile lui Marius Ianuș, Dan Sociu, Ruxandra Novac sau Elena Vlădăreanu până la formula vizionară și interiorizată a lui Ștefan Manasia, Radu Vancu, Dan Coman, Claudiu Komartin sau Teodor Dună. Între polul „minimalist-mizerabilist”, îndreptat spre înregistrarea traumelor cotidiene, și cel „expresionist”, aplecat asupra „fracturilor” interioare, se construiește coerent sensibilitatea specifică poetului actual: o sensibilitate de personaj hărțuit de Răul social – și care hărțuiește la rândul lui, printr-un efect de bumerang. Violența de imaginar a douămiștilor, adesea acuzată de critici tradiționali, se naște dintr-un instinct primar de apărare și din exasperare reactivă. De aici, alăturarea paradoxală dintre agresivitate și masochism, dintre protestul comunitar și autofagelare.

Între autoficțiune și ficțiunea memoriei recente

În prima decadă de după Revoluție, genurile memorialistice iau locul ficțiunii din cauza „foamei de biografii” (Dan

In parallel with the practice of autofiction it is also possible to speak of fiction proper making a comeback. After the need for truth or confessional memoirs reached saturation point, the literature of the imagination once more began to take on importance. Unlike contemporary poets, who favour the irrational scream of protest against a chaotic reality, contemporary prose writers see themselves as “artists of recent memory” (Sanda Cordoş), concerned with the metamorphoses undergone by Romanian society in its transition from totalitarianism to freedom. Novels such as *Good Night, Children!* (2010) and *Disco Titanic* (2016) by Radu Pavel Gheo, *I'm an Old Commie!* (2007) by Dan Lungu, *The Băiuț Alley Lads* (2006) by Filip and Matei Florian and *Matei the Brown* (2011) by Lucian Dan Teodorovici tackle the theme of the interstice between two worlds, be it communism versus post-communism or the Romanian reality versus the longed-for West. “Nostalgia” for everyday life under communism, the mirage of emigration and life in a better world and the possibility of discovering the truth after a long period of lies were pressing problems for the prose of the 2000s,

explored within styles that range from the humorous to the tragic, taking in all the stages between the two.

Whether we are talking about the short story or the novel, the prose of the 2000s wagers on highly detailed realism, but is sensitive to the paradoxes of a society in transition. Many of the scenes in the prose of Dan Lungu, Răzvan Rădulescu, Radu Pavel Gheo, Lucian Dan Teodorovici and Florin Lăzărescu complement the imagery of the films of the New Wave in cinema, illustrated by directors Cristi Puiu, Cornelius Porumboiu and Cristian Mungiu. In the two media of expression can be found the same lowly characters, the same burlesque humour, the same cynical approach to reality, devoid of any urge toward (self-)illusion. The overwhelming wager on the real does not derive from a rejection of symbolism, but from a conviction that the burlesque and the absurd are to be found in contemporary everyday Romanian life. The novels *Little Fingers* (2005) by Filip Florian and *The Children's Crusade* (2005) by Florina Ilis, which garnered superlative praise from the critics, are proof that, once transposed into fiction, the reality of

C. Mihăilescu). Deși romanele de calitate din anii '90 nu lipsesc cu desăvârșire, abia în jurul anilor 2000 se poate vorbi despre resuscitarea genului. Scriitori precum Alexandru Vakulovski, Adrian Schiop, Ionuț Chiva sau Ioana Baetica pariază pe formula autoficțiunii, consacrată deja în spațiul francez prin scriitura lui Serge Doubrovsky, Annie Ernaux sau Philippe Vilain. Spre deosebire de vechiul gen autobiografic, care practica estetizarea memoriei, autoficțiunea reprezintă o transcriere spontană și anticalofilă, îndreptată spre exhibarea elementului intim – simptom numit de Vincent Colonna „extimitate”. Autoficțiunile românești care au stârnit cele mai multe dezbateri în acest sens sunt *Lumină, mon amour* de Cezar Paul-Bădescu (2006), transcriere la firul ierbii a unei drame intime, și *Soldații* lui Adrian Schiop (2013), confesiune cu privire la o relație gay dintr-un ghetou al Bucureștiului.

În paralel cu practica autoficțiunii se poate vorbi de un reviriment al ficțiunii propriu-zise. Odată ce nevoia de adevăr sau de confesiune memorialistică a ajuns la saturatie, literatura de imaginație începe să capete din nou pregnanță. Spre deosebire de poeti, care preferă strigătul irațional de protest la adresa unei realități haotice, prozatorii contemporani se recomandă drept „artiști ai memoriei recente” (Sanda Cordoș), preocupați de metamorfozele suferite de societatea românească la trecerea dinspre un sistem totalitar către unul liber. Romane precum *Noapte bună, copii!* (2010) sau *Disco Titanic* (2016) de Radu Pavel Gheo, *Sunt o babă comunistă!* (2007) de Dan Lungu, *Băiuței* (2006) de Filip și Matei Florian sau *Matei Brunul* (2011) de Lucian Dan Teodorovici abordează tema intersticiului dintre două lumi, fie că e vorba de comunism versus postcomunism sau realitatea

ace in
mai scu
e lângă
r înghe
lac, m
ericirii

*the hours get shorter and shorter
and the summers get shorter than the hours
every year, you pass another sun. you don't feel
its warmth, only its chill, when it's gone.
(...) I run by the lake, batter myself to keep
the hormone of happiness on the surface*

orele sunt din ce în ce mai scurte
iar verile sunt mai scurte decât orele
n fiecare an, treci pe lângă alt soare. nu-i simți
căldura, simți doar înghețul, când dispare.
(...) alerg pe lângă lac, mă brutalizez să ţin
hormonul fericirii la suprafață

Pavor nocturn (Night terror)

the Romanian transition is capable of incorporating even the most fantastical stories. The everyday absurd is the major theme of the prose of the 2000s.

Not only their stylistic and thematic diversity, but also the excesses of the generation of contemporary writers are part of a celebration of free speech and the disintegration of ideologies, such as have never been experienced before in Romanian literature to a comparable degree.

românească versus Occidentul mult dorit. „Nostalgia” față de cotidianul comunist, mirajul emigației și al traiului într-o lume mai bună, posibilitatea aflării adevărului după o perioadă îndelungată de mistificare generală sunt problematici acute ale prozei anilor 2000, tratate într-o gamă stilistică ce parurge toate etapele intermediare dintre umoristic și tragic.

Fie că e vorba de genul scurt sau de roman, proza anilor 2000 mizează pe o formulă realistă, foarte atentă la detalii, însă sensibilă la paradoxurile societății de tranziție. Multe dintre scenele prozei lui Dan Lungu, Răzvan Rădulescu, Radu Pavel Gheo, Lucian Dan Teodorovici sau Florin Lăzărescu sunt coextensive imaginariului din filmele Noului Val cinematografic, ilustrat de Cristi Puiu, Corneliu Porumboiu sau Cristian Mungiu. Sunt de regăsit, în cele două mijloace de expresie, aceeași umanitate măruntă, același umor burlesc, aceeași asumare cinică, lipsită de impulsuri (auto)iluzionante, a realității. Pariul total pe real nu provine, însă, din respingerea formulelor simbolice, ci din convingerea că burlescul sau absurdul sunt de regăsit în cotidianul românesc contemporan. Romanele *Degetemici* (2005) de Filip Florian sau *Cruciada copiilor* (2005) de Florina Ilis, apreciate la superlativ de critică, sunt probe că, transpusă în ficțiune, realitatea tranziției românești e gata să înglobeze cele mai fantastice scenarii. Absurdul de zi cu zi e marea temă a prozei anilor 2000.

Atât diversitatea stilistică și tematică, cât și excesele generației de scriitori contemporani fac parte din celebrarea libertății de expresie și a fragmentării ideologilor, niciodată experimentate la o asemenea amploare în literatura română.

Media

media

At home, on the road

Acasă, pe drum

EN

Since EU integration, the Romanian press has undergone a financial crisis that has shaken it so violently that it has been forced to reshape itself. The moguls' media empires have collapsed, many magazines have folded and journalists have either lost their jobs or not been paid, suffocating on the repayments of the loans they took out when the future of the media industry still looked glossy.

When the crisis struck I was working at *Marie Claire*, where I had got a job at the age of twenty-four, dreaming of writing about the problems of contemporary Romania and having a month in which

to do research from one issue to the next. For the most part, I was able to write about the subjects that seemed important to me and, compared with other people in journalism, things were going well for me. But I was soon to discover that advertisers didn't like articles about gypsies, that women didn't want to read about depressing subjects and that the issues in which I wrote about domestic violence, beggars or human trafficking sold the fewest copies. I was to discover that what sold a magazine wasn't the content, that it didn't matter how much I had worked on an investigative article or how hard it had been to persuade people to grant me an interview. What mattered

RO

De la integrarea în UE și până azi, presa românească a trecut printr-o criză financiară care a zgâltăit-o atât de puternic, încât a fost obligată să se reconfigureze. Imperiile media ale mogulilor s-au prăbușit, multe reviste au dispărut, jurnaliștii au rămas fără locuri de muncă sau nu și-au mai primit salariile și au fost sufocați de ratele bancare pe care le-au făcut pe vremea în care industria media promitea să fie *glossy*.

Pe mine, criza și post-criza m-au prins la revista *Marie Claire*, unde m-am angajat la 24 de ani, visând că o să scriu despre problemele României contemporane și că o să am o lună de documentare de la un număr la altul. În mare parte, am reușit să scriu despre subiectele care mi se păreau importante și, în comparație cu alți colegi din presă, îmi era bine. Dar aveam să afiu curând că publicitarilor nu le plac articolele cu romi, că femeile nu vor să citească despre subiecte triste, că numerele în care scriam despre violență domestică, cerșetorie sau trafic de persoane se vindeau cel mai puțin. Aveam să afiu că ceea ce vine o revistă nu este conținutul, că nu contează cât de mult am lucrat la un reportaj sau cât de greu i-am convins pe oameni să-mi acorde un interviu. Ceea ce contează sunt inserturile, adică acele creme, rujuri, gentuțe care se dau cadou împreună cu revista. Mai aveam să afiu și că, într-o redacție, oamenii de la vânzări sunt superiori jurnaliștilor, că doar ei aduc publicitatea și în revista pe linia de plutire. De multe ori, o bucată din reportajul meu zbura atunci când

were the inserts, which is to say, the free creams and lipsticks and purses provided with copies of the magazine. I was also to find out that in the editorial offices, the sales people outranked the journalists and that, they alone brought in advertising and kept the magazine afloat. More often than not, sections of my articles would be cut to make way for an additional page of advertising.

My mood was a mixture of frustration and numbness; I would have liked to work only on subjects I liked, but at the same time I was afraid of not being able to make a living. I applied for a number of scholarships and, at the beginning of 2013, I was awarded the Balkan Fellowship for Journalistic Excellence. The whole year, I worked on an extensive investigative report about corruption in the Romanian health service and I travelled around the country, visiting hospitals in the provinces and also went to Germany, where I interviewed Romanian doctors who had emigrated. For these trips and a week's training in Vienna, I took a holiday from work. By the end of the year, when I completed my investigative report, I had used up all my holidays.

I travelled around southern Romania with my partner, photographer Cosmin Bumbuț. We had just bought a second-hand caravan, which we wanted to use for fieldwork and holidays and so we had an opportunity to test it. We camped in Slatina, Balș and Corabia, where we looked for quiet streets where we could spend the night. I met with doctors and took interviews and Cosmin walked around the town taking photographs. In the evening, we went back to the caravan, let down the blinds and made supper. I cooked pasta while nearby Smiley and Andra performed in a shiny concert organised by Slatina city hall. Cosmin took photographs of the rainbow fountain and artificial mist from the concert before returning for supper. The caravan helped us to reduce our expenses while I was working on the investigative report and was perfect for fieldwork.

And so, when Cosmin and I were awarded a joint journalism scholarship by the Carter Center in the United States, we straightforwardly took the decision to move into the caravan permanently. We were to travel around the whole country working on a multimedia project about Romanians who brought up their

apărea o pagină de publicitate în plus.

Eram într-o stare amestecată de frustrare și amorteașă; aş fi vrut să lucrez doar la subiectele care-mi plăceau, dar, în același timp, îmi era teamă că nu o să am din ce trăi. Am aplicat la câteva burse și, la începutul lui 2013, am câștigat Balkan Fellowship for Journalistic Excellence. Tot anul am lucrat la o investigație amplă despre corupția din sistemul de sănătate românesc și am călătorit mult prin țară, unde am vizitat spitale de provincie, și în Germania, unde am întrevievat doctorii plecați din România. Pentru toate aceste călătorii, plus o săptămână de training la Viena, mi-am luat concediu. Până la sfârșitul anului, când s-a încheiat investigația mea, mi se terminaseră toate zilele de concediu.

Am călătorit prin sudul României împreună cu partenerul meu, fotograful Cosmin Bumbuț. Tocmai ne cumpăraseră o autorulotă second-hand pe care voiam să o folosim la munca de teren și în vacanțe, aşa că acum aveam prilejul să-o încercăm. Am campat în Slatina, Balș și în Corabia, unde am căutat străzi liniștite ca să putem dormi. Eu mă întâlneam cu doctorii și luam interviuri, iar Cosmin se plimba prin oraș și făcea fotografii. Seară, intram în mașină, trăgeam jaluzelele și pregăteam cina. Am gătit paste în timp ce lângă noi cântau Smiley și Andra, un concert scăpătos organizat de primarul Slatinei. Cosmin a făcut fotografii cu fântâna arteziană-curcubeu și cu ceața artificială de la concert, apoi a venit la masă. Autorulota ne-a ajutat să reducem cheltuielile cât timp am lucrat la investigație și a fost perfectă pentru munca de teren.

Landscape contemplated from our
Teleleu dining room in Păltiniș
Privelîște din sufrageria Teleleu la
Păltiniș

Photo by Cosmin Bumbuț

*Teleleu editorial head office and
home at Corbu, on the seaside
Redacția și casa Teleleu la Corbu,
pe malul mării*

Photo by Cosmin Bumbuț

children using corporal punishment. We decided to go to out-of-the-way, traditionalist places, integrate with the locals and find out what kind of relations existed between parents and children and how Romanians viewed bringing up children.

My last day at work was on 15 November 2013 and on 17 November we set out on the road. We didn't have very much money: the Carter scholarship was five thousand Euros and we had a few thousand Euros that would allow us to live in the caravan for a year, provided that we gave up the one-room flat we rented in Bucharest. From the very beginning we decided not to agree to any form of advertising on our website, Teleleu.eu and so henceforward we were to rely on grants, scholarships and postcard subscriptions.

In the meantime, a number of independent journalism projects had sprung up in Romania, which gave us encouragement: "Decât o Revistă", "Casa Jurnalistului", "Dela0", "RISE Project", run by journalists and photographers passionate about their profession and reckless enough not to think about making enough money to live on or who

would pay their medical insurance and pensions. My generation gave me the courage to give up a decent job and move into a caravan so that I would be able to work only on the projects I believe in. At the same time as the independent journalism platforms, scholarships also appeared in Romania: firstly the Association for Community Relations scholarship, then the Superscrieri Scholarships and then scholarships provided by NGO's. Such scholarships helped us to work on long-term materials, for which we would otherwise not have had the resources to do the research.

It has been three and a half years since Cosmin and I have woken up in city centres, next to parks, on the seashore, in front of a prison, or in people's yards. Sometimes we forget what town we are in, where we were yesterday, what day of the week it is and whether the door to the caravan is next to the pavement or the road. Sometimes we are so groggy in the morning that we don't know where we are. The smell of coffee and fried eggs wafts from our caravan and curious passers-by turn their heads. We often ask each other: "Do you think we're normal?"

We've seen so many towns and so many

Așa că, atunci când eu și Cosmin am câștigat împreună o bursă de jurnalism oferită de Centrul Carter din SUA, am luat imediat decizia să ne mutăm în autorulotă. Trebuia să lucrăm la un proiect multimedia despre români care-și educă copiii cu bătaia și urma să călătorim prin toată țara. Ne-am propus să mergem în localități retrase, tradiționale, să ne integrăm printre oamenii de acolo, să vedem ce fel de relații sunt între părinți și copiii lor și cum înțeleg români educația.

Ultima mea zi de serviciu a fost 15 noiembrie 2013, iar pe 17 noiembrie am plecat la drum. Nu aveam prea mulți bani: bursa Carter era 5.000 de euro și noi mai aveam câteva mii de euro care ne-ar fi ajuns să trăim un an în mașină, cu condiția să renunțăm la garsoniera închiriată din București. Ne-am propus de la început să nu acceptăm nici o formă de publicitate pe site-ul nostru, Teleleu.eu, așa că de-acum înainte ne bazam doar pe granturi, burse și abonamentele la cărți poștale.

Între timp, în România au apărut mai multe proiecte independente de jurnalism care ne-au dat curaj – „Decât o Revistă”, „Casa Jurnalistului”, „Dela0”, „RISE Project” –, jurnaliști și fotografi pasionați de meseria lor, suficient de inconștienți încât să nu se întrebe din ce o să trăiască, cine le plătește asigurările medicale și pensiile. Generația din care fac parte mi-a dat curajul să renunț la un job OK și să mă mut într-o autorulotă ca să pot lucra doar la proiectele în care cred. Odată cu aceste platforme independente au apărut în România și primele burse de jurnalism – întâi Asociația pentru Relații Comunitare, apoi Bursele Superscrieri, apoi alte burse oferite de ONG-uri. Pe noi, aceste burse ne-au ajutat să lucrăm la materiale de

At Oarba de Mureş, where we camped down close to
the Heroes' Mausoleum to do our office work
La Oarba de Mureş, unde am campat lângă
Monumentul Eroilor ca să ne facem munca de birou

Photo by Cosmin Bumbuț

places that the images blur together in my head and it's becoming harder and harder to put my memories in sequence, to know where I was and where I went next. As an antidote against forgetting, on the walls of the caravan Cosmin has pasted up photographs of the places we have visited and portraits of the people who have welcomed us into their lives.

Unless you visit the villages and provincial towns, it's difficult to imagine how hard life really is for Romanians. We didn't realise when we were living in our bubble in Bucharest and when we used to spend 100 lei on meals at Lente or Control. We had to travel around the country to understand the real Romania, the Romania of the statistics that count how many outside toilets there are and how many children go to bed hungry. You see things that you'll never be able to forget long after you leave such places.

In a village in Iași, a woman feeds her baby with sugar dissolved in water because she can't afford powdered milk. A young man breaks into a shop in Craiova Station and remains inside so that he'll be sent to prison, where at least he'll be sheltered and fed during the

coming winter. In a village in Covasna, in November, toddlers walk around barefoot and bare-bottomed because their parents can't afford diapers and the village has only a single well for drinking water and for washing.

Dumitru beats his wife Maria whenever he gets drunk and all the people from Mironeasa village in Iași County know about it, but refuse to interfere in another family's business. Their nine children are present when the man kicks and punches his wife, burns her with cigarettes, lashes her with a cable. After Dumitru ruptured her spleen, a local social welfare worker took Maria to a shelter for victims of domestic violence. But she went back home because the shelter did not have places for her nine children and she was afraid to leave them with their father.

Crina and Viorel don't know how to read or write, although they had four years of schooling in Hetea, Covasna County. The teachers sent all the Roma children in the school into the yard to play while they stayed inside drinking coffee, eating sandwiches and chatting. When Viorel started his fifth year of schooling in the

lungă durată, pentru care n-am fi avut alte resurse ca să le documentăm.

Au trecut trei ani și jumătate de când eu și Cosmin ne trezim în centrul orașelor, lângă parcuri, pe malul mării, în fața unui penitenciar sau într-o curte. Uneori uităm în ce oraș suntem, unde am fost ieri, ce zi este, dacă ușa de la intrare e pe partea cu trotuarul sau cu strada. Alteori suntem năuci și dimineața nu știm unde ne aflăm. Dinspre mașina noastră miroase a cafea și a ochiuri, iar trecătorii întorc capetele curioși. Ne întrebăm adesea unul pe altul: „Crezi că suntem normali?“.

Am văzut atâtea locuri, atâtea orașe, încât imaginile se amestecă în capul meu și îmi vine tot mai greu să îmi ordonez amintirile, să știu unde eram atunci când și unde am mers după ce. Ca un antidot împotriva uitării, Cosmin a lipit pe peretii autorulotei fotografii din locurile pe care le-am vizitat până acum și portrete cu oamenii care ne-au primit în viețile lor.

E greu să-ți imaginezi cât de greu o duc, cu adevărat, românii fără să te plimbi prin satele sau orașele de provincie. Nu ne-am dat seama de asta atunci când locuiam în bula noastră din București, când ieșeam la Lente sau în Control și cheltuiam 100 de lei la o cină. A fost nevoie să călătorim prin țară ca să înțelegem România reală, cea din statisticile care numără câte veceuri au românii în curte și câți copii se culcă seara flămânzi. Sunt scene pe care nu le poți uita și pe care le ai în continuare în fața ochilor mult timp după ce ai plecat de acolo.

Într-un sat din Iași, o femeie îi dă bebelușului ei apă cu

neighbouring village of Araci, he had to abandon it because he was unable to catch up on the four years he had already missed.

Vali, who is now twenty, was gaoled for theft in Craiova Penitentiary for Minors and Young People when he was sixteen. He was abandoned by his mother at birth and he has never met her; he was raised by his paternal grandmother, while his father was serving a ten-year prison sentence. After his grandmother died, he started stealing in order to be able to eat. He became an adult in prison and is afraid of being released, because nobody will be waiting for him on the outside.

Cristina is in Corabia Hospital because of a kidney complaint. She can't afford to seek treatment in another town, because at the Penny supermarket where she is a cashier she is paid the minimum wage, from which she has to support her two children and sick husband. Although the majority of people in Corabia can't afford to seek medical treatment in another town, the authorities plan to close the local hospital due to a lack of funds and doctors.

These are just a few scenes from everyday

life in Romania, to which we have been witness while roaming the country. All these people live undramatic lives, invisible to the statistics and mostly they don't complain or realise how impoverished they are.

The stories we have encountered while roaming the country have made a mark on us. In the first year, when we worked on a multimedia series about domestic violence, what we heard in interviews shook us. Last autumn, when we stayed for a week in the yard of a centre for children with disabilities, we hid away in the caravan and wept. We have remained friends with the prisoners we have met in Romania's penitentiaries: one of them has put us down on the (limited) list of people he has the right to telephone from prison.

We would never have been able to research these subjects if we had lived in Bucharest; we would not have been able to afford to stay in the field for so long, because no newspaper would have covered the expenses. And life on the road helps us to get closer to people. We're there next to them at every time of the day, we know what they eat, what they drink, what they think, what gives

zahăr pentru că nu are bani de lapte praf. Un Tânăr sparge un magazin din Gara Craiova și rămâne înăuntru ca să fie prins și trimis la închisoare: știe că nu va avea ce să mănânce și cu ce să se încălzească în iarna care se apropie, așa că vrea să intre la pușcărie. Într-un sat din Covasna, în luna noiembrie, copiii de câțiva ani umblă pe uliță desculți și în fundul gol: părinții lor nu au bani de scutece, iar apă pentru băut și spălat se găsește la un singur izvor din localitate.

Dumitru o bate pe soția lui, Maria, de fiecare dată când se îmbăta, și toti oamenii din satul Mironeasa, județul Iași, știu ce soartă are femeia, dar nu se bagă în familia altuia. Cei nouă copii ai lor sunt de față când bărbatul o lovește cu pumnii și picioarele, o arde cu țigara sau o bate cu un cablu. După ce Dumitru i-a rupt splina, Maria a fost dusă de asistentul social din localitate la un adăpost pentru victimele violenței domestice. S-a întors însă acasă, fiindcă adăpostul nu avea locuri și pentru cei nouă copii ai ei și se temea să-i lase singuri cu tatăl.

Crina și Viorel nu știu să scrie și să citească, deși au făcut clasele I-IV la școala din Hetea, județul Covasna. Învățătoarele îi trimiteau în curte, la joacă, pe toți copiii romi din școala lor, iar ele rămâneau înăuntru, unde beau cafea, mâncau sandviçiuri și stăteau de vorbă. Când Viorel a mers în clasa a V-a în satul vecin, Araci, a abandonat școala pentru că nu mai putea recupera tot ce nu învățase în patru ani.

Vali, care are acum 20 de ani, e închis pentru furt la Penitenciarul de Minori și Tineri Craiova de când avea 16. Băiatul nu și-a cunoscut niciodată mama, care l-a părăsit

Wintertime, -17°C in Bucharest
Iarnă cu -17°C în București

Photo by Cosmin Bumbuț

At home, on the road
Acasă, pe drum

Teleleu editorial head office at
Cetate, on the Danube's bank
Redacția Teleleu la Cetate, pe
malul Dunării

Photo by Cosmin Bumbuț

them pain and what makes them happy. And we're in no hurry to leave, because we have all the time in the world.

după naștere; l-a crescut bunica din partea tatălui, în timp ce părintele său ispășea o condamnare de zece ani. După ce bunica a murit, nu a avut din ce să trăiască și s-a apucat de furat. S-a maturizat în pușcărie și se teme de momentul în care va fi eliberat, pentru că „afară” nu-l aşteaptă nimeni.

Cristina e internată la spitalul din Corabia din cauza unei afecțiuni la rinichi. Nu-și permite să se trateze în alt oraș, pentru că la Penny, unde e vânzătoare, primește salariul minim pe economie, din care întreține doi copii și pe soțul ei bolnav. Deși cei mai mulți oameni din Corabia nu și-ar permit să se trateze în alt oraș, autoritățile plănuiesc să închidă spitalul, din lipsa fondurilor și a medicilor.

Sunt doar câteva secvențe din banalul cotidian al României la care am fost martori de când umblăm teleleu. Toți oamenii aceștia își duc viața fără dramatism, invizibili pentru cealaltă parte din statistică, de cele mai multe ori fără să se plângă și fără să conștientizeze cât sunt de săraci.

Poveștile pe care le-am întâlnit de când umblăm teleleu ne-au marcat. În primul an, când am lucrat la o serie de materiale multimedia despre violență domestică, ne-am cutremurat în timp ce ascultam interviurile. Toamna trecută, când am stat o săptămână în curtea unui centru care se ocupa de copii cu dizabilități, ne-am ascuns în autorulotă și am plâns. Am rămas prietenii cu deținuții pe care i-am cunoscut în penitenciarele românești: unul dintre ei ne-a trecut pe lista (limitată) de persoane pe care are dreptul să le sune din penitenciar.

N-am fi putut documenta niciodată aceste subiecte dacă

am fi locuit în București – nu ne-am fi permis finanțar să stăm atât de mult timp pe teren, pentru că nici un ziar n-ar fi acoperit costurile. Iar viața în mașină ne ajută să ne apropiem de oameni. Dormim lângă ei, suntem acolo în orice moment al zilei, știm ce mănâncă, ce beau, ce gândesc, care sunt durerile lor și ce îi face fericiti. Și nu ne grăbim să plecăm, pentru că avem tot timpul din lume.

Elena Stancu

Book

Callin Vasic

Publishing Balance Sheet
Bilanç editorial

Publishing

publishing

Publishing Balance Sheet

Bilanț editorial

“After accession in the EU, Romania has moved from an active observer status to full-fledged member. Romania has become the seventh EU country by number of inhabitants. The Romanian language has become one of the official languages of the Union (the seventh after the number of speakers) and any EU citizen will be able to address the institutions in that language.” (ro.wikipedia.org/wiki/Integrarea_Rom)

EN

It has been ten years since Romania joined the European Union and it is appropriate now that we draw up a national publishing industry balance sheet for the period. Let us highlight the progress that has been made since we joined the EU, but also the cases where there has been a lack of progress or even a regress compared with the previous period. Unfortunately, professional studies on publishing and reading are few and far between. For this reason, discussions on the subject are liable to be either subjective, limited, reliant on personal experience, or insufficiently documented, due to the lack of specialist studies.

The few up-to-date professional studies include “Cultural Consumption Barometer, 2015. Preferences, Practices and Trends”, compiled by a team of researchers led by Carmen Croitoru and Anda Becuț at the National Institute for Cultural Research and Training (INCFC), a body subordinate to the Minister of Culture and National Identity and which is, “the only national institute whose goal is to study, research and supply statistics for the cultural sector, as well as to provide ongoing training for those who choose a career in the cultural sector” (culturadata.ro). The conclusions of the study are not at all encouraging when it comes to public

„După aderare, România a trecut de la statutul de observator activ la cel de membru cu drepturi depline. România a devenit a șaptea țară din UE după numărul de locuitori. Limba română a devenit una dintre limbile oficiale ale Uniunii (a șaptea după numărul de vorbitori), urmând ca oricare cetățean al UE să se poată adresa instituțiilor în această limbă.” (ro.wikipedia.org/wiki/Integrarea_Rom)

RO

Au trecut 10 ani de la aderarea României la Uniunea Europeană și este potrivit să facem un bilanț în ceea ce privește industria noastră editorială națională. Să evidențiem progresele datorate acestei aderări, dar și staționările și chiar regresele față de perioada anteroară. Din păcate, studiile profesioniste referitoare la activitatea editorială și la lectură sunt foarte puține. De aceea, discuțiile pe această temă pot fi ori subiective și limitate, generate de experiența proprie, ori insuficient documentate.

Printre puținele studii profesioniste actuale se numără „Barometrul de consum cultural 2015. Preferințe, practici și tendințe”, realizat de o echipă de cercetători coordonată de Carmen Croitoru și Anda Becuț de la Institutul Național pentru Cercetare și Formare Culturală (INCFC), aflat în subordinea Ministerului Culturii și Identității Naționale, „singurul institut național care are ca obiective studierea, cercetarea și furnizarea de date statistice pentru domeniul culturii, precum și formarea continuă a celor care aleg o carieră în sectorul ocupațional cultură” (culturadata.ro). Concluziile studiului nu sunt deloc încurajatoare în ceea ce privește interesul pentru lectură și, implicit, în ceea ce privește dezvoltarea industriei de carte, a cărei cifră de afaceri este estimată între 60 și 100 de milioane de euro, fără a avea, însă, date statistice oficiale certe. Oricum, cifra este infimă, dacă o raportăm la PIB-ul actual al României, de 160 de miliarde de euro. În cele aproape 300 de librării

*Cărturești Carusel, one of the most beautiful bookshops in Romania
Cărturești Carusel, una dintre cele mai frumoase librării din România*

Photo by Cosmin Dragomir

interest in reading and implicitly the development of the publishing industry, whose turnover is estimated at between sixty and one hundred million Euros, but without there being any definite official statistics. At any rate, the turnover is tiny, if we compare it with Romania's current GDP of 160 billion Euros. In the almost three hundred bookshops that remained, compared with the four thousand that exist in Germany, a "big" publisher can barely distribute two hundred to two hundred and fifty titles a year.

We read today less than we did ten, twenty, thirty years ago, in comparison with what is happening in other EU or neighbouring countries. The causes are not to be sought in the progress made by the digital industry and Internet, but rather in Romania's chaotic educational policies of the last decades. Romania has not adjusted these policies in time and, if it has done so, it has been in an abrupt, incoherent way, based not on a national strategy, but only on the narrow interests of the various parties or groupings of parties in power, without any thorough impact studies and without any experimental pilot programmes. The consequences are unprecedentedly

grave and have a negative influence on the publishing industry. We only need to look at Germany, with a population four times as large as Romania's, where the publishing turnover was 4.6 billion Euros in 2011. The seventh largest population in Europe, the whole of Romania buys the same amount of books annually as a medium-sized German town, worth sixty to a hundred million Euros... Is it then any wonder that the top five Romanian publishers put together have a turnover of no more than thirty million Euros?

A highly important but extremely rare event was the "Pro>Edit" Conference held in Bucharest on 15-16 April 2011, whose theme was "Marketing Strategies to Put into Practice", chaired by German expert Florian Andrews. The subjects under discussion were to do with the German book market, methods of selling and distributing books in Germany and marketing strategies that could be applied within the Romanian market. The emphasis was mainly on the differences between the two markets, as well as on suggested solutions to the problems identified by the participants. A large part of the discussions focused on topics suggested by the participants,

care au mai rămas, față de 4.000 căte există în Germania, o editură „mare” abia poate distribui 200-250 de titluri anual!

Citim astăzi cu mult mai puțin decât o făceam în urmă cu 10-20-30 de ani, în comparație cu ceea ce se întâmplă în țările Uniunii Europene sau în cele din proximitate. Cauzele nu trebuie căutate în progresele industriei digitale și ale Internetului, ci cu siguranță în politicile de învățământ haotice din ultimele decenii. România nu și-a ajustat la timp aceste politici și, dacă a făcut-o, a făcut-o pompieristic, incoerent, în funcție nu de o strategie națională, ci doar de strategiile înguste ale diferitelor partide sau grupări de partide aflate la putere, fără studii temeinice de impact, fără aplicații experimentale de pilotare. Consecințele sunt de o gravitate fără precedent, cu influențe negative în industria cărții. Să amintim doar că Germania, cu o populație de aproape patru ori mai numeroasă decât cea a României, înregistra în 2011 o cifră de afaceri de 4,6 miliarde de euro! A șaptea populație a Europei, România, încape într-un oraș mediu german care cumpără anual carte în valoare de 60-100 de milioane de euro... Să ne mirăm atunci că primele cinci edituri românești nu realizează împreună o cifră de afaceri de mai mult de 30 de milioane de euro?

Un moment foarte important, dar rarissim, l-a constituit Conferința „Pro>Edit” care a avut loc la București, pe 15 și 16 aprilie 2011, cu tema „Strategii de marketing de pus în practică”, condusă de Florian Andrews, reprezentant al editurii germane Corse. Subiectele discutate au fost cele referitoare la piața germană de carte, modalitățile de vânzare și distribuție a cărților în această țară, precum

Romanian editors at Salon du Livre 2013 – an event within the European programme "Pro>Edit"
Editorii români la Salon du Livre 2013 – eveniment din cadrul programului european „Pro>Edit”

Photo by Marilena Iovu

such as the competition created by cut-price books or kiosk editions; children's activity books; and the impact of e-books on publishers in the immediate future.

Unfortunately, the conclusions drawn by what I might call a historic conference did not signal a revival of the publishing industry in Romania. Although there are a number of publishers' associations and even a publishers' federation, our industry seldom focuses on the issues highlighted by the "Pro>Edit" Conference in 2011 and which are vital not only for devising a legislation similar to Germany's but also for the survival of an industry in which investment is all too rare.

Not even today are there regulations on a series of issues that causes difficulties for the publishing industry: fixed prices for books, the length of time it takes to receive money on books sold (thirty to sixty days), the length of time it takes for booksellers to return books (six months), the right to tax deductions on perishable goods, redistribution of returned books at lower prices (unlike their Romanian counterparts, German publishers do not have recourse to such a strategy), delivery

of textbooks to schools, the situation of books given away with newspapers, the problem of e-books, the requirement to print prices on books and so on.

Law 186/2003 to support and promote literary culture is in many respects out of date. An initiative to have the law upgraded has long been a matter of urgency for Romanian publishers.

The economic crisis of 2008-2009 caught Romanian publishers unawares. The restructuring measures that were taken came too late and did not manage to allay the negative consequences: a drop in sales and therefore revenues. A number of publishers have become insolvent or else gone out of business completely.

Of course, we should also look at the full half of the glass. In the last ten years the majority of Romanian publishers have made visible efforts with regard to increasing books' print quality and design, as well as their visibility on social networks and websites and at national and international book fairs. The quality of a book printed in Romania is no different than that of a book printed in Germany, Italy or France. Romanian

și activitatea editurilor și strategii de marketing care ar putea fi puse în aplicare pe piața românească. Accentul a fost pus în principal pe deosebiri între aceste două piețe, precum și pe sugestii la anumite probleme ridicate de participanți. O parte importantă a discuțiilor s-a concentrat pe teme sugerate de participanți, precum concurența exercitată de cărți oferite la preț redus sau împreună cu diverse publicații, cărțile pentru pregătirea individuală a copiilor sau impactul cărților electronice asupra activității editurilor în viitorul apropiat.

Din păcate, concluziile acestei conferințe, istorice, aș zice, nu au însemnat și semnalul pentru o redresare a industriei de carte din țara noastră. Deși avem mai multe asociații de editori și chiar o federație a editorilor, activitatea acestora rareori se concentrează pe problemele semnalate la Conferința „Pro>Edit” din 2011, care sunt vitale nu doar pentru o reglementare legislativă similară cu cea din Germania, bunăoară, cât și pentru supraviețuirea acestei industrii în care investițiile sunt păsări rare.

Nici astăzi nu sunt reglementate o serie de aspecte ce fac dificilă industria cărții: prețurile fixe ale cărților, timpul de încasare a cărților distribuite (de 30-60 de zile), timpul de efectuare a returnurilor de către librari (de 6 luni), dreptul de deducere fiscală a perisabilităților, repunerea în circulație la prețuri scăzute a cărților primite la return (editorii germani nu au recurs la o astfel de strategie, în comparație cu cei români), livrarea cărților școlare către școli, situația cărților oferite împreună cu ziarele, problema cărților electronice (cu TVA diferit față de cărțile clasice), afișarea obligatorie a prețului pe carte etc.

illustrators, cover designers and layout artists work not only with publishers in Romania, but also with publishers in other countries.

Although it is far from as big as it should be, it is possible to see an increased interest in Romanian literature, contemporary literature in particular. The major publishers, as well as smaller, niche publishers, publish contemporary authors, the majority of them young. The extremely difficult task of publishing contemporary Romanian authors seems to be an extraordinary gain and a signal that the national literature and culture are able to find their own resources even in the absence of substantial state subsidies. Likewise the huge effort to export Romanian literature to other countries: the role of the Romanian Cultural Institute needs to be highlighted, as well as that of publishers who attend international book fairs and present lists of foreign rights to their foreign counterparts.

At the same time, in the post-communist period there has been an unprecedented increase of interest in public readings, book fairs and exhibitions, writing

competitions, creative workshops, printed and online literary and cultural magazines and websites and blogs specialising in book reviews.

With substantial state funding, the publishing industry could be a definite pivot for cultural progress, education and European integration. This pivot ought to be a national policy priority.

Legea 186 din 2003, privind susținerea și promovarea culturii scrise, este în multe aspecte depășită. O inițiativă de *upgrade* a acestei legi este de multă vreme o urgență pentru editorii români.

Criza economică din 2008-2009 a găsit nepregătite editurile românești. Măsurile de restructurare care s-au luat, venite mai târziu, nu au reușit să anihileze consecințele negative: scăderea vânzărilor și, implicit, a veniturilor. O serie de edituri au intrat în insolvență sau au dispărut.

Sigur, trebuie să privim și partea plină a paharului. În ultimii 10 ani, majoritatea editurilor românești au făcut eforturi vizibile în ceea ce privește mărirea calității tipografice a cărților, a aspectului grafic, dar și a vizibilității lor pe diferite rețele de socializare, site-uri, expoziții și târguri de carte naționale și internaționale. O carte tipărită în România nu se mai deosebește de una tipărită în Germania, Italia sau Franța. Ilustratori, designeri de copertă, tehnoredactori din România lucrează nu numai pentru edituri românești, dar și pentru edituri din străinătate.

Se remarcă un interes crescut, deși departe de ceea ce ar trebui să fie, pentru literatura națională, în special cea contemporană. Multe edituri mari, dar și mici, de nișă, publică autori contemporani, majoritatea, tineri. Efortul extrem de dificil pentru editarea autorilor români contemporani mi se pare un câștig extraordinar și un semnal că literatura și cultura naționale își găsesc resurse proprii chiar și în absența unor susțineri substanțiale de stat. La fel ca și efortul uriaș pentru exportul literaturii noastre în alte țări. Rolul Institutului Cultural Român trebuie

Book launch: The Critical History of Romanian Literature by Nicolae Manolescu –

Gaudeamus International Book Fair (November, 2008)

Lansare de carte: Nicolae Manolescu, Istoria critică a literaturii române – Târgul Internațional de Carte Gaudeamus (noiembrie, 2008)

Photo by Călin Vlașie

Călin Vlașie

Romania's book stand at *Salon du Livre* 2017 (organised by the Romanian Cultural Institute), designated as one of the most beautiful book stands
Standul României la *Salon du Livre* 2017 (organizator: Institutul Cultural Român), desemnat drept unul dintre cele mai frumoase standuri

Photo by Mihai Cratofil

semnalat, dar și al unor edituri care, prezente la târgurile internaționale de carte, pregătesc liste de *foreign rights* pentru editorii străini.

În același timp a crescut, fără precedent în perioada postcomunistă, interesul pentru lecturi publice, târguri și expoziții de carte, concursuri de creație, cercuri și ateliere de scriere creativă, reviste literare și culturale tipărite sau online, site-uri și bloguri specializate pentru comentarii de carte.

Susținută substanțial de stat, industria cărții poate fi un pivot sigur de progres cultural, de învățământ și de integrare europeană. Acest pivot ar trebui să fie o prioritate a politicii naționale.

Theatre

teatru

How the Romanian independent theatre entered the European scene

Cum a intrat teatrul independent din România pe scena Europei

EN

In 2007, Sibiu became European Capital of Culture for one year, alongside Luxembourg. In 2008, one of the first European projects in which organisations from Romania participated as representatives of an EU member state gave birth to the first annual Temps d'Images Festival in Cluj. The National Cultural Fund (AFCN), the only state institution for funding competitive cultural projects, with money raised largely through the National Lottery, had been established in 2005 (in 2012, the AFCN was thrown into a major crisis, when for a number of years it lost automatic access to the funds in question). But international organisations

active in Romania in the 1990s and early 2000s, which had made an essential contribution to the development and internationalisation of the cultural sector and on which the majority of arts projects depended, had begun to move to the Balkans and ex-Soviet countries some time before this. As early as 1998 there was a legal requirement to fund projects at the local level, but in some big cities the system did not work and even today, in 2017, it still doesn't work. The transition of arts education to a version of the Bologna system, with three-year degrees, which in the case of acting studies led to a doubling in the number of actors and to an explosion of the

RO

În 2007, Sibiu devinea, pentru un an, Capitală Europeană a Culturii, împreună cu Luxemburgul. În 2008, unul dintre primele proiecte europene în care organizațiile din România participau ca reprezentante ale unei țări membre în UE dădea naștere primei ediții a Festivalului Temps d'Images de la Cluj. Fondul Cultural Național (AFCN), singura instituție statală destinată finanțării de proiecte culturale în regim competitiv, cu bani provenind în mare parte din contribuția Loteriei Naționale, apăruse în 2005 (AFCN avea să trăiască o criză majoră în 2012, când a pierdut, pentru câțiva ani, accesul automat la aceste fonduri). Dar organizațiile internaționale active în România în anii 1990-începutul anilor 2000, care contribuiseeră esențial la dezvoltarea și internaționalizarea sectorului cultural și de care depindeau majoritatea proiectelor artistice, începuseră transferul către Balcani și țările ex-sovietice cu ceva vreme înainte. Încă din 1998 exista obligația legală a finanțării de proiecte la nivel local, însă în unele mari orașe sistemul nu a funcționat și nu funcționează nici măcar acum, în 2017. Trecerea învățământului artistic la o variantă de „sistem Bologna”, de trei ani la licență, ceea ce, pentru studiile de Actorie, a dus la dublarea numărului de actori și la explozia sectorului independent și privat în teatru, s-a petrecut la jumătatea anilor 2000 (în jurul aderării României la UE – în 2007) și începea deja să producă efecte.

În 2008, sistemul de management al instituțiilor

Iulia Popovici

How the Romanian independent theatre entered the European scene
Cum a intrat teatrul independent din România pe scena Europei

THE WHITE HORSE: A Brief History of Hatred 2016-1944

CALUL ALB: Scurtă istorie a urii 2016-1944

Author / Text: Smaranda Nicolau

Director / Regia: Ioana Păun

Photo by George Popescu

private and independent theatre sector, took place in the mid-2000s (at around the time of Romania's accession to the EU in 2007) and was already beginning to have an effect. In 2008, the system for management of public institutions (including theatres) became subject to planning conditions, the establishment of goals and the evaluation of performances, with the aim of lessening, if not eliminating, the politicisation of culture. In 2009, two years after Romania officially joined the European Union, the economic crisis hit the country hard, with the collateral effect, in the theatre, of slashing wages in public institutions, putting a block on hiring, limiting the work contracts of pensioned artists and freezing production budgets, including those for international partnerships and European projects.

International promotion: 2005-2012

For theatre artists, whose working tool is the spoken word, workforce mobility, a cornerstone of the EU that has essentially changed Romania in the last decade, has been a factor less important than the impact brought about by the

change in the means of production, by the multiplication of sources of funding – and not necessarily an increase in funding – and by the development of an “alternative” to public theatre (I put the word in quotation marks because the relationship between the public and the non-public is more complex than the idea of two parallels suggested by the term alternative; in fact there is a deep interdependence). Ultimately, the shared space of the Union has brought about a greater number of European productions in Romania rather than an internationalisation of the local scene, because the mobility of productions is enormously dependent on local support and a policy to lend impetus to international partnerships quite simply does not exist. It's every man for himself, all the more so since 2012, the year that brought a new government and with it the brutal replacement of the management, appointed in 2005, of the Romanian Cultural Institute (ICR), the main resource for funding and promotion, at least at the European level. The backlash caused by the changes at the ICR shows to what extent the mechanics of development in the cultural and arts sector in general and in the performing

publice (inclusiv teatrele) devinea supus unor condiții de planificare, stabilire a unor obiective și evaluare a performanțelor menite să atenueze, dacă nu să elimine, politicizarea actului cultural. În 2009, la doi ani după aderarea oficială la Uniunea Europeană, criza economică lovea puternic România, cu efectul colateral, în teatru, al tăierii salariilor din instituțiile publice, blocării angajărilor, limitării contractelor de muncă ale artiștilor pensionari și înghețării bugetelor de producție, inclusiv pentru colaborări internaționale și proiecte europene.

Promovare internațională: 2005-2012

Pentru artiștii de teatru, al căror instrument de lucru este cuvântul, mobilitatea forței de muncă, această piatră de temelie a UE ce a transformat, în esență, România ultimului deceniu, a fost un factor mai puțin important decât impactul adus de schimbarea modului de producție, de multiplicarea surselor de finanțare – nu neapărat și majorarea lor –, de dezvoltarea unei „alternative” la teatru public (folosesc ghilimelele pentru că relațiile dintre public și non-public sunt mult mai complexe decât ideea de paralelism sugerată de termenul de alternativă; de fapt, e vorba despre o profundă interdependentă). În fond, spațiul comun al Uniunii a generat o prezență mai mare a producțiilor europene în România decât o internaționalizare a scenei locale – pentru că mobilitatea producțiilor depinde enorm de sprijinul local, iar o politică de impulsionare a participării și a colaborărilor internaționale pur și simplu nu există. Fiecare e pe cont propriu – cu atât mai mult după 2012, anul care a adus, odată cu un nou guvern, înlocuirea brutală a conducerii, instalată în funcție în 2005, a Institutului Cultural Român

arts in particular is prey to institutional uncertainty and dependent on political (or rather party) structures.

Independent spaces: the 1990s versus the 2000s

The first wave of independent and private theatre (the difference between the two derives from the commercial or at least the profit-making aim of the latter) in Romania, at the beginning of the 1990s, was animated by euphoria on the part of actors from public theatres who now had control over their own artistic activity, by the general entrepreneurial spirit of the times and by a mythical image of interbellum theatre companies, although nobody knew how economically inefficient these had been and how much they had depended on the state. Leading artists of the 1980s rented minibuses and went off to perform well-known plays in small towns around the country, on the trail of the national tours of the communist period, or obtained from city halls spaces converted into theatre auditoriums (such as the Dalles Hall in Bucharest), where they put on productions that were experimental or in any case atypical

compared with the practice inherited from the previous period. All these initiatives were short-lived – the only space born of the impulse to break with the public system of production (and above all the political dependency of the state theatres) that survived was the ACT Theatre in Bucharest, whose recipe for success depended enormously on the context. By now it was 1998, the frenzy of untrammelled entrepreneurship had been exhausted and in its stead (thanks in general to mass privatisations) foreign investors (banks in particular) had appeared, the Sponsorship Law (passed in 1994) was in operation and the public profile of ACT's founder (the very well-respected actor Marcel Iureş) and a set of intelligent directorial choices allowed the establishment of the theatre based on a rather unique model of patronage and casting. In any event, the model in question had been tested prior to the opening of the new space, via a series of high-profile productions, produced privately (initially with financing from a media trust/film and television production studio) – Marcel Iureş was the first actor in Romania to become a freelancer, having abandoned employment at a public theatre in 1994.

(ICR), principala resursă de promovare-finanțare, cel puțin la nivel european. Iar reculul provocat de schimbările la nivelul ICR arată în ce măsură mecanica dezvoltării sectorului cultural-artistic, în general, și a celui performativ, în special, e supusă aleatoriului instituțional și dependență de structuri determinate politic (sau, mai curând, partinic).

Spațiile independente: anii 1990 versus anii 2000

Primul val al teatrului independent și privat (diferența dintre cele două provine din miza comercială ori cel puțin lucrativă a celui din urmă) în România, de la începutul anilor 1990, era animat de euforia actorilor din instituțiile publice de a detine controlul asupra propriei activități artistice, de spiritul general antreprenorial al epocii și de imaginea mitică a companiilor teatrale interbelice, despre care nimeni nu știa cât de puțin eficiente economic erau și în ce măsură depindeau, totuși, de stat. Artiști de marcă ai anilor 1980 închiriau microbuze și porneau să joace piese cunoscute prin orașele mici ale țării, în sialul turnelor naționale ale perioadei comuniste, sau obțineau de la Primărie spații transformate în săli de spectacol (cazul Sălii Dalles din București), unde montau producții experimentale sau, oricum, atipice pentru practica moștenită din vremurile recent încheiate. Toate aceste inițiative au avut o viață scurtă – singurul spațiu născut din impulsul ruperii cu sistemul public de producție (și, mai ales, cu dependențele politice ale teatrelor de stat) care a supraviețuit momentului a fost Teatrul ACT din București, iar „rețeta” lui de succes a depins enorm de context. Era deja anul 1998, frenzia antreprenoriatului sălbatic se epuizase deja și, în schimb, apăruseră (grație, în

Who Killed Szomna Grancsa?
Cine a omorât-o pe Szomna Grancsa?
Director / Regia: Mihai Lukács

Photo by Steluța Popescu

Despite tax breaks provided not only via the Sponsorship Law, but also via separate provisions of the Fiscal Code (copying a European general framework), corporate patronage and sponsorship did not lead to mechanisms for supporting the performing arts in Romania, however. This was due first of all to the particular social situation in Romania, which still means that companies focus their CSR programmes in the more vulnerable areas of education, social integration and modernisation of the medical infrastructure. In effect, Romania joined the European Union with just two non-public theatre spaces, one of which (the LUNI Theatre at Green Hours) was financed via its own bar. Two decades later, with the exception of the ACT Theatre, private funding for theatre is focused on separate events (the big festivals and the Sibiu International Theatre Festival in particular) and non-public spaces in Bucharest, where the main funders are the founders themselves (Apollo111 and Point, which have opened since 2015).

With the exception of Sibiu (the “Radu Stanca” National Theatre to be precise), structural access to corporate funding is,

despite decentralisation of institutions, limited to Bucharest. Although the independent scene has developed strongly in Cluj too (a university city with a tradition in the visual arts and a high social and community awareness and the host of Romania’s largest international film festival); although large-scale, independent arts events have proven important to small communities with limited access to culture (for example Alexandria, where the Ideo Ideis Festival, aimed at highschool pupils and organised by them, has had not only an artistic but also a remarkable social impact), the non-public, independent or private stage is in principle limited anywhere outside Bucharest: an independent producer in Galați, a venue in Timișoara... This is a sensitive indicator of not only the country’s massive degree of centralisation, but also the level of the development of the labour market for artists and the willingness of local authorities to support local initiatives: Bucharest is the only place where the independent and private scene has its own performance spaces, ranging from the predominant café theatre to a variety of production and distribution practices: educational

general, privatizărilor în masă) investitori străini (mai ales bănci), Legea sponsorizării (adoptată în 1994) era deja funcțională, iar profilul public al fondatorului ACT (extrem de apreciatul actor Marcel Iureș) și un set de opțiuni repertoriale inteligente au permis înființarea teatrului pe un model de mecenat și exploatare-distribuție oarecum unic. De altfel, modelul în cauză fusese experimentat anterior deschiderii noului spațiu, printr-o serie de producții de mare vizibilitate, produse în regim privat (înțial, cu finanțare din partea unui trust media/studio de producție de film și televiziune) – Marcel Iureș a fost primul actor din România cu statut asumat de freelancer (a renunțat să mai fie angajat într-un teatru public în 1994).

În ciuda facilităților fiscale oferite nu doar prin Legea sponsorizării, ci și prin prevederi distincte ale Codului fiscal (urmând un cadru general european), mecenatul și sponsorizarea corporativă nu s-au transformat, însă, în sisteme de susținere a artelor performative din România, în primul rând din cauza situației sociale distincte din țară, care a făcut ca, în continuare, companiile să-și concentreze programele de CSR în zonele mult mai vulnerabile ale educației, integrării sociale sau modernizării infrastructurii medicale. România a intrat în Uniunea Europeană cu, practic, două spații teatrale non-publice, dintre care unul (Teatrul LUNI de la Green Hours) se finanța prin activități de bar. Două decenii mai târziu, exceptând Teatrul ACT, susținerea financiară privată în teatru se concentrează pe evenimente punctuale (mari festivaluri, mai ales Festivalul Internațional de Teatru de la Sibiu) și spații non-publice din București unde principalii finanțatori sunt fondatorii însăși (Apollo111, Point – deschise după 2015).

theatre (Replika), art theatre (Unteatru), socially and politically engaged theatre (Macaz)... In the situation in which most of these spaces (not the aforementioned spaces or Apollo111 or Point, but all the café theatres, for example) mainly put on shows produced by other organisations and companies, practising an economic schema based on reducing artistic risks and sharing the take from ticket sales, producers' dependence on public grants and various kinds of partnerships with state theatres is significant.

The explosion in independent artists: before and after the crisis

In fact, neither the change in working conditions at public institutions (they have overwhelmingly remained repertoire theatres with permanent companies of actors) nor the change in the conditions for the existence of an independent scene has had a decisive impact on the expansion of the non-public sector. What was decisive was the exponential growth in the number of people studying theatre at university, with three hundred people per annum finishing acting studies

by the mid-2000s. This phenomenon overlapped with the heyday of the private universities (which came to an end with the global financial crash and a decrease in students), on the one hand and the introduction of financing based on the number of students, on the other. To the same extent that it eliminated political arbitrariness and privileges in the allocation of funding, this type of financing replaced qualitative with quantitative criteria: in order to cover the salaries of teachers in a type of vocational education much more costly than the theoretical, the universities began to require more and more students. And because arts studies are viewed in Romania as a free exercise of creativity rather than professional training, the fact that the labour market (from theatre, television and film production to theatre studies) did not develop at the same pace was an obstacle. The large number of actors in search of acting jobs turned the non-public scene (concentrated in Bucharest) into a hotbed of creativity and desperation, with the limited financial resources lending it an air of Darwinian competition, dominated by the logic of luck rather than merit. At the same time and not at all paradoxically, the rich

Exceptând Sibiu (mai exact, Teatrul Național „Radu Stanca”), accesul structural la finanțări corporative e, în ciuda descentralizării instituționale, limitat la capitala București. Deși scena independentă este puternic dezvoltată și la Cluj (oraș universitar cu tradiție în artele vizuale, cu ridicată conștiință socio-comunitară și gazdă a celui mai mare festival internațional de film din România), deși evenimente artistice de amploare, cu profil independent, s-au dovedit importante pentru comunitățile mici cu acces redus la cultură (cazul orașului Alexandria, unde Festivalul Ideo Ideis, adresat liceenilor și organizat de ei, are un impact nu doar artistic, ci și social remarcabil), scena non-publică, independentă sau privată, este principal limitată oriunde altundeva decât la București: un producător independent la Galați, un spațiu la Timișoara... E un indicator sensibil nu doar la gradul masiv de centralizare a țării, ci și la nivelul dezvoltării pieței muncii pentru artiști și la disponibilitatea autoritaților locale de a susține inițiativele locale: Bucureștiul este singurul loc în care scena independentă și privată își are propriile spații de spectacol, trecând de la modelul predominant de café-teatru la o varietate de practici de producție și difuzare: teatru educațional (Replika), teatru de artă (Unteatru), teatru angajat social și politic (Macaz)... În condițiile în care cele mai multe dintre aceste spații (nu și cele enumerate mai sus, și nici Apollo111 sau Point, însă toate cafenelele teatrale, de exemplu) prezintă predominant spectacole produse de alte organizații și companii, punând în practică o schemă economică bazată pe reducerea riscurilor artistice și împărțirea încasărilor din bilete, dependența producătorilor de granturile publice sau de colaborările, în diverse formule, cu teatrele de stat este majoră.

Antisocial by / de Bogdan Georgescu
Teatrul Național „Radu Stanca”, Sibiu

Photo by Adrian Bulboacă

Iulia Popovici

How the Romanian independent theatre entered the European scene

Cum a intrat teatrul independent din România pe scena Europei

Hot Heads (13-15 of June 1990)
Capete înfierbântate (13-15 iunie 1990)
Author / Text: Mihaela Michailov
Director / Regia: David Schwartz

Photo by Diana Dulgheru

variety on offer in the non-public scene ended up putting pressure on the public theatres (once again in Bucharest) in the struggle for audiences increasingly diverse in their preferences.

The dynamic of constant hiring of acting graduates in public institutions was put on hold starting in 2010, as an effect of austerity policies and has been discreetly resumed in the last two years, under different conditions: for limited, often very short periods of time, as part of a new logic that makes the status of young employees similar to that of artists on the independent scene: one of (semi-) precariousness. But never has there been such theatrical creativity in Romania as there has been in the last two, five, ten years.

Explozia artiștilor independenți: înainte și după declanșarea crizei

De fapt, nu schimbarea condițiilor de lucru în instituțiile publice (ele au rămas și rămân în copleșitoare majoritate teatre de repertoriu cu trupă permanentă), a condițiilor de existență pe scena independentă a influențat decisiv expansiunea sectorului non-public. Hotărâtoare a fost creșterea exponentială a cifrelor de școlarizare în facultățile de teatru și multiplicarea acestora, până la o cifră de 300 de absolvenți de Actorie pe an, la mijlocul anilor 2000. Fenomenul se suprapune, pe de o parte, momentului local de grație al universităților private (epuizat odată cu criza globală și scăderea populației școlare), pe de altă parte, introducerii finanțării bazate pe numărul de studenți. În aceeași măsură în care a eliminat arbitrariul și privilegiile politice în alocarea de fonduri, acest tip de finanțare a înlocuit criteriile calitative cu unele cantitative: pentru a putea acoperi salariile profesorilor într-un tip de învățământ vocațional mult mai costisitor decât cel teoretic, universitățile au început să aibă nevoie de cât mai mulți studenți. Iar pentru că studiile artistice sunt private, în România, mai degrabă ca o exercitare liberă a creațivității decât ca formare profesională, faptul că piața muncii (de la producția teatrală, TV și de film la pedagogia teatrală etc.) nu s-a dezvoltat în același ritm nu a constituit un impediment. Numărul mare de actori în căutarea unui loc pe pământul performativ a transformat scena non-publică (concentrată în București) într-o pepinieră de creațivitate și disperare, resursele financiare reduse dându-i un aer de competiție darwinistă, dominată de logica norocului mai mult decât de meritocrație. În același timp, și deloc paradoxal, oferta bogată de pe această

scenă a sfârșit prin a pune presiune asupra teatrelor publice (din nou, din București) în lupta pentru un public tot mai divers în preferințe.

Dinamica angajării constante a absolvenților de Actorie în instituții publice a fost frânărată până la blocaj începând din 2010, ca efect al politicilor de austерitate, iar reluarea ei discretă în ultimii doi ani s-a făcut în condiții diferite – pe perioade limitate, adeseori foarte scurte, într-o logică nouă ce apropie statutul tinerilor angajați de cel al artiștilor de pe scena independentă: de (semi)precaritate. Însă niciodată nu a existat atâtă creativitate în teatrul din România ca în acești ultimi doi, cinci, zece ani.

Introduction

INTRODUCERE

Victor Neumann

Victor Neumann is historian and university professor, holder of the Modern History of Europe and Modern History of Romania chairs at the Faculty of Letters, History and Theology, Department of Romanian Studies within the University of Timișoara. Coordinator (as of 2008) of the “Reinhart Koselleck” International Doctoral School of Conceptual History, set-up in cooperation with Professor Armin Heinen of the Institute of History, University of Aachen (Germany). Director of the Center for Advanced Studies in History (as of 2011) of the West University of Timișoara and Director of the Museum of Fine Arts in Timișoara (as of 2013).

Victor Neumann este istoric, profesor de istorie modernă a României și istorie modernă a Europei la Facultatea de Litere, Istorie și Teologie a Universității de Vest din Timișoara. Cofondator – împreună cu profesorul Armin Heinen de la Universitatea din Aachen – și director (din 2008) al Școlii Doctorale Internaționale de Istorie Conceptuală „Reinhart Koselleck” și, de asemenea, director (din 2011) al Centrului de Studii Avansate în Istorie, ambele din cadrul Universității de Vest. Director al Muzeului de Artă din Timișoara, începând din 2013.

P. 127

Cinema

CINEMA

Mihai Fulger

Mihai Fulger graduated the Philology Faculty of the Bucharest University and has a Master Degree in Filmography at the Bucharest National University of Theater and Film. Later on he became film critic and a FIPRESCI member since 2008. Since 2013, Mihai Fulger is editor at the *Film* magazine, published by the Romanian Filmmakers' Union. At present he is the director of the National Film Archive.

Mihai Fulger a absolvit Facultatea de Litere a Universității din București și masteratul de Filmologie al Universității Naționale de Artă Teatrală și Cinematografică. Critic de film din 2002, este membru al Federației Internaționale a Criticilor de Film (FIPRESCI) din 2008 și redactor al revistei *Film*, publicată de Uniunea Cineaștilor din România, din 2013. Începând din 2012, activează la Arhiva Națională de Filme a României, în prezent fiind director al acestei instituții.

P. 142

Photography

FOTOGRAFIE

Cosmin Bumbuț

Cosmin Bumbuț worked in fashion and advertising photography for fifteen years. At the age of forty he decided to work only on the projects he believed in. He published a book titled *Bumbata*, which features photographs about the life of prisoners in Aiud Penitentiary and which has won two design awards. His numerous photography awards include First Prize in the Architecture section of the Sony World Photography Awards, for his “Intimate Room” project. Since 2013 he has lived in a caravan with his partner, journalist Elena Stancu. He tells stories on Teleleu.eu.

Cosmin Bumbuț a făcut timp de 15 ani fotografii de modă și de publicitate. La 40 de ani s-a hotărât să lucreze doar la proiectele în care crede. A publicat *Bumbata*, un album despre viața deținuților din Penitenciarul Aiud, care a obținut două premii de design. A câștigat mai multe premii de fotografie, printre care premiul I la secțiunea Arhitectură a concursului Sony World Photography Awards, competiția pentru fotografi profesioniști, cu proiectul „Camera Intimă”. Din 2013 trăiește și călătoarește într-o autorulotă, împreună cu partenera lui, jurnalistă Elena Stancu. Spune povești pe Teleleu.eu.

P. 154

Visual arts
ARTE VIZUALE

Călin Dan

With a background in Art History and Theory, Călin Dan is active for over twenty years both as an art critic, curator and historian and as a visual artist. In the last capacity he has been active as a member of the post-conceptual art group subREAL and is successfully conducting the long-term art-&-research project "Emotional Architecture". In the previous, he worked as an adviser for the Mondriaan Fund and Pro Helvetia and acted as a leader of cultural institutions like *Arta* magazine and the Soros Center for Contemporary Art, Bucharest, before becoming director of the National Museum of Contemporary Art – MNAC Bucharest.

Absolvent de istoria și teoria artei, Călin Dan este de două decenii un important critic și istoric de artă, deopotrivă curator și artist vizual. În această ultimă calitate a făcut parte activă din grupul post-conceptual subREAL și coordonează longevivul proiect artistic și de cercetare „Emotional Architecture”. În calitatea sa de curator, a fost consilier al Mondriaan Fund și Pro Helvetia și a condus instituții culturale precum revista *Arta* și Centrul Soros pentru Artă Contemporană din București, înainte de a deveni director al Muzeului Național de Artă Contemporană – MNAC București.

Architecture
Arhitectură

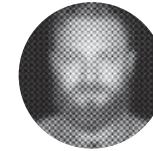

Ștefan Ghenciulescu

Ștefan Ghenciulescu is a practising architect, journalist and researcher. He is editor-in-chief of Zeppelin magazine (since 2016 developed as a bookazine and as the online magazine e-zeppelin.ro). He teaches at the "Ion Mincu," University of Architecture and Urbanism in Bucharest. He is the author of *The Transparent City. On Limits and Dwelling in Bucharest* and co-author of a number of books and exhibitions about social architecture, Central and South-Eastern Europe, regeneration of heritage, urban culture and the public space.

Ștefan Ghenciulescu este arhitect practicant, publicist și cercetător; redactor-șef revistei *Zeppelin* (din 2016, bookazine și revistă online pe e-zeppelin.ro). Predă la Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” din București. A scris cartea *Orașul transparent. Despre limite și locuire în București* și este coautor al mai multor cărți și expoziții despre arhitectură socială, Europa Centrală și de Sud-Est, regenerarea patrimoniului, cultură urbană și spațiu public.

Design
DESIGN

Mihnea Ghilduș

Formed as product designer at the National University of Arts in Bucharest, Mihnea Ghilduș continued his educational path at the Academy of Arts and Design in Stuttgart. In 2014 he received his PhD in medical design, at UNARTE, where he lectured as associate professor (2008-2016).

An enthusiastic interior and graphic designer, he focuses his passion and activity mostly in the field of product design. In 2012 he started Dizainăr, together with a team of four specialists in communication and design. The Dizainăr team has promoted over 150 Romanian designers with over 600 products designed and manufactured in Romania so far.

Format ca designer de produs la Universitatea Națională de Arte, din București, Mihnea Ghilduș și-a continuat traseul educațional la Academia de Arte și Design din Stuttgart. În 2014 a primit titlul de doctor în design medical, la UNARTE, unde a predat ca profesor asociat (2008-2016). Activează cu entuziasm în domeniul designului ambiental și designului grafic, dar pasiunea lui rămâne designul de produs.

În 2012 a lansat Dizainăr, alături de o echipă formată din patru specialiști în comunicare și design. Până în prezent, echipa Dizainăr a promovat peste 150 de designeri români cu peste 600 de produse concepute și realizate în România.

Literature
LITERATURĂ

Alex Goldiș

Alex Goldiș is assistant professor at the Babeș-Bolyai University, editor-in-chief at *Vatra* literary magazine, the author of the volumes *Criticism Entrenched. From the Realist Socialism to the Autonomy of the Aesthetic* (2011) and *Western Synchronisation in Postwar Romanian Literary Criticism in the 1970s and 1980s* (2013). He has published approximately 30 scholarly articles in peer-reviewed journals and 300 literary reviews.

Alex Goldiș este lector la Universitatea Babeș-Bolyai, redactor-șef adjunct la revista *Vatra*, autor al volumelor *Critică în tranșee. De la realismul socialist la autonomia esteticului* (2011) și *Sincronizarea criticii românești postbelice în decenile opt și nouă* (2013). A publicat aproximativ 30 de articole științifice și 300 de cronică literare.

P. 204

Media
MEDIA

Elena Stancu

Elena Stancu has worked as a journalist for the last 12 years. The first five years she worked as assistant editor-in-chief at the *Marie Claire* magazine in Romania. She won several prizes and scholarships in journalism, among which a Superscrieri Scholarship, a Carter Center fellowship and a prize of the Balkan Fellowship for Journalistic Excellence. In 2013 she quit her job and moved in a trailer together with her partner, the photographer Cosmin Bumbuț. She writes her stories on the Teleleu.eu platform.

Elena Stancu lucrează ca jurnalistă de 12 ani, dintre care cinci i-a petrecut la revista *Marie Claire*, unde a fost redactor-șef adjunct. A câștigat mai multe premii și burse de jurnalism, printre care două burse și un premiu Superscrieri, o bursă oferită de Centrul Carter și un premiu la Balkan Fellowship for Journalistic Excellence. În 2013 și-a dat demisia de la *Marie Claire* și s-a mutat într-o autotulă împreună cu partenerul ei, fotograful Cosmin Bumbuț. Spune povești de pe drum pe Teleleu.eu.

P. 216

Book Publishing
PUBLISHING

Călin Vlasie

Călin Vlasie is one of the most important Romanian editors: founder and general manager of Paralela 45 Publishing House and, starting with 2017, director of Cartea Românească Publishing House, the oldest, as well as one of the most prestigious Romanian publishing houses over time. He is also known as essayist and publicist (a frequent contributor of the most prestigious Romanian cultural magazines) and poet: a representative voice of the Generația '80. A selection of his poems appeared or is forthcoming in numerous anthologies or literary magazines abroad. Member of The Romanian Writers' Union and founder and vice-president of The Association of Professional Writers (ASPRO).

Călin Vlasie este unul dintre cei mai cunoscuți editori români: director și fondator al Editurii Paralela 45, din 2017 a devenit și directorul Editurii Cartea Românească, cel mai vechi brand de carte din România. De asemenea, Călin Vlasie este cunoscut și ca eseist, publicist (colaborator frecvent al principalelor reviste de cultură din România) și poet – unul dintre numele importante ale Generației '80, autor a patru volume de versuri. Este prezent cu grupaje de poeme traduse în antologii apărute în străinătate. Membru al Uniunii Scriitorilor din România, precum și membru fondator și vicepreședinte (din 1998) al Asociației Scriitorilor Profesioniști din România (ASPRO).

P. 228

Iulia Popovici

Iulia Popovici is a journalist and a curator of performative arts. She works as an editor at *Observator cultural* magazine and collaborator of several magazines from Europe and USA. Since 2011 she has been co-curator of the Temps d'Images Theatre Festival in Cluj and curated some other theatrical events in Romania and Poland. Iulia Popovici is the author of: *A Theatre on the Road Border* (Cartea Românească, 2008) and *The Elephant in the Room. A Guide on Romanian Independent Theatre* (IDEA/ColectivA, 2016). Her texts are selected in several anthologies. Iulia Popovici edited bilingual anthologies about performative arts in Europe.

Iulia Popovici este jurnalistă, critic și curator de arte performative. Redactor la săptămânalul *Observator cultural*, colaborează cu publicații din Europa și SUA. Din 2011 este co-curator al Festivalului Temps d'Images din Cluj; a curatariat evenimente de teatru și dans din România și Polonia. A publicat volumele *Un teatru la marginea drumului* (Cartea Românească, 2008) și *Elefantul din cameră. Ghid despre teatrul independent din România* (IDEA/ColectivA, 2016), a contribuit la volume colective și a editat antologii bilingve despre noi practici performative în Europa.

**Plovdiv 2019 Foundation - European
Capital of Culture**

Фондация Пловдив 2019 -
Европейска Столица на Културата

Rayko Daskalov 2, 4th Floor, Plovdiv Center 4000
info@plovdiv2019.eu
+359 32 632 970
plovdiv2019.eu

Райко Даскалов 2, 4-ти етаж, Пловдив
Центрър 4000
info@plovdiv2019.eu
+359 32 632 970
plovdiv2019.eu

**"Timișoara – European Capital of
Culture" Association**

Asociația „Timișoara – Capitală
Culturală Europeană”

Bulevardul C.D. Loga nr. 1,
Timișoara, 300030
contact@timisoara2021.ro
+40 769 060 490
timisoara2021.ro

Printed at

Печат

Tipărit la:

SC Azero SRL

1 C.D. Loga Blvd,
Timișoara, 300030
contact@timisoara2021.ro
+40 769 060 490
timisoara2021.ro

